

HYVINKÄÄ ITSENÄISYSSODASSA 1918

Yleisesikuntaeverstiluutnantti, filosofian maisteri Jarl Kroonlund

1. MIKSI JUURI HYVINKÄÄ

Hyvinkää on jostakin syystä saanut mainetta paikkakuntana, jossa punaiset vuonna 1918 surmasivat valkoisia. Paljon vähemmälle huomiolle näyttää jääneen se, että Hyvinkäällä huhti—toukokuussa 1918 teloitettiin puolitoistasataa punaista. Vanhat paikkakuntalaiset kyllä näyttävät tietävän, että surmatöitä on tapahtunut puolin ja toisin. Kirjallisuus ja muistitieto ovat kuitenkin sikäli sisäisesti eriytyneitä, että ne selvittävät — monesti vajavaisesti — asioita vain jommankumman osapuolen kannalta. Sekä vapaus- että luokkasotakirjallisuus on mainitussa suhteessa yksipuolista. Yhteinäistä esitystä, joka sisältäisi itsenäisyysodan ilmiöt kokonaisuutena ja jossa tarkasteltaisiin suuriruhtinaskunnan kehitystä punaiseksi Suomeksi ja edelleen valkoiseksi, ei siis ole. Ainoa tämäntyyppinen teksti on tiettävästi Matti Kuusen vuonna 1937 kirjoittama Mäntyharjun suojeluskunnan 20-vuotishistoriikki (ks. Matti Kuusi: Ohituk- sia, Keuruu 1985, s. 8). Suojeluskuntain Pääesikunta määräsi nuo ”Taistelu Mäntyharjusta vuonna 1918” -vihkoset hävitettäväksi. Ajallisen perspektiivin lisäksi kohdepaikkakuntien erilaisuus ja kirjoitusten luonne sekä myöhemmät tutkimukset kuitenkin tekevät tästä työstä erilaisen kuin Kuusen historiikki.

Pitäjänhistoriat kuittaavat vuoden 1918 sotatapahtumat varsin nopeasti, jos ollenkaan niitä käsittelevät. Hyvinkään paikallishistoria ohittaa aiheen lähes maininnoitta. Sota tulee esille lähinnä sivulauseessa. Vapaussotahistoriat ja erilaiset kirjoitukset niin 1920-luvulta kuin 1930-luvulta enempiä kuin 1950- ja 1970-luvun kuvauksetkaan eivät kata aihetta, vaan jättävät tapahtumahistoriinkin vajaaksi. 1980-luvun alussa ilmestynyt Punaisen Suomen historia vuonna 1918 valottaa tapahtumia jonkin verran, mutta ei puutu paikallistasoon. Samoin on laita Paavolaisen tutkimustrilogian, joka käsittelee poliittisia väkivaltaisuuksia Suomessa vuonna 1918. Se ei Hyvinkään osalta ole niin yksityiskohtainen kuin paikallisesti olisi mahdollista, eikä sitä ole sellaiseksi tarkoitettukaan, vaikka esimerkiksi Hyvinkään lentävien edesottamuksia selvittää teossarjassa melko yksityiskohtaisesti.

Vilkaisu niihin taulukoihin, jotka esittävät punaisen ja valkoisen terrorin uhrien lukumäärää, osoittaa, että Hyvinkäällä surmattiin huomattavasti enemmän punaisiksi luettavia henkilöitä kuin valkoisia. Yksi selittävä tekijä saattaa olla sota, joka saksalaisten hyökkäyksenä koetteli myös Hyvinkäätä. Se ei kuitenkaan yksinään ole riittävä. Syitä on etsittävä myös muualta. Olennainen kysymys on, mitkä seikat aiheuttivat sen, että valtaan nousseet valkoiset surmasivat huomattavasti enemmän punaisia kuin nämä tappoivat valkoisia. Äärimmilleen kiristyneet luokkavastakohtat saattaa olla yksi selitys. Entä oliko paikkakunnalla epätavallisen voimakkaita sisäisiä jännitteitä? Miten ulkopuoliset tekijät puolestaan vaikuttivat tehtyihin ratkaisuihin ja tapahtumien kulkuun?

Näihin kysymyksiin ei ole tyydyttäviä vastauksia. Tähänastiset vastaukset osoittavat taustoja mutta eivät sano, miten terrori vaikutti paikkakunnalla. Tämä tutkimus kokee paitsi valottaa terrorismia paikallisena ilmiönä myös tarkastella, missä määrin tapahtumain kulku oli yleisvaltakunnallisesti tyypillistä. Terrori käsitetään yhdeksi osaksi valkoisten ja punaisten välistä sotaa.

Käytettävissä oleva tila ei riitä siihen, että itsenäisyysota Hyvinkäällä tulisi tyhjentävästi selvitettyksi — eikä se ole tarkoituskaan. Paikkakunnan tapahtumia tarkastellaan osana itsenäisyysotaa 1918. Sodan yleiskuvassa Hyvinkään tapahtumat ovat jääneet vähäiselle huomiolle suurempien taistelujen rinnalla. Hyvinkään operaatioissa voidaan olettaa ilmenevän pelkistetympänä sen taktiikan ja sodankäyntimallin, joka leimasi taisteluja yleisemminkin.

Hyvinkäällä ennen sotaa vallinneet olosuhteet johtivat siihen, että Hyvinkäältä tuli punainen, ja edelleen siihen, että sota tuli Hyvinkäälle. Tässä mielessä paikkakunnan olot ovat yksi selittävästä tekijöistä samoin kuin esimerkiksi Varkaudessa. Siellähän tapahtumakulku muiden tekijöiden vaikutuksesta muodostui peräti erilaiseksi kuin Hyvinkäällä.

Sota seurauksineen ei tule riittävästi selitetyksi, ellei tutkimukseen liitetä myös jälkiselvittelyä, joka nimenomaan Hyvinkäällä muodostui ankaraksi. Juuri tämä vaikutusilmiö on ollut yksi vähiten tutkituista asioista.

Itsenäisyysodan voi olettaa vaikuttaneen melkoisesti Hyvinkään elämässä seuraavien vuosien aikana aina nykypäivään asti. Johtopäätöstä tukee mm. se, että Työväen Muistitiedon Keräystoimikunta sai myös hyvinkääläiset innostettua työstämään kuvauksen ”kansalaissodan ja valkoisen terrorin hyvinkääläisiltä työläisiltä ja toispaikkakuntalaisilta täällä vaatimista uhreista” nimellä ”Muistitietoja vuosien 1917—18 tapahtumista Hyvinkäällä”. Vaikutus valkoiseen perintöön paikkakunnalla taas oli voimakkaimmillaan 1930-luvulla, joskin vielä 1978 ilmestynyt ”Juuret Hyvinkäällä” -kirja käsittelee tapahtumia vapaussota-näkökulmasta.

2. ITSENÄISYYSSOTA

On keskusteltu paljonkin siitä, mikä on Suomessa vuonna 1918 käydyn sodan ’oikea’ nimi. Ehdotuksia on monia: vapaussota, kansalaissota, luokkasota, kapina, vallankumous ja sisällissota.¹ Valkoisella puolella haluttiin sota nähdä ennen muuta vapaussotana, kuten seuraava lainaus osoittaa:

”Ja vaikei tuolloin kyettykään näkemään saavutuksen täyttä kantavuutta, tajuuttiin silti kamppailun tuottaneen vapauden kahdessakin mielessä: oli hankittu valtiollinen riippumattomuus sekä pelastettu pohjoismainen yhteiskuntajärjestys ja ikivanha talonpoikaisluokka. Niin ollen annettiin käydyille sodalle vapaussodan nimi, jos kohta kumousoppeihin pohjautunut sokaistu kiihko ja vilily oli siitä samalla tehnyt sisällissodan.”²

Kaikille käytetyille nimityksille on omat perustelunsa; mikään niistä ei ole tyhjentävä. Koska osa nimistä on jälkikäteen annettuja, on syytä katsoa, mitä nimiä käytettiin alkuvuodesta 1918.

Yleisimmäksi osoittautuu nimi ’kansalaissota’, jota ennen taistelujen puhkeamista käytti niin työväen kuin porvarillinenkin lehdistö.³ ’Vallankumous’ -sanaa ryhtyi käyt-

tämään Helsingin Sanomat (23. 1. 1918), ja sodan kuumen vaiheen alettua työväenlehdistö käytti sitä säännönmukaisesti.⁴ Valkoinen lehdistö taas omaksui lähes yksiselitteisesti nimen vapaussota.⁵ Nimi 'punainen kapina' puolestaan tulee laajemmin käyttöön vasta kesällä 1918.⁶ Juhani Aho on käyttänyt käsitettä 'sisällinen sota' jo tammikuussa 1918.⁷ 'Luokkataistelu'-käsite, jonka Aho sittemmin hylkää, esiintyy hänellä jo sodan ensimmäisinä.⁸

Nykysuomen sanakirja pitää sanoja 'kansalaissota' ja 'sisällissota' toistensa synonyymeinä, joilla tarkoitetaan "saman valtion kansalaisten välistä sotaa". Sana 'veljessota' on käsitetty kansalaissodan synonyymiksi. Samaa mieltä on Uusi tietosanakirja. L. A. Puntila sen sijaan ymmärtää sisällissodalla sotaa, jossa on mukana vieraan valtion asevoimia, kansalaissotaa hän pitää saman valtion kansalaisten välisenä sota.⁹ Viljo Rasilan mielestä taas termi 'kansalaissota' on oikea, koska hän näkee vuoden 1918 sodan ensisijaisesti suomalaisten omana keskinäisenä kamppailuna.¹⁰

Kun yhdistää yllä esitetyt todistelut ja mielipiteet, toteaa ensinnäkin, että käsitteiden sisältö on vuodesta 1918 muuttunut. Lisäksi näiden termien käyttö on horjuvaa ja ne viittaavat enemmänkin näkemykseen kuin tieteelliseen analyysiin vuoden 1918 sodan luonteesta. Toisaalta käsitteet vapaussota, kapina, luokkasota, vallankumous ilmoittavat¹¹, että vain eräitä vuonna 1918 käydyin sodan piirteitä halutaan korostaa. Tämä puolestaan perustuu näkemyksiin tai lähtökohtiin, jotka eivät kata tai joiden ehkä ei edes haluta kattavan kokonaisuutta. Mainittujen elementtien mukanaoloa ei kuitenkaan käy kieltäminen, ne ovat osa tuota sotaa.

Jos varataan sana 'kansalaissota' Nykysuomen sanakirjassa, Uudessa tietosanakirjassa ja Sotilaskielen sanakirjassa¹² olevalle määritelmälle "saman valtion kansalaisten toisiaan vastaan käymä sota"¹³, jäisi Suomen sodalle vuonna 1918 nimi 'sisällissota'. Tuolloin sisällissota-käsitteeseen kuului myös ulkopuolinen sotilaallinen sekaantuminen joko materiaalisena apuna, vapaaehtoisina tai joukkoja lähettämällä.¹⁴ Vuoden 1918 sodassa olivat kaikki nämä elementit mukana sodan loppuvaiheessa. Ajallisesti nuo osat kehittyivät sotaan vähitellen, joskin niiden aihiot olivat mukana alusta alkaen.

Jo sodan aikana, mutta vielä yleisimmin välittömästi sodan jälkeen käytössä ollut nimitys 'vapaussota' ei sekään kata ilmiötä. Käsitteet 'vapaussota' ja 'sisällissota' eivät myöskään ole toistensa synonyymeja, sillä edellinen ei sisälly jälkimmäiseen. Vapaussota on miellellä päänäkökohta ulkoista vihollista vastaan tapahtuvaksi toiminnaksi. Siksi se ei ole sisällissotaa. Sisällissota puolestaan ei sisällä vapaussota-aspektia. Tätä ei poista se, että ilmaisu vapaussota on käytetty lakiteksteissäkin.¹⁵ Lisäksi nimi on edelleenkin voimakkaasti emotionaalinen, jopa siinä määrin, että se saattaa hämärtää ajattelua. Myöskään nimitys Suomen sota tai vain sota vuonna 1918, jota on käytetty,¹⁶ ei ilmaise sodan luonnetta. Tämä nimi saattaa samaistua esimerkiksi nimeen Suomen sota 1808—1809, jolla tarkoitetaan aivan toisentyypistä sotaa. Tähänastinen nimityskirjallisuus osoittaa, ettei yksikään käytetyistä nimistä ole ilmaissut sodan perimmäistä luonnetta eikä kattanut sen kaikkia piirteitä.

Vuoden 1917 aikana ilmaantui Suomeen Venäjän armeijan vakinaisten joukkojen rinnalle kaksi aseistettua järjestöä. Niitä voitaneen tässä yhteydessä kutsua yleisnimityksillä punakaartit ja suojeluskunnat, vaikkakin ne koostuivat useammanlaisista toisistaan eroavin tarkoituksiperustetuista ryhmistä¹⁷. Marraskuussa 1917 nuo kirjavasti aseistetut joukot joutuivat lopullisesti 'yhteentörmäyskurssille'.¹⁸ Tämä kurssi

johti sotaan, jolla oli kummallekin osapuolelle yksi olennainen yhteinen piirre: osapuolet toivoivat itsenäistä Suomea¹⁹. Sota merkitsi tuon itsenäisyyden — jonka pääris-tiriitä oli erilaisessa ideologisperäisessä ymmärtämisessä — luonteen määrittämistä. Kumpikin osapuoli soti siten oman näkemyksensä mukaisen itsenäisyyden puolesta omaa itsenäisyysotaansa.

Edellä esitetystä lienee selvinnyt, että termiin 'itsenäisyysota' — tässä tapauksessa Suomen itsenäisyysota 1918 — voidaan sisällyttää kaikki tähän saakka käytetyt nimi-tykset. Käsite on sinänsä 'itsenäisyystaistelu' -termin alakäsite, sen sota-ajanjakson kattava nimitys. Sellaisena siihen sisältyvät kaikki luetellut aspektit, ja sen voidaan mieltää sisältävän myös itsenäisyysotaan kuuluvat mitä erilaisimmat tässä luettele-mattomat piirteet. Olennaista itsenäisyysodassa on päämäärä, johon sillä pyritään. Päämäärä Suomen itsenäisyys — olkoonkin, että se oli luonteeltaan osapuolikohtai-nen — oli vuoden 1918 itsenäisyysodan olennaisin elementti. Mutta tapahtumaketjus-a oli toinenkin yhteinen elementti: vallankumous.

3. HYVINKÄÄ 1860—1917

3.1. Hyvinkään seutu

Sen ymmärtämiseksi, mitä Hyvinkäällä ja sen lähiympäristössä 1918 tapahtui, on syytä luoda katsaus seudun kehityshistoriaan, joka johti rautatie- ja teollisuusyhdykunnan syntymiseen Hyvinkäänkylän takametsiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Syntyhistorialla on yleisempääkin merkitystä, sillä noihin aikoihin ilmaantui muuallekin Suomeen vastaavanlaisia yhteisöjä. Ne poikkesivat perinteisistä maatalousyhteisöistä erityisesti siksi, että ne toimivat perinnäisen liikkumattomuuden mur-tajina. Ne olivat omalla tavallaan alun alkaen 'vallankumouksellisia'.

Hyvinkään seudun lävitse kulkee Salpausselkä, joka alueen länsiosassa on verraten tasaista, mutta itäosassa jääkuoppien pirstoma. Vuonna 1917 kulki maantie Hämeen-linnaan pitkin tuota harjannetta, samoin Hyvinkään—Hangon rata.¹ Harjanteen kat-kaisi Helsingin—Hämeenlinnan rata.

Asutus levisi Hyvinkäälle todennäköisimmin Hämeestä, ja ensimmäiset asumukset on ilmeisesti pystytetty Vantaanjoen varrelle Hyvinkäänkylään, josta vuoden 1539 maakirjat tuntevat kymmenen isäntää. Asutus levisi laajemmalle vasta 1700-luvulla, jonka loppupuolella syntyi myös torpparilaitos.² Maantie Helsinkiin kulki kylän lävit-se ainakin vuodesta 1622 lähtien.³

3.2. Rautatieyhdykunta

Hyvinkäänkylän maatalousyhteisön takametsien kehittyminen taajamaksi alkaa Helsingin—Hämeenlinnan radan rakentamisen myötä 1800-luvun jälkimmäisellä puo-liskolla. Asemanseutu, jonka vanha nimi oli Taulu, syntyi kylästä noin 3—4 kilomet-riä koilliseen Hämeenlinnantien ja rautatien risteykseen. Seutu oli tuolloin lähes asu-matonta.⁴ Viimeistään tuolloin syntyi paikalle myös tienristeys, sillä rautatien varteen rakennettiin sen suuntainen maantie.⁵

Kun radan rakentaminen alkoi, ei työläisille ollut asuntoja, vaan heidät majoitet-tiin 20—30 miehen ryhmissä taloihin, ja vasta kun rakentajien asunnot valmistuivat,

siirrettiin väki niihin. Hyvinkäällä oli työmiehiä enemmän kuin muualla, sillä Lohjanharjun puhkaiseminen vaati miehiä. Vapaiden työmiesten puute aiheutti sen, että rata-töihin käytettiin myös vankeja ja venäläistä sotaväkeä.⁶

Kun työmaa loppui, hiljeni asemanseutu, vaikka osa työmiehistä jäi asumaan Hyvinkäälle.⁷

Hämeenlinnan—Helsingin rataa rakennettaessa käytettiin kasakoita järjestyksenvalvojina ja vankilan (koritsoonin) vartiointiin. Esiintyneestä juopottelusta huolimatta säilyi järjestys verraten hyvänä. Samaa ei voi sanoa kymmenen vuotta (1871—73) myöhemmin rakennetun Hyvinkään—Hangan radan työmaan oloista. Siellä elämä oli levotonta.⁸ Suurelta osalta tämä johtui siitä, että radan rakennuttajilla ei ollut varaa palkata järjestysmiehiä.⁹

Hangan rata toi Hyvinkäälle lisää rautatieläisiä. Uudet tulokkaat olivat suurimaksi osaksi ruotsinkielisiä.¹⁰ Jo 1870-luvulta liittyvät Hyvinkään kuvaan myös kesävieraat Helsingin seudulta. Heistä osa tuli terveellisen ilmaston houkuttelemana. Parantola syntyi vuonna 1896.¹¹

Hyvinkäälle rakennettiin myös hotelli, huviloita ja täysihoitoloita. Rautatieyhdyskunta sai myös oman hautausmaan, kappalaisen ja kansakoulun.¹² Kokonaisuutena tämä merkitsi Hyvinkään tapauksessa vanhalle liikkumattomalle talonpoikaisyhteiskunnalle muutosta, johon sen oli vaikea mukautua. Murros ilmeni sitten kiistoina Nurmijärven emäpitäjän talonpoikaisyhteisön kanssa asioista, jotka lopulta ratkesivat siten, että Hyvinkäälle vuosisadan vaihteen tienoilla järjestettiin omat kunnalliset palvelut: kirkko, hautuumaa ja kansakoulu.

Murros on tuttu muualtakin Suomesta: 1800-luvulla syntyi ns. erikoislaatuisia seurakuntia. Tyypillisiä olivat tehdasseurakunnat, sotaväenosastojen, linnoitusten ja rautateiden seurakunnat. Ne olivat usein irrallisia niistä seurakunnista, joiden alueella toimivat.¹³

Hyvinkäällä murroksen vaikutusta on saattanut lisätä se, että siitä muodostui 1800-luvun lopulla siirtolaisetappi, jonkinlainen Hangan ”odotushuone”. Näiden majoittaminen työllisti hyvinkääläisiä ja vei joitakin heistä mukanaan Amerikkaan. Sanomalehti Uusimaa kirjoitti vuonna 1913:

”Ovatpa mm. seudun pahimmat rauhanhäiritsijät, joiden urtoistista usein on sanomalehdissäkin kerrottu katsoneet edullisimmaksi pötkiä tuonne 'vapauden luvattuun maahan'.”¹⁴

Hyvinkään asujaimisto kasvoi 1800-luvun lopussa hitaasti, mutta kasvu nopeutui 1900-luvun taitteessa. Kasvua kuvaa **taulukko 1**, joka samalla ilmentää maatalousyhdyskunnan muuttumista rautatieyhteisön kautta teollisuustaaajamaksi.

Vuosien 1917—1918 taitteessa oli Hyvinkäällä miespuolisia asukkaita 3 724 ja naisia 3 933 eli yhteensä 7 657 henkeä.¹⁶

3.3. T e h d a s y h d y s k u n t a

Rautatieasemasta tuli keskus, jonka lähiympäristöön syntyivät Hyvinkään ensimmäiset teollisuuslaitokset: saha, VR:n keskuspuutarha, halkotarha, ratapölkkyvarasto ja -valmistamo jo 1870-luvulla. Kuitenkin vasta insinööri Ossian Donner käynnisti

TAULUKKO I HYVINKÄÄN VÄESTÖKEHITYS 1862—1910¹⁵

Ammattiryhmä	Vuosi					
	1862	1875	1880	1890	1890	1910
Talollisia ja palkollisia	327	235	225	192	192	210
Torppareita ja itsellisiä	198	169	183	418	1077	1898
Käsityöläisiä	75	51	45	103	139	192
Rautatieläisiä	—	68	126	196	268	295
Yhteensä	600	523	581	909	1767	2595

Huom. Itsellisten lukumäärän nousun jyrkkyys vuodesta 1890 osoittaa, että tähän joukkoon on laskettu myös teollisuustyöväki. Itsellinen -sanaa on tässä merkityksessä käytetty myös mm. Porvoon mlk:ssa.

paikallisissa oloissa 'suurteollisuuden', villatehtaan.¹⁷ Se merkitsi samalla, että rautatielaitos rupesi menettämään merkitystään paikkakunnan elämäntahdin säätäjänä. Villatehdas toi mukanaan työväestön käyttäytymisnormiston.

Yhdistyneiden villatehtaiden vaikutus Hyvinkään asutukseen ja sen leviämiseen oli mullistava. Tätä osoittaa sekä väestön kasvu seitsemässä vuodessa 3 300 hengellä¹⁸ että tehtaanasuntojen tuotanto, joka toi Hyvinkäälle silloin uudenaikaisen työläiskaupunginosa, Port Arthurin.¹⁹ Villatehdas veti paikkakunnalle lisää teollisuutta: mustagraniittilouhoksen, sementtitehtaan ja kaksi sahaa, yhden Sahanmäkeen ja toisen Kytäjälle. Asemanseudun kehitystä edisti myös 1907—1909 rakennettu kapearaiteinen rautatie Karkkilaan.²⁰

Villatehdas toi Hyvinkäälle myös osuuskauppaliikkeen, jonka perustamista vauhditti paitsi tavaroiden puute ennen kaikkea se, että paikkakunnan kauppiat korottivat hintoja vuonna 1901. Tampere tuli Hyvinkään osuuskauppavaen esikuvaksi. Osuuskaupan yhteyteen perustettu osuuskassa aloitti toimintansa 1905. Muut pankit tulivat vasta myöhemmin.²¹

Kun kasakat poistuivat, jäi vastuu järjestyksen valvomisesta Nurmijärven nimismiehelle. Sen lisäksi oli rautatielaitosta varten kolme santarmia, mutta vasta 1900-luvun alussa saatiin paikkakunnalle yksi poliisi. Hiukan aikaisemmin oli Hyvinkäälle palkattu yksi rautatiepoliisi. Rautatiehallitus rakennutti myös ensimmäisen putkan, mutta poliisikonntori rakennettiin vasta 1926, kun Hyvinkäältä tuli kauppa.²²

Hyvinkäällä koettiin ensimmäinen lakko 1901. Se sattui Hyvinkään Villakehräärrä ja Kutomo Oy:ssä. Syynä oli tuntipalkkojen alentaminen 50 penniä. Lakko kesti muutamana kuukauden, ja se aiheutti työläisten vaihtumista paikkakunnalla: osa vanhoista lähti ja uusia tuli sijaan. Tuolloin kävivät mm. Eetu Salin, Yrjö Mäkelin ja Taavi Tainio valamassa uskoa lakkolaisiin. Työväestö kärsi lakossa tappion työnantajalle, joka ajan tavan mukaan käytti lakonmurtajia.²³

Yhdistystoiminta Hyvinkäällä alkoi 1890-luvulla, jolloin syntyivät Uudenmaan maanviljelysseura, Hyvinkään nuorisoseura ja Raittiusyhdistys Raivaajat, jossa myös työläisiä oli mukana.²⁴ Jos nuorisoseura, raittiusyhdistys ja vapaalokunta elää ki-tuuttivatkin, samaa ei voi sanoa vuonna 1905 perustetusta työväenyhdistyksestä.²⁵ Se aloitti toimintansa vireästi organisoimalla 4. 6. 1905 kävelyretken.²⁶ Mielenosoituskul-kue päättyi Hyvinkäänkylän Ali-Anttilassa järjestettyyn joukkokokoukseen. Kokouk-
 sessa puhuja lausui julki ilonsa mm. siitä,

”että paikkakunnan köyhälistöä huolimatta uhkauksista ja pelotuksista näin-kin lukuisasti oli saapunut kokoon vaatimaan itselleen ihmisoikeuksia”.²⁷

Lisäksi oli ohjelmassa ylioppilas E. Aarnion pitämä puhe äänioikeudesta.²⁸

Ammatillinen järjestäytyminen sai alkunsa jo vuoden 1905 lopulla, jolloin villateh-taan työläiset perustivat tehtaalaisammattiosaston. Muita osastoja syntyi seuraavina vuosina tarpeen mukaan: naisosasto, rakennus- ja ulkotyöväenosasto, Hyvinkäänky-län palvelija- ja torppariosasto, josta sittemmin kehittyi Hyvinkäänkylän työväen-yhdistys. Edelleen syntyivät vuonna 1907 kivimiesten, puutyöntekijäin ja sahatyöntekijäin ammattiosastot. Näiden lisäksi liittyi työväenyhdistykseen myöhemmin muita-kin alaosastoja.²⁹ Alkuvaiheessa näyttää yhdistyksen johdossa olleen maltillisia aktii-veja, mutta nämä hävisivät vähitellen seuraavina vuosina, ja sijaan astuivat jyrkem-män linjan miehet. Tuolloin tehtiin tarkka pesäero porvarillisen yhteiskuntajärjestyk-sen suuntaan.³⁰ Porvarillisella puolella ei vastaavia yhdistyksiä ollut, ellei sellaiseksi lueta vuonna 1908 perustettua Suomalaista Seuraa.

Alkuaan maatalousvaltaisen Hyvinkäänkylän takametsiin kehittyi noin 50 vuoden aikana rautatie- ja teollisuusyhdistyskunta. Paikkakunta kehittyi tuossa ajassa asumat-
 tomasta alueesta yli 7 000 asukkaan taajamaksi. Yhteisö syntyi useiden peräkkäisten murrosten kautta. Ne eivät sujuneet ilman ristiriitoja ympäröivän talonpoikaisyhteis-
 ön kanssa. Rautateiden rakentaminen puolestaan jätti jälkeensä irtolaisaineksen, j-o-
 ka jatkuvasti aiheutti levotonta liikehdintää paikkakunnalla, ja häiriöt ulottuivat myös työväeniltamiin. Jyrkintä murrosta merkitsi villatehtaan tulo; sen myötä tuli Hyvinkäältä työläisyhdistyskunta, jossa työväestön osuus oli 75—80 % asujaimistosta. Perustettu työväenyhdistys kokosi tuon voiman yhteen. Kun johto 1910-luvulla radi-
 kalisoitui ja sai taakseen järjestäytyneen työväen, oli koossa melkoinen mahtitekijä. Tämä näkyi mm. siinä, että vuoden 1917 vaaleissa yli 70 % taajaman asukkaista ää-
 nesti sosiaalidemokraatteja.³¹

3.4. V u o s i 1917

Kun Venäjän vallankumoukset vuonna 1917 pyyhkäisivät ensin tsaarin ja sitten vä-
 liaikaisen hallituksen pois, totesivat suomalaiset julistautuessaan itsenäisiksi joulu-
 kuussa olevansa ilman omaa sotaväkeä. Maassa oli vain venäläisiä joukkoja — näkö-
 kulman mukaan joko miehitysarmeija tai mahdollinen apu uudessa vallankumouk-
 sessa, sillä myös itsenäiseksi julistautuminen oli vallankumous. Itsenäisen Suomen
 kannalta oli edullista, että vieraan armeijan pääluku laski voimakkaasti elokuun alus-
 ta joulukuun loppuun, jolloin maassa vielä oli arviolta 40 000 venäläistä sotilasta.³²
 Sotaväki oli sijoittuneena ympäri Suomen niemen, huomattava määrä joukkoja oli
 turvaamassa länsirajaa. Tuo armeija otti, milloin otti, vastaan käskyjä bolševikeiltä

— joskus sen sotilaat toimivat omin päin.³³ Lisäksi maassa oli kaksi aseistettua ryhmittymää, joiden sisäinen sidosteisuus ajoittain oli kyseenalainen.³⁴ Marraskuussa 1917 oli näiden ryhmittymien välirikko ilmeinen, ja sen jälkeen johtivat tapahtumat kiihtyvällä vauhdilla kohti aseellista yhteenottoa³⁵ — itsenäisyysotaa vuonna 1918. Kummankin osapuolen tavoitteena oli itsenäinen Suomi — sitä osoitti jo itsenäisyysjulistus — itsenäisyyden luonne vain oli erilainen, ja sen, kummankolainen itsenäisyys Suomelle tulisi, ratkaisi sota.

Sekä suojeluskunnilla että järjestyskaarteilla oli perinteensä vuosien 1905 ja 1906 tapahtumissa, mutta vuonna 1917 ne muodostuivat itsenäisesti. Järjestöjen synty lähti tarpeesta rauhoittaa Venäjän helmikuun 1917 vallankumouksen jälkeinen tilanne.³⁶ Ryhmittymistä kehittyi vähitellen toisilleen vastakkaiset voimatekijät, joilla ei aseistautuneina lopulta ollut sijaa samassa maassa.

Työväenmiliisin ja -kaartien perustaminen alkoi aikaisemmin kuin järjestys- ja suojeluskuntien, mutta kesäkuun lopussa niitä oli määrällisesti yhtä monta eli noin 20 kumpiakkin.³⁷ Elokuun alussa alkoi kiivas järjestys- ja suojeluskuntien muodostamisvaihe, jota kesti joulukuun alkuun. Punakaartien vastaava vaihe osui marraskuuhun 1917.³⁸ Joulukuussa 1917 olivat osapuolet saavuttaneet lähestulkoon sen tason, joka niillä oli sodan alkaessa Viipurin alueelta 23. tammikuuta 1918.³⁹

Kolmas organisaatio, Jääkäripataljoona 27, kehittyi Saksassa vuodesta 1915 lähtien. Pataljoona syntyi aktivistien aloitteesta, ja sen nimenomaisena tarkoituksena oli vapauttaa Suomi Venäjästä. Taistelujen puhjetessa se oli vielä Saksassa, eikä sen saamisesta Suomeen ollut varmuutta.⁴⁰

Hyvinkäästä tuli yksi niistä paikkakunnista, jotka vuosina 1917—1918 joutuivat keskelle tapahtumien pyörteitä. Paitsi yleisiä ulkoisia tekijöitä oli myös eräitä paikkakunnan rakenteeseen kuuluvia faktoreita, jotka vaikuttivat siihen, miten valkoisten ja punaisten väliset vastakohtaisuudet ilmenivät. Seudun porvarillinen aines muodosti vain ohuen yläkerroksen, joka oli tavallaan riippuvainen työväestöstä. Käytännössä tämä merkitsi, että vuoden 1917 lopussa ei valkoisilla juuri ollut sanansijaa huolimatta siitä, että paikkakunnalle oli syksyllä 1917 perustettu suojeluskunta, joka oli aktivistinen luonteeltaan.⁴¹ Sen toimintaedellytykset olivat vallinneissa olosuhteissa olemattomat.

Ennen vuotta 1918 Hyvinkää oli saanut olla suhteellisen rauhassa; siitä ei ollut muodostunut merkittävää sotilaiden temmellyskenttää enempää kuin taistelupaikkaakaan. Sota oli kuitenkin koskettanut paikkakuntaa, mutta harvakseltaan. Edellisestä kerrasta oli kulunut runsaat sata vuotta, sillä Suomen sodassa 1808—1809 oli venäläisten joukkojen komentajan, kreivi Buxhoevdenin esikunta jonkin aikaa Hyvinkäällä. Edellisen kerran venäläiset olivat olleet Hyvinkäällä vuonna 1713, jolloin he marssivat paikkakunnan läpi Helsingistä Pälkäneen taisteluun.⁴² Myös vuonna 1918 tuli suurvalan armeija Helsingin suunnasta Hyvinkäälle.

4. PUNAINEN HYVINKÄÄ

4.1. Vallan siirtyminen sosialisteille

Hyvinkäälle oli maailmansodan alkuvaiheessa ryhmitetty noin 1/2 komppanian suuruisen venäläinen sotilasosasto. Sen sijoittaminen Hyvinkäälle oli luonnollinen seu-

raus maan rautatielaitoksen liikekannallepanosuunnitelmista, joissa Hyvinkää oli yksi niistä paikkakunnista, joille oli tarkoitettu keskittää asema-, kuljetus-, junapalvelu-, varasto- ja korjaamohenkilöstöä sekä tuoda lisää vetureita ja viestituskalustoa.¹ Sotilasosasto majoittui aseman välittömään läheisyyteen, ja sen tehtävänä oli vartioida veturitallia, rautatieasemaa, vaihteita, rautatien alikäytäviä sekä suorittaa ilmatähystystä. Hyvinkäänkylässä oli osasto, jonka tehtävänä oli vartioida Vantaanjoen rautatie- ja maantiesiltaa.²

Maaliskuun vallankumous Venäjällä aktivoi Hyvinkään punaiset. Kerrotaan, että mm. punaisen nauhan käyttö rintapielessä levisi paikkakunnalle Helsingistä Pietariin matkalla olleen junan matkustajien antaman esimerkin vaikutuksesta.³ Noihin aikoihin nähtiin Hyvinkäällä sekin 'ihme', että Svinhufvudia kuljettanut juna pysähtyi asemalla 29. 3. 1917 ja samana aamupäivänä myös Kerenskiä Helsinkiin kuljettanut juna. Kerrotaan, että Kerenski piti tuolloin puheen, joka päättyi sanoihin: "Rauha ja onni olkoon Suomelle".⁴

Valta Hyvinkäällä liukui vähitellen punaisille. Yksi sosialistien ensimmäisistä toimenpiteistä oli miliisin perustaminen "vallankumoukselle lojaaleista kansalaisista työläisistä ylioppilaisiin asti".⁵ Miliisipäälliköksi valittiin entinen kaartilainen Aleks Bernhardt Lehtinen. Hänen avukseen valittiin miliisejä, jotka käyttivät punaisia käsivarsinauhuja. Kun miliisi oli tullut toimintakykyiseksi, luovutti venäläinen sotaväki sille vastuun järjestyksen ylläpidosta.⁶

Vapun aattona otettiin askel, joka merkitsi 8 tunnin työpäivän toteuttamista. Silloin marssivat Villatehtaan työläiset klo 16.00 pois työpaikalta. Esimerkkiä seurasivat paikkakunnan pienempien työpaikkojen työläiset.⁷ Yksi sosialistien keskeisistä vaatimuksista oli toteutunut Hyvinkäällä.

Punainen valta merkitsi myös, että ryhdyttiin eliminoimaan 'epämielilyttäviä' henkilöitä. Työväentalossa pidettiin kansalaiskokous, jossa päätettiin santarmiurkkijana pidetyn asemapäällikkö Ilon vangitsemisesta. Päätös toteutettiin venäläisen sotilasryhmän avustaessa, ja Ilo vietiin venäläisen sotilasvartion saattamana Sörnäisten poliisivankilaan.⁸ Paikkakunnan santarmit ja poliisit oli jo aikaisemmin pantu viralta.

Linnoitustöiden loppuminen aiheutti työttömyyttä Hyvinkäälläkin. Tilannetta pahensi Kytäjän sahan Hyvinkäällä olleen lautatarhan ja Hangon Graniitin louhimontöiden keskeyttäminen. Syyn saivat työnantajat. Hyvinkään työväen muistitieto kertoo:

"Tilannetta pahensi sekin, että omalta osaltaan työnantajapiirit kaikenkaltaisen vitkastelun muodossa pyrkivät edistämään työttömyyttä. Heillä oli jo noihin aikoihin päämääränään työväestön saavuttaman vaikutusvallan mitätöiminen."⁹

Vastaavasti saivat syyn ottaa niskoilleen myös talolliset:

"Elintarvikepula paheni talollisten pidättäytyessä elintarvikkeiden luovuttamisesta. Venäjältäkään ei enää saatu apua, joka johtui siellä vallinneesta sekavasta tilanteesta sekä sen omasta elintarvikepulasta. Jonkin verran leivän puutetta lievensi se, että Riihimäessä olleesta venäläisestä varuskunnasta kävi täällä limppukauppiaita."¹⁰

Työväestö ryhtyi vastatoimiin. Muistitietoja kertoo:

”Työväestö vastasi tähän lujasti yhteen liittyen. Metsätöihinkään ei ollut meneminen ilman jäsenkirjaa.”¹¹

Lisäksi toimeenpantiin jäkäläleipien leivontakurssit¹² ja maataloustyöläiset menivät lakkoon syyskesällä 1917.¹³ Tätä ahdinkotilaa, jota palkansaajilla lisäsi rahan reaaliarvon aleneminen, voidaan Hyvinkäälläkin pitää yhtenä syynä työväestön piiriin syksyllä 1917 levinneeseen radikaaliin suuntaukseen ja työväenliikkeen elpymiseen.¹⁴

4.2. Punakaartin syntyminen

Oli päästy marraskuuhun 1917: Venäjällä oli tapahtunut vallankumous, ja Suomessa julistettiin marraskuun suurlakko, joka alkoi 14. 11.¹⁵ Lakko toi Hyvinkäälle miliisin rinnalle työväen järjestyskaartin päällikkönään sahatyömies Emil Lahtinen.¹⁶ Kaartin tehtäväksi tuli järjestyksen ylläpito yhdessä miliisin kanssa.¹⁷ Samalla ajankohtaa voidaan pitää punakaartin perustamisajankohtana Hyvinkäällä, vaikka itse asiassa kaartin itu oli jo miliisilaitoksessa.

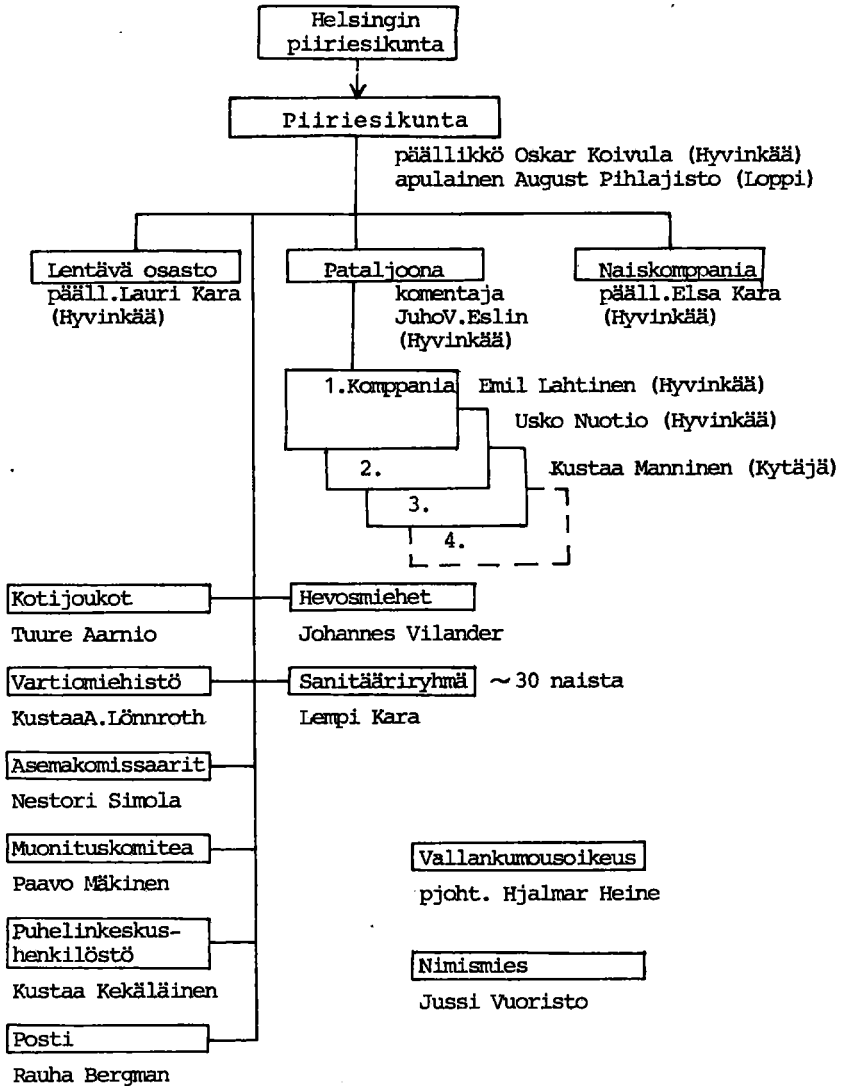
Muistitiedon mukaan punakaarti perustettiin vasta 27. 1. 1918.¹⁸ Näin tulkittuna kaartin perustaminen näyttäisi liittyvän sosiaalidemokraattisen puolueen puolueuuvoston kokoukseen 19.—22. 1. 1918, jossa punakaartilaisiipi pääsi voitolle¹⁹, ja Helsingissä 26. 1. annettuun määräykseen vallankumouksen ja punaisen armeijan aseistamisen aloittamisesta.²⁰ Kaartin kokoonpano on kuitenkin niin pitkälle viety, että sen luominen yhdessä päivässä olisi ollut tottumattomille mahdottomuus. Niinpä onkin todennäköistä, että kaartin suunnittelu ja kokoaminen alkoi jo lokakuun 20. päivän julistuksen perusteella, mutta viimeistään se syntyi marraskuun lakon yhteydessä. Tätä tukee huomio, että Hyvinkää aivan ilmeisesti muodosti ”ikään kuin säteilykeskukseen, jolla oli elävöittävä vaikutus” lähiympäristön työväestöön.²¹ Tammikuussa tapahtuneessa lopullisessa järjestelyssä saivat piiriesikunta ja pataljoona sitten lopullisen kokoonpanonsa. Sana piiri on tässä yhteydessä hieman harhaanjohtava, sillä Hyvinkää ei ollut mikään Helsingin, Turun tai Tampereen piirin kaltainen ”sotilaspiiri”, vaan eräänlainen alueellinen välijohtoporras, jolla oli käytössään joukkoja.

Piiripäälliköksi valittiin metsätyönjohtaja Oskari Koivula ja hänen apulaisekseen työmies August Pihlajisto Lopelta.²² Pataljoonan komentajaksi tuli vanhan väen aliupseeri Juho V. Eslin. Aluksi muodostettujen kolmen komppanian päälliköiksi valittiin vanhan väen aliupseeri Emil Lahtinen, Venäjän rintamalla taistellut platoonanjohtajaksi kohonnut Usko Nuotio ja 3. K:n eli Kytäjän komppanian päälliköksi torppari Kustaa Manninen.²³ Marraskuussa perustettu järjestyskaarti sulautui pataljoonaan²⁴ ja se muodosti ilmeisesti 1. Komppanian rungon. Organisaatio on esitetty **kaaviossa 1**.

Pataljoonan lisäksi organisoitiin lentävä osasto, jonka päälliköksi tuli Lauri Kara.²⁵ Edelleen perustettiin naiskomppania ja määrättiin kotijoukkojen päällikkö, hevosmiesten päällikkö ja vartiopäällikkö, joksi valittiin Venäjällä asevelvollisuutensa suorittanut leipuri Kustaa A. Lönnroth.²⁶ Kun vallankumous kerran oli tehty, määrättiin myös asemakomissaari, apulaisasemakomissaari, muonituskomitea ja sanitääri-

Kaavio 1

Hyvinkään punakaartin kokoonpano
tammikuun 1918 lopussa

ryhmä, johon kuului 30 naista.²⁷ Samassa yhteydessä Hyvinkää sai uudeksi nimismieheksensä Hyvinkään työväenyhdistyksen näyttämön johtajan ja työväentalon vahtimestarin Jussi Vuoriston. Myös Hyvinkäällä noudatettiin 'vakiintunutta' käytäntöä ja

miehitettiin sentraali, rautatieasema ja postitalo. Samalla punaiset näyttävät asettaneen oman postinhoitajansa ja puhelinkeskushenkilöstön.²⁸ Vallankumous Hyvinkäällä oli alkanut.

Hyvinkään punakaartin pataljoona organisoitiin vanhan väen aikaisen kokoonpanon mukaisesti. Alussa näyttää kuitenkin neljäs komppania jääneen muodostamatta. Kuitenkin jo Länsi-Uudenmaan taisteluihin osallistui noin 500 hyvinkääläistä²⁹, joten tuona aikana oli pataljoonaan muodostettu neljäskin komppania. Teoriassa vanhan väen pataljoonaan kuului neljä komppaniaa, joiden vahvuus oli $2 + 4 + 8 + 96 = 110$ miestä.³⁰ Silloin pataljoonan vahvuudeksi pelkästään nämä yksiköt laskien tulisi 440 miestä ja pataljoonan johto. Pataljoonaan sinänsä ei kuulunut huolto-osia. Näitä — lähinnä tällöin oli kysymys hevosmiehistä ja sanitäreista, jotka olivat naisia — on ilmeisesti kuitenkin ollut mukana jo Länsi-Uudenmaan taisteluihin liittyneessä Kirkkonummen — Siuntion operaatiossa. Operaatiolla oli tarkoitus saartaa valkoiset katkaisemalla mainittujen paikkakuntien väliset yhteydet. Hyvinkääläisten lisäksi tehtävään määrättiin kolme helsinkiläiskomppaniaa.³¹

4.3. Hyvinkään punainen kunnallishallinto

Ensimmäinen oire vallan siirtymisestä paikkakunnan sosialisteille oli miliisin perustaminen entisen järjestyksenvalvontakoneiston tilalle Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Seuraavana askeleena oli kansalaiskokouksen järjestäminen ja ainakin yhden epätoivottavan henkilön toimittaminen pois paikkakunnalta.

Kunnallisen vallan siirtyminen punaisille alkoi jo syyskuussa 1917, jolloin kuntakokouksen esimieheksi valittiin sosialisti.³² Ajalle luonteenomaiseen tapaan päätettiin vastaisenäytyneen kunnan kuntakokous muuttaa valtuustoksi.³³ Valtuuston vaali jäi kuitenkin suorittamatta, sillä sota ehti väliin.³⁴

Marraskuun 1917 suurlakko näyttää Hyvinkäällä merkinneen pitkää askelta kohti punaista ylivaltaa. Vallanotto kokonaisprosessina tapahtui vallan vähittäisenä siirtymisenä vasemmistolle syksystä 1917 lähtien. Siten se ei ainakaan Hyvinkäällä näytä tapahtuneen niin rysäyksenomaisesti kuin on annettu ymmärtää.³⁵ Lopullinen vallanotto toki tapahtui esitetyllä tavalla. Sitä ennen kuitenkin oli tapahtunut melkoisesti. Oli mm. valittu kunnankokouksen esimies ja perustettu järjestyskaarti.

Tammikuussa 1918 toteutettiin postin ja puhelinkeskuksen haltuunotto, määrättiin nimismies, vallankumousoikeus, muonituskomitea ja ennen kaikkea perustettiin virallinen punakaartin piiriesikunta,³⁶ joka näyttää käyttäneen ylintä valtaa paikkakunnalla. Tämä merkitsi samalla porvarillisen vallankäytön tosiasiallista päättymistä, vaikka oikeistopuolueilta ei ilmeisestikään viety kaikkia kunnallisia vaikutusmahdollisuuksia. Tämä kuvastuu myös siitä, että kunnalliselämän eri sektoreiden haltuunotto jatkui vielä helmikuun jälkimmäiselle puoliskolle. Keskittämisen on esitetty tapahtuneen siten, että 10.—11. helmikuuta siirtyivät kunnallinen päätöksentekovalta, elintarvikekomitea ja -lautakunta, oikeuslaitos ja kansakoulujen johtokunnat sosialisteille.³⁷ Täydellisimmillään punainen valta on ollut viimeistään 17. helmikuuta.³⁸ Kuten on osoitettu, siirtyivät ainakin järjestysvalta ja oikeuslaitos punaisille jo ennen helmikuuta 1918. Valtansa sosialistit säilyttivät aina 21. 4. 1918 saakka, jolloin saksalaiset valtasivat Hyvinkään.³⁹

Sotaa käyvän punaisen puolen rahantarve oli ilmeinen. Sen suuruudesta kertovat mm. veroäyrit. Uusi taksoitus korotti Hyvinkäällä äyriin hinnaksi 8,70 mk. Korotus oli tuntuva, sillä äyriin keskihinta oli tuohon aikaan 5,00 mk.⁴⁰ Suurinta huolta sosialistit kuitenkin näyttävät kantaneen elintarviketilanteesta. Siihen vaikuttavana tekijänä nähtiin Venäjällä vallitseva sekava tilanne ja entisen emämaan oma elintarvikepula.⁴¹ Hyvinkäällä elintarvikepulan pahenemisesta syytettiin talollisia, koska heidän katsottiin pidättäytyvän elintarvikkeiden luovuttamisesta.⁴² Tyytymättömyyden ilmaukset kohdistuivat kuitenkin oudosti: ruvettiin maatalouslakkoon⁴³ silloin, kun piti korjata vilja, jotta selvittäisiin talven yli. Elintarvikepulan lievittämiseksi ei ollut kovin monia keinoja: leivottiin jäkäläleipää ja ostettiin limppuja venäläisiltä sotilailta.⁴⁴ — Ainakin yksi Hyvinkään elintarvikelautakunnan virkailija murhattiin.⁴⁵ Kuten muualla Suomessa⁴⁶ myös Hyvinkäällä punaiset pyrkivät turvaamaan elintarvikkeiden saamisen punakaartilaisille ja ainakin osalle siviiliväestöä takavarikoinnin avulla.⁴⁷ Virallisen elintarvikelautakunnan toimiin he eivät näytä luottaneen, ja on ilmeistä, että juuri tämä epäluottamus johti täyspunaisen elintarvikelautakunnan syntymiseen.⁴⁸ Vastavanlaisiin toimenpiteisiin ryhdyttiin mm. polttopuiden hankkimiseksi.⁴⁹ Epäluottamukseen oli toki syytäkin sen perusteella, miten isännät suhtautuivat ja toimivat. Kun elintarvikelautakunta tai jokin muu elin takavarikoi taloista viljaa, perunoita, herneitä, lihaa tai muuta, saattoi tapahtua, että osa takavarikoidusta ruoasta otettiin takaisin 'ohentamalla' sinetöityjä pakkauksia. Tämä oli mahdollista, sillä varsinaisen leiman puuttuessa sulkeminen tapahtui pelkän lakan avulla. Tämän lisäksi oli ainakin paikoitellen latojen ym. alle piilotettu elintarvikkeita "pahan päivän varalle". Pakkooton pelossa näyttää myös hevosia viedyn piiloon metsäniittyjen latoihin.⁵⁰

Sosialistit käynnistivät myös Villatehtaan yhdessä Helsingin Kansanvaltuuskunnan kanssa. Tehtaassa valmistettiin pomppakangasta punakaartilaisille.⁵¹ Hyvinkään oloissa tämä vaikuttaa ainoalta valtakunnallisen teollisuuden käynnistämiseltä punaisen hallinnon aikana.

Kaikkiaan ei kunnallishallinnon järjestäminen näytä kovinkaan onnistuneelta. Tähän on useita syitä: Ensinnäkin maassa oli sota, jota mm. Jutikkala pitää riittävänä syynä maaliskuun 1918 vaalien lykkäämiselle.⁵² Toiseksi punakaartin tarpeet olivat etusijalla. Sosialisteilla ei myöskään näytä olleen riittävää asiantuntemusta eikä riittäviä 'kykyreservejä' hallinnon järjestämiseen tyydyttävälle tasolle.⁵³ Suurimpana syynä on kuitenkin pidettävä asennoitumista: oltiin tekemässä vallankumousta, ja sen rinnalla muu merkitsi vähän. Lisäksi helmikuusta alkaen aktiivisin aines oli sodassa.

Esimerkkinä oikeustoimen hoitamisesta olkoon Työmies-lehdessä huhtikuun alussa 1918 ollut kuulutus:

"Hyvinkään aseman ensi kirjuri Armas Grönroos haastetaan täten Hyvinkään kunnan Vallankumousoikeuden istuntoon huhtikuun 20 päiväksi 1918 klo 10 a.p., vastaamaan jutussa, jossa häntä syytetään Suomen Tasavallan Rautatie-neuvoston kanssa tehdyn työsopimuksen rikkomisesta. Oikeus käsittelee asian ja langettaa tuomion huolimatta siitä ellei syytetty näin asiasta tiedon saatuaan saavu oikeuden istuntoon."⁵⁴

Allekirjoituksena oli "Hyvinkää 3. 4. 1918, Maurits Heinonen. Yleinen syyttäjä."⁵⁵ Ilmeisestikään Grönroos ei ollut ainoa, jota punaiset jostakin syystä etsivät, sillä useita hyvinkääläisiä — kauppiaita, poliiseja ja maanviljelijöitä — piileskeli taloissa ja lähiseudun metsissä. Se, että monet eivät ilmeisesti jääneet kiinni, johtui punaisten tavasta

etsiä 'käpykaartilaisia'.⁵⁶ Punaiset eivät piirittäneet taloja, joten piilottelijoille jäi mahdollisuus paeta takakautta.

Vaikka pääosa punaisten virka- ja luottamusmiehistä oli rehellistä väkeä, pääsi joukkoon myös hämäräperäistä ainesta. Hyvinkäällä viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvaksi osoittautui ainakin kunnallislautakunnan esimies⁵⁷ Sulo Heininen, joka varasti työväenyhdistyksen arpajaisten päävoiton ja kavalsi käytössään olevia varoja. Vallankumousoikeus tuomitsi Heinisen puoleksitoista vuodeksi pakkotyöhön.⁵⁸

4.4. Punainen terrori Hyvinkäällä

Hyvinkäällä kahteen ensimmäiseen sotaanlähtöön liittyi terroritekoja: taistelujen puhjetessa Itä-Uudellamaalla 31. 1. 1918 sekä punakaartin palattua 13. tai 14. helmikuuta takaisin Porvoosta ja valmistautuessa lähtemään Länsi-Uudenmaan taisteluihin.⁵⁹

Ensimmäiset murhat tapahtuivat 30.—31. 1.⁶⁰ Kuvio, jota surmantöitä tehtäessä noudatettiin, tuli sittemmin toistumaan. Uudenmaanläänin suojeluskuntain lehti Sarkatakki kertoo asian näin:

”Kaksi punakaartilaista tuli tammikuun 30 p:nä hakemaan Mäkelää kuulusteltavaksi työväentalolle olevaan esikuntaansa. Matkalla sinne ampuivat punakaartilaiset hänet aseman puistossa.”

Seuraavana päivänä surmattiin kaksi muuta.⁶¹

Helmikuun 18. olivat vuorossa uudet murhat. Tuolloin tapettiin kahdeksan ihmistä, joukossa yksi nainen.⁶² Nämä surmatyöt johtivat työväentalolla järjestettyyn punakaartin kokoukseen, jossa tekoja arvosteltiin ja vaadittiin selvitystä siitä, ketkä olivat vastuussa niistä. Asiaa näyttää erityisen voimakkaasti tivanneen Hyvinkään punainen nimismies Jussi Vuoristo. Hän vaati myös, etteivät surmatyöt saa jatkua. Järjestetyssä tilaisuudessa asia ei selvinnyt. Tapahtunut tuntuu heikentäneen järjestäytyneen työväen taistelutahtoa.⁶³

On ilmeistä, että paikkakunnan murhiin osallistuivat myös muualta Hyvinkäälle tulleet punakaartilaiset.⁶⁴ Helmikuun 18. päivänä surmattujen kohtalona oli luettelo, joka mitä ilmeisimmin joutui punaisten käsiin kotitarkastuksessa. Pidätykset toimeenpantiin luettelon mukaan. Punaiset pitivät nimilistaa valkokaartilaiden nimiluettelona.⁶⁵ Valkoiset puolestaan väittävät, tosin varauksellisesti, että kysymyksessä oli erään kansallisseuran perustamista koskeva luettelo, jota punaiset luulivat suojeluskuntaisten luetteloksi.⁶⁶ Suojeluskuntaan kuuluvia uhreista oli vain yksi.⁶⁷ Kaiken kaikkiaan jää se vaikutelma, että helmikuun murhat tapahtuivat ylempää Hyvinkään piiri-esikunnalle tulleen käskyn perusteella. Voidaan myös ajatella, että ylempi johto tai joku ylemmässä johdossa oli antanut yleisen menettelytapaohjeen, koska piiriesikunnalla näyttää olleen melkoinen ratkaisovalta 'teloitusten' suhteen.⁶⁸ Rouva Matilda Juholan murha puolestaan oli muualtakin tuttu sijaismurha, joka toimeenpantiin, kun etsittyä itseään eli tässä tapauksessa aviomiestä ei tavoitettu.

Helmikuun 1. päivänä 1918 ”teloittivat Hyvinkään lentävän osaston miehet päällikkönsä Lauri Karan johdolla Vihdissä kahdessa eri paikassa yhteensä 18 pohjoiseen menijää”.⁶⁹ Punaisten kannalta uhrin olivat tulevia valkoisia sotilaita. Ylempää tulleita ohjeita on Vihdin tapauksessa vaikea eliminoida, sillä

”Hyvinkään lentävä osasto oli tehokas ja kurinalainen vallankumouksellinen iskujoukko, jonka niin ikään kyvykäs päällikkö tarkoin tiesi mitä oli tehtävä.”⁷⁰

On ilmeistä, että Hyvinkään—Nurmijärven alue oli yksi kiinniottoalueista. Olettaa sopii myös, että Lopella 4. 2. ja Hyvinkäällä 18. 2. tapahtuneet murhat⁷¹ liittyivät ohjattuun potentiaalisten vastustajien likvidoimiseen. Tätä näyttää tukevan se, että koko maassa on osoitettavissa muutamia nimiä, jotka ilmaantuvat uudelleen näkyviin punaista terroria tutkittaessa.

Punainen terrori ei Hyvinkäällä, jos sen laskee murhattuina, joita oli 16, noussut kovinkaan suureksi, kun sitä vertaa Uudenmaan läänin kokonaislukuun 403.⁷² Hyvinkään murhat keskittyivät pääasiassa tammi—helmikuuhun; ainoastaan yksi tapahtui huhtikuussa.⁷³ Paikkakunnalla tapahtuneissa murhissa on todettu yksi omalaatuinen piirre, helmikuun murhien kahdeksan uhria nimittäin ammuttiin samana päivänä. Tämän jälkeen punaiset eivät Hyvinkäällä tehneet lisää murhia,⁷⁴ lukuunottamatta yhtä epävarmaa tapausta huhtikuussa.⁷⁵ Vihdin tapaus oli luonteeltaan erilainen. Yhtään sotaan osallistunutta valkoista ei Hyvinkäällä ilmeisesti tapettu.⁷⁶

Hyvinkäällä tapahtuneilla murhilla oli yhtäläisyyksiä Lopella 4. 2. tapahtuneisiin viiteen surmatyöhön, jotka näyttävät olleen Hyvinkäältä inspiroituja.⁷⁷ Sen sijaan esim. Varkaudessa ”väkivaltaisuudet suurimmaksi osaksi olivat luonteeltaan huliganimaista riehuntaa”.⁷⁸ Hyvinkää eroaa monista muista murhapaikkakunnista (esim. Noormarkusta⁷⁹) siinä, että murhissa ei ollut lopputilityksen makua. Sotaanlähtöä edeltävää pelottelun makua niissä sen sijaan oli.

Hyvinkään punakaartilaiset osallistuivat muuallakin teloituksiin. Näin tapahtui mm. Sääksmäen Metsäkansassa, jossa Viialan esikunnan⁸⁰ käskystä surmattiin 10 sotavankia.⁸¹ Metsäkansassa oli paikalla ainakin Usko Nuotio, joka välitti käskyn. Itse likaisen työn lienee suorittanut Hyvinkään I pataljoonan 2. Komppaniasta määrätty ryhmä. Tässä tapauksessa oli selvästi kysymys ylempää tulleesta käskystä, jossa vaikuttimena oli ’lahtareiden’ harventaminen paitsi kustoksi myös ’tulevaisuutta’ — kun kerran voittajina palattaisiin — silmällä pitäen.⁸² Hinta, jonka Hyvinkään punaiset surmatöistään myöhemmin maksoivat, oli korkea.

4.5. Hyvinkään punakaarti sodassa

Punakaartin koulutus saatiin käyntiin verraten nopeasti. Siihen sisältyi ainakin ampumaharjoituksia ja ketjuunmenoja.⁸³ Missään tapauksessa ei kaartia kuitenkaan ehditty kouluttaa kunnolla; kokemus saatiin taisteluissa. Ilmeisesti jo 5. helmikuuta osa Hyvinkään punakaartista lähti Mäntsälään osallistuakseen Itä-Uudenmaan taisteluihin.⁸⁴ Seuraavaksi paikkakunnan punakaarti osallistui yhdessä helsinkiläisten kanssa Länsi-Uudenmaan taisteluihin, jonne ne lähtivät 20. helmikuuta.⁸⁵ Kumpikin toiminta osoittaa, että hyvinkääläiset mielsivät kuuluvansa Helsingin piiriin ja ottivat vastaan ohjeita siltä.

Hyvinkään punakaartin kokoonpanosta on esitetty erilaisia tietoja.⁸⁶ Tiedot eivät kuitenkaan ole keskenään ristiriidassa, sillä ne ovat eri ajoilta. Niinpä Eslinin pataljoona perustettiin aluksi kolmikomppaniaisena.⁸⁷ Tämän pataljoonan yksiköt osallistuivat Itä-Uudenmaan ja Länsi-Uudenmaan taisteluihin. Viimeksi mainittuihin taisteluihin osallistuessaan Hyvinkään I pataljoona näyttää olleen jo 4-komppaniainen.⁸⁸

Samanaikaisesti Hyvinkään I pataljoonan kanssa perustettiin piirihallitus, jolla oli tarpeelliseksi katsotut apuelimet: miliisi, kotijoukot, vartiosto, asemakomissaarit, valankumousoikeus ja viestiyhteyshenkilöstö. Vartiomiestöön kuului myös koulupolisia.⁸⁹ Piirihallitus näyttää pysyneen paikkakunnalla aina huhtikuun 21. päivään saakka.

Kun Hyvinkään pataljoona 26. 2. 1918 jälkeen palasi Länsi-Uudenmaan taistelusta, sen osat joutuivat noin viikon sisällä siirtymään pohjoiselle rintamalle. Satakunnan rintamalle hyvinkääläisiä ilmaantui jo 8. 3. Siellä heidät lähetettiin Kullaan—Kiikoisten ja Hämeenkyrön—Ikaalisten alueelle. Näistä viimeksi mainitussa oli kaksi komppania ja ensiksi mainitussa ilmeisesti joko yksi komppania tai joukkue.⁹⁰ Nämä joukot eivät kuitenkaan voineet kuulua Eslinin pataljoonaan, sillä hän oli joukkoineen samanaikaisesti Kurun—Virtain alueella, jossa on laskettu olleen 600 hyvinkääläistä. Lisäksi oli Pihlajalahti—Ruovesi -alueella noin joukkueen verran. Väärinmajan alueella lienee ollut noin komppania.⁹¹

Viimeinen punakaartilaisjuna lähti Hyvinkäältä pohjoiselle rintamalle 15. maaliskuuta. Kysymyksessä vaikuttaa olleen sama 102 kaartilaisen joukko, joka seuraavana päivänä ilmaantui Hämeenkyrön—Ikaalisten rintamalle.⁹² Tämän joukon tultua rintamalle nousi siellä olevien hyvinkääläisten määrä 1 100:aan kuten taulukko 2⁹³ osoittaa.

TAULUKKO 2 Hyvinkään punakaartin osallistuminen Satakunnan ja Pohjois-Hämeen rintaman taisteluihin — vahvuudet

Aika ¹⁾	Paikka	Määrä	Rintama
8. 3. 1918	Kullaa—Kiikoinen	?	Satakunta
8. 3. 1918	Hämeenkyrö—Ikaalinen	250	Pohjois-Häme
10. 3. 1918	Pihlajalahti—Ruovesi	31	
10. 3. 1918	Kuru—Virrat ³⁾	605	
10. 3. 1918	Väärinmaja	110	
16. 3. 1918	Hämeenkyrö—Ikaalinen ²⁾	102	
Yhteensä		1098	

HUOM! 1) Tarkoittaa ajankohtaa, jolloin joukko ilmaantui alueelle.

2) Hyvinkäältä lähetetty täydennysjoukko

3) Eslinin pataljoona

Yhden punakaartilaispataljoonan kokoonpanoon kuului 440 henkeä ja pataljoonan johto.⁹⁴ Kun hyvinkääläisiä oli 1 100 henkilöä rintamalla, on heistä muodostunut kahden pataljoonan taisteluosat. Tällöinkin vahvuus olisi ollut korkeintaan 900 miestä. Loput 200 ovat ilmeisesti olleet sanitärejä, hevosmiehiä tai muita 'aselajijoukkoja', kuten Punaisen Kaartin säännöt 1918 edellyttivät.⁹⁵ Pataljoona oli siis puhdas jal-

kaväkiyksikkö. Edelleen on todettavissa, että Kuru—Virrat alueen ulkopuolella taistelleista osista muodostui yhteensä pataljoona, jonka kaksi komppaniaa oli Hämeenkyrön—Ikaalisten alueella, yksi komppania Väärinmajassa ja ilmeisesti yksi vajaa perusyksikkö Kullaan—Kiikoisten alueella. On ilmeistä, että todella perustettiin vain yksi pataljoona ja toinen pataljoona oli vain laskennallisesti olemassa. Nuo neljä komppaniaa eivät siis missään vaiheessa liene muodostaneet todellista pataljoonaa; ne olivat siis punakaartin yleisintä joukkomuotoa.⁹⁶

Hyvinkääläisten ensimmäiset taistelut pohjoisella rintamalla liittyivät punaisten aiotua yleishyökkäystä edeltäneisiin operaatioihin Virtain suunnalla. Kurun rintamaa johti tuolloin venäläisen 106. D:n vänrikki Stolbov, joka aiemmin oli johtanut venäläisten hyökkäystä kohti Vilppulaa. Stolbovin antaman tehtävän perusteella tuli alueella toimivan kenttäesikunnan, jota johti Hyvinkään pataljoonan päällikkö Juho Eslin, tunkeutua Virtain kautta Pihlajaveden asemalle.⁹⁷ Tämä operaatio päättyi hyvinkääläisten oikean siiven lähtiessä vetäytymään. Eslin yritti saada miehet takaisin, mutta märkinä ja väsyneinä nämä kieltäytyivät. Joukot vetäytyivät Niinimäkeen 11. 3. ja sieltä edelleen Kuruun 15. 3. Vetäytymisestä Kuruun antoi käskyn Hyvinkään pataljoonan apulaispäällikkö Lauri Sivén.⁹⁸

Kurussa kaarti sitten Eslinin johdolla onnistui pysäyttämään valkoisten etenemisen 16. 3. Valkoiselta puolelta olivat vastassa ruotsalaisen everstin H. O. Hjalmarssonin johtamat Virtain taisteluosaston joukot.⁹⁹ Myöhemmin lähtö Kurusta tapahtui sekasorrossa, jonka aiheutti rintaman murtuminen.¹⁰⁰

Pohjoiselle rintamalle keskitetyt punaisten lisävoimat eivät riittäneet käynnistämään hyökkäystä, sillä valkoisten hyökkäys kohti Tamperetta oli jo pakottanut punaiset puolustuskannalle. Näin kävi myös Ikaalisissa, jonne hyvinkääläiset joutuivat puolustuksen täydennykseksi.¹⁰¹ Hyvinkään punakaartin taisteluihin pohjoisella rintamalla ei tässä yhteydessä puututa enempää, sillä niitä on kuvattu Lappalaisen tutkimuksessa Punakaartin sota 2.¹⁰² Todettakoon vain, että hyvinkääläiset taistelivat ajoittain hyvin ja kykenivät viivyttämään Hjalmarssonin joukkojen etenemistä kohti Tamperetta.¹⁰³ Hyökkäyssotaan nämä joukot sen sijaan eivät kyenneet. Hyvinkään punakaarti pystyi löytämään myös omalle puolelleen johtajia, mm. Juho Eslinin, Lauri Sivénin, Lauri Karan ja Oskari Koivulan. Vastaavaan saavutukseen ei Hyvinkään suoje-luskunta kyennyt.

Samanaikaisesti kun Hyvinkään punakaartilaiset taistelivat Kurun—Ruoveden—Väärinmajan alueella, oli Hyvinkään suunnassa rauhallista. Kun viimeinen punakaartilaisjuna höyrysi kohti Tamperetta, jäivät Hyvinkäälle ainakin vartioyksiköt ja osa huoltomuodostelmista. Maaliskuun lopussa järjestetyn punaisten sankarivainajien hautajaisten aikoihin oli Hyvinkäälle kuitenkin ilmestynyt yksi punakaartilaiskomppania Hangon radan varrelta.¹⁰⁴

Tampereen menetykset olivat raskas isku punaisille. Sen kerrotaan alentaneen joukkojen taistelutahtoa ja madaltaneen työväen mielialoja. Samaan suuntaan vaikutti saksalaisen mairinnousu Hankoon huhtikuun alussa. Tilanne aiheutti punaisten piirissä kahdenlaisia kannanottoja: toiset kannattivat taistelun jatkamista, toiset perääntymistä. Perheet ja arvokkain omaisuus piti vietämän Venäjälle. Välittömästi Tampereen antautumisen jälkeen näin aiottiin tehdäkin ja mm. Hyvinkäällä punakaarti hälytti kaartilaisien perheet, joita kehoitettiin välittömästi lähtemään Hangon laiturilla olevaan kuljetusjunaan. Osa riensi junaan, osa ei pystynyt irtaantumaan kodeistaan näin no-

peasti. Monille lähtö osoittautui eri syistä mahdottomaksi. Juna ei kuitenkaan sillä kertaa lähtenyt ja ”aikansa odoteltuaan ihmiset palailivat kimpsuineen ja kampsuineen koteihinsa.”¹⁰⁵ Tapahtumasta oli tavallaan tullut evakuointiharjoitus.

5. TAISTELU HYVINKÄÄSTÄ

5.1. Hyvinkään taistelu 20. — 21. 4. 1918 sodan kokonaiskentässä

Taistelu Hyvinkäästä ei kestänyt kauan: se alkoi 20. 4. ja päättyi seuraavana päivänä. Taistelun osapuolina olivat punaiset ja saksalaiset, joten punaisia vastassa olivat suurvallan koulutetut asevoimat. Tässä mielessä Hyvinkään taistelu oli yksi I maailmansodan taisteluista. Se ei enää ollut pelkkää sisällissotaa. Huhtikuussa 1918 kysymys oli valkoisten ja saksalaisten saarrostoperaatiosta, jonka tarkoituksena oli estää punaisten järjestäytynyt vetäytyminen Lahden ja Viipurin kautta Venäjälle. Saatuttaakseen tavoitteensa olivat valkoiset hyökkäämässä Tampereen suunnasta kohti Hämeenlinnaa ja Lahtea sekä Karjalassa kohti Viipuria.¹ Saksalaiset puolestaan olivat jo edenneet Loviisasta Lahden itäpuolelle, joskin tulleet lyödyiksi pois radalta. Samanaikaisesti he olivat Helsingin valtauksen jälkeen aloittamassa etenemissensä kohti Riihimäkeä ja Hämeenlinnaa.² Valkoisten tarkoituksena oli samalla estää oletettujen venäläisten apujoukkojen tulo Pietarista.³

Punaiset puolestaan pyrkivät pitämään hallussaan eräät avainkohdat pystyäkseen vetäytymään Pietariin. Operaatiosuunnitelman lienee laatinut venäläisen 106. divisioonan komentaja, eversti M. S. Svetšnikov, joka oli johtanut jo alkutaisteluja Tampereen pohjoispuolella.⁴ Hänen suunnitelmansa näyttää perustuneen siihen, että Hämeenlinna, Riihimäki—Hyvinkää-alue, Lahti, Kouvola, Kotka ja Viipuri oli pidettävä niin kauan, että punaisten joukot ja omaiset oli ehditty evakuoida Länsi-Suomesta. Sen jälkeen vetäytyminen tapahtuisi Hämeenlinnasta ja Hyvinkäältä, Riihimäestä, Lahdesta, Kouvola. Viimeiset portinpylväät lienevät olleet Kotka ja Viipuri, josta punaiset voitiin kuljettaa myös vesitse Pietariin. Svetšnikovin tekemäksi on arveltu myös operaatioon liittyvää karttaa. Se, miten valkoisten hyökkäyssuunnitelma ja hyökkäys sekä punaisten vetäytyminen Uudeltamaalta kävivät suurissa puitteissa, ilmenee **kartasta 1.**

5.2. O s a p u o l e t

Punaisten epävarmuutta taistelun edellä ja ennen kaikkea tulevaisuudesta kuvaa Oskar Koivulan Suomen punaisen kaartin yleisesikunnalle Viipuriin 18. huhtikuuta lähettämä kirje.

”Pyydän mitä pikimmin vastausta seuraaviin kysymyksiin.

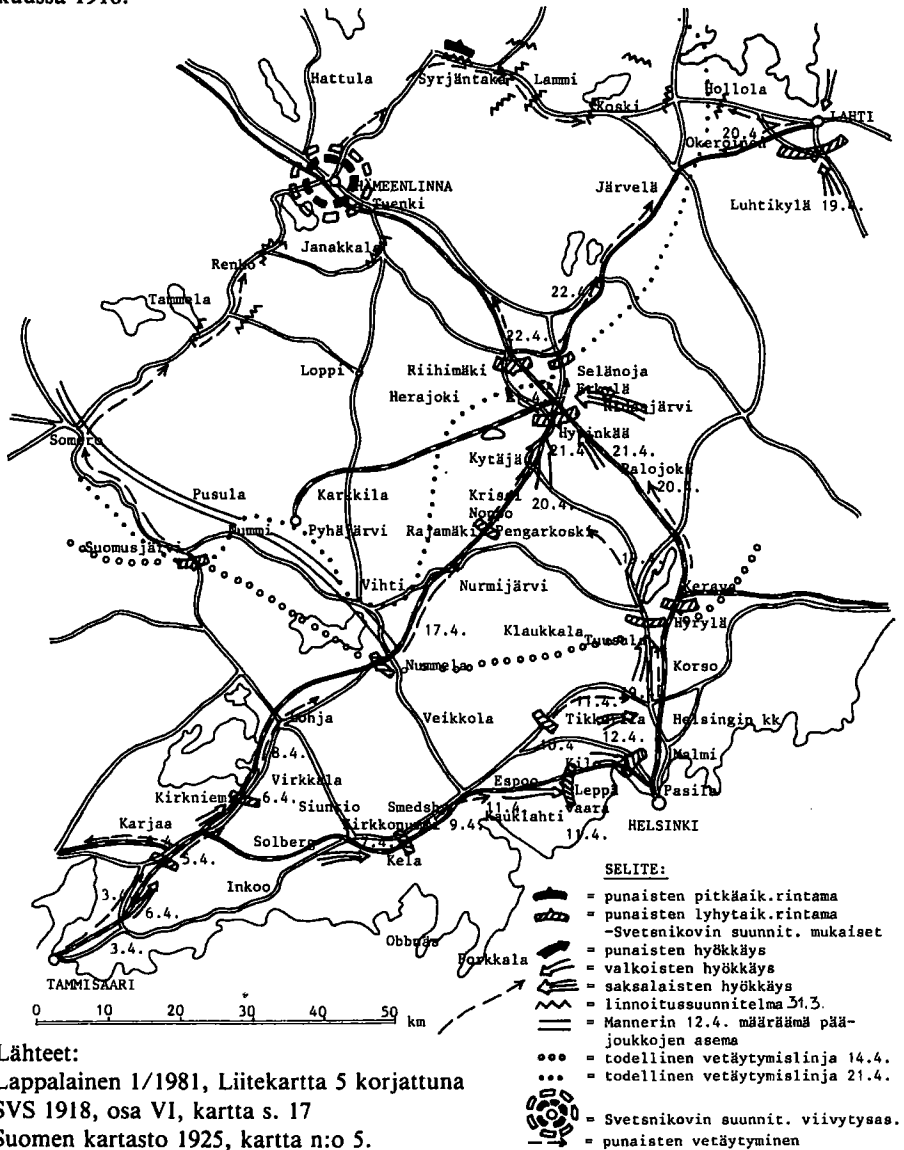
1. Koska olen joutunut tänne taistellakseni viimeiseen asti näiden joukkojen johdossa, niin pyydän kysyä miten menettelen, taistelenko vai perädyndkö, sillä milloinkaan en antaudu vihollisen armoille.

2. Saanko apua ja milloin, aika ei anna viivytyksiä.

3. Mitenkä paljon saan apua ja mistä ja minkälaista väkeä.

4. Tilanteen tiedätte niin hyvin ehkä kuin minäkin, vaan lähettini selostaa aseman suullisesti sinne päästyään.”⁵

KARTTA 1: Punaisten perääntyminen sekä valkoisten ja saksalaisten hyökkäys huhtikuussa 1918.

Kirje kuvastaa, että Hyvinkään piirin punakaartin esikunnalla oli mielestään riittämätön määrä joukkoja saksalaisten pysäyttämiseksi. Aiemmin on jo todettu, että mitään täsmällisiä tietoja punaisten määrästä ei ole saatavissa. Kokonaismäärä on pääpiirteisenä kuitenkin todennettavissa.

Punaiset itse ovat kertoneet, että heillä oli kolme tykkiä, ja paikantaneet ne Hyvinkäänkylään, Jussinmäkeen ja postitalon vaiheille, siis asemalle.⁶ Toisen tiedon mukaan tykkejä oli myös elokuvateatteri Apenaa vastapäätä ns. Leskisen tontilla.⁷ Punaisilla lienee niin muodoin ollut noin patterin verran tykkejä käytössään. Suurempi merkitys punaisten kannalta oli sillä, että heillä oli käytössään panssarijuna, joka oli kevytrakenteisempi niistä kahdesta, jotka rautateiden Viipurin konepaja oli rakentanut I maailmansodan aikana.⁸ Junan aseistuksena oli neljä revolveritykkiä⁹ ja konekivääreitä.¹⁰ Epävarmaksi jää, osallistuiko myös Karjaalta Lohjan suuntaan vetäytynyt panssarijuna Hyvinkään taisteluihin; Helsingin kautta vetäytynyt juna joka tapauksessa viivytti saksalaisia pääradan suunnassa ja Hyvinkäällä.¹¹

Jalkaväkeä Hyvinkään puolustukseen Hyvinkäänkylässä lienee osallistunut noin 300 miestä eli vajaat kolme komppaniaa. Puolustuksen runkona oli Mosabackan komppania Hevosmäen (Ävikin harjanteen) vasemmanpuoleisella sivustalla. Oikealla Hangon radan suunnassa operoi panssarijuna, ja samalla sivustalla olivat Hyvinkäänkylän punakaartilaiset johtajanaan Jalmari Ranta. Lisäjoukkona olivat Hyvinkään lentävät, jotka nyt taistelivat rintamayksikön tapaan. Joukkoihin kuului lisäksi Karjaalta saakka Hangon radan suunnassa viivytystaistelua käynyt 1. Hyvinkään joukkue, joka siten oli ollut taisteluketjuksessa saksalaisten kanssa jo aikaisemmin. Puolustajiin kuului lisäksi yksittäisiä punakaartilaisia Turun ja Hangon seuduilta.¹² He olivat ilmeisesti 'ajautuneet' mukaan saksalaisten maihinnousua seuranneiden taistelujen aikana. Hyvinkään 1. joukkueeksi mainittu osasto on saattanut olla sama, jonka Hyvinkään päällikkö 18. päivänä kutsui Lohjalta samalla, kun hän antoi Lohjan rintaman päällikölle käskyn perääntyä Riihimäelle.¹³

Tietoa siitä, mitä Punakaartin yleisesikunta vastasi Koivulalle, ei ole säilynyt. Tahtumat osoittavat kuitenkin, että hyvinkääläiset saivat apua. Paitsi Mosabackan komppaniaa, tuli siis 18. päivän soiton perusteella Hevosmäkeen jo mainittu Hyvinkään joukkue ja sitten perjantaina 19. 4. osia Lempäälän rintamalla taistelleista Hyvinkään I ja II komppaniasta.¹⁴ Hyvinkäänkylän johtoesikunta sijaitsi kylän työväentalolla, joka on välittömästi Hevosmäen pohjoispuolella. Hyvinkään piiriesikunta oli tässä vaiheessa rautatieasemalla, jonne se oli siirtynyt Seuratotalolta.¹⁵

Hyvinkään punakaartin päällikkönä toimi ainakin aluksi Oskar Koivula, joka oli aikaisemmin taistellut pataljoonapäällikkönä mm. Lavialla.¹⁶ Kirjeestä, jota edellä siteerattiin, selvisi, että hän oli päättänyt olla antautumatta. Tuolloin 18. huhtikuuta hänen ongelmanaan oli joukkojen vähyys ja ohjeitten puute. Perjantai-iltana tuotiin sitten jo mainitut joukot 8-vaunuisella junalla vahvennukseksi. Lisäksi toivat pakkootot 18. ja 19. 4. joitakin lisämiehiä punaisten riveihin.¹⁷ Tätä taustaa vasten vaikuttaa mainittu luku 300 miestä liian pieneltä, kun taas 3 000—4 000 punaista¹⁸ on aivan liian suuri, vaikka 20. 4. Hangon suunnasta junalla tulleet punakaartilaisetkin¹⁹ olisivat jääneet Hyvinkäätä puolustamaan. Lisäksi pääosa Hyvinkään perustamista joukoista oli muualla, joko taistelussa Hämeessä ja Satakunnassa tai vankeina Tampereella.²⁰ Punaisten taistelijoiden määrä — kun lähdetään siitä, että Ävikin taisteluun osallistui arviolta 300 punaista — lienee korkeimmillaan ollut noin 500 miestä.

Koivulan esimiehenä oli Riihimäen ylipäällikkö, entinen rakuuna-aliupseeri Efraim Kronqvist.²¹ Ei tarkkaan tiedetä, kuinka pitkään Koivula johti Hyvinkään taistelua. Paikalla on saattanut olla myös Viialan päällikkö Topias Harju.²² On mahdollista, että jälkimmäinen johti Hevosmäen taistelua ja Koivula piiriä. Tämä on punaisten

suunnitelmat huomioon ottaen varsin todennäköistä, sillä Jalmari Rannalla ei liene ollut taistelukokemusta. Toisaalta paikalla oli myös Hyvinkään lentävien päällikkö Lauri Kara.

Paikalliset punaiset näyttävät kantaneen huolta siitä, etteivät paikkakunnalle jääneet miehet, jotka pysyttelivät sivussa, pääsisi tekemään tuhojaan puolustajan selkäpuolella.²³ Tämä oli ilmeisestikin pääsyy loppuvaiheen pakko-ottoihin, jotka toimeenpantiin paikkakunnalla 18.—19. 4. 1918. Miehiä löytyi, mutta osa ehti paeta metsiin tätäkin etsintää.²⁴ Nämä pakko-otot eivät suinkaan olleet ensimmäiset Hyvinkäällä. Aikaisemmissa pakko-otoissa miehet oli viety Seuratolalle, jossa heille oli selvitetty ”työväenliikkeen taloudellisia ja sosiaalisia päämääriä”. Viimeksi mainittuja lienee selvitelty ainakin vt. piiripäällikkö August Pihlajisto ennen Koivulan paluuta. Pakko-ottojen yhteydessä tapahtui asestakieltäytymisiä — seurauksena oli matka Riihimäelle vankilaan.²⁵

Hyvinkään puolustajien asemat olivat Hyvinkäänkylän alueella olevalla Ävikin harjanteella. Tämän ns. Hevosmäen alapuolella virtasi Vantaanjoki. Tulitukena oli tykkipatteri, joka ilmeisesti oli ryhmitetty tykeittäin, ja ilmeisesti kaksi panssarijunaa. Tämän lisäksi punaisilla oli vähäisempiä joukkoja Palopurolla, Rajamäellä, Nopossa ja Pengarkoskella.²⁶ Punaiset olivat asettuneet taajama-alueella aseisiin kellareihin.²⁷ **Kartta 2** osoittaa punaisten puolustusryhmyksen.

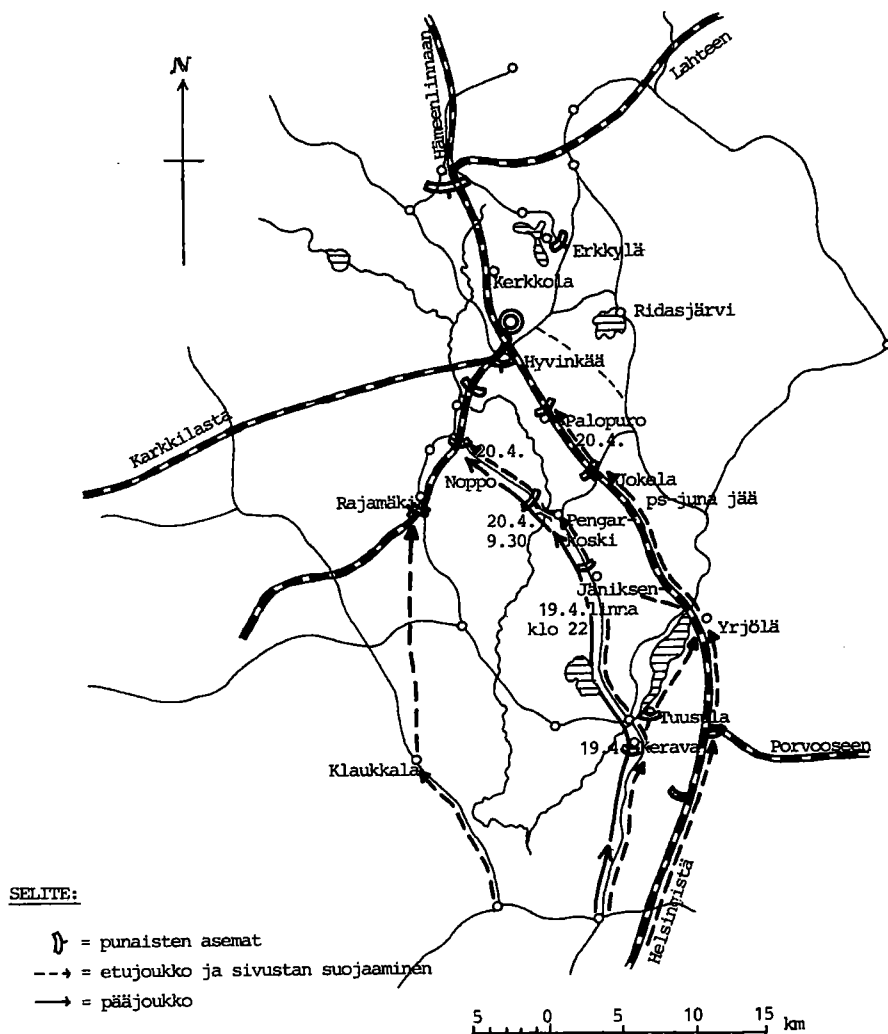
Taistelun toinen osapuoli oli vahvennettu 95. Reservijalkaväkiprikaati, johon kuuluivat 3. Reservin jääkäripataljoona, 4. Jääkäripataljoona ja 14. Jääkäripataljoona. Prikaatille olivat lisäksi alistettuina 2. Jääkäripataljoonan 1. ja 2. Polkupyöräkomppania, 11. Polkupyöräkomppania²⁸ sekä 228. ja 229. Vuoristokonekivääriosasto. Osa näistä joukoista kuului Ahvenanmaan saksalaisosastoon. 95. Reservijalkaväkiprikaati ei ollut tässä kokoonpanossaan lähtiessään etenemään kohti Hyvinkäätä ja Riihimäkeä, vaan siitä oli tehty taisteluosasto, jonka kokoonpano on esitetty **kaaviossa 2**.

95. Reservijalkaväkiprikaatin komentajalla, kenraalimajuri Wolfilla oli alaisuudessaan neljä taisteluosastoa, kun saksalaiset 19. 4. 1918 lähtivät etenemään. Helsingin pitäjän kirkolta Hämeenlinnan tietä pohjoiseen lähti etenemään majuri von Brandensteinin²⁹ johtama 3. Kaartinlaanirykmentti, joka oli alistettu 2. Kaartin ratsuväkiprikaatista 95. Reservijalkaväkiprikaatille. Rykmentillä oli vahvennuksina yksi vuoristokonekivääriosasto, kyrassieeripatrulli, yksi vuoristotykkipatteri, yksi kanuuna ja puoli pioneerijoukkuetta. Oikean sivustasuojan muodosti luutnantti Lassenin johtama 11. Polkupyöräkomppania, jonka käyttöön asetettiin yksi improvisoitu panssarijuna; siinä oli yksi tykki ja 4 konekivääriä. Vasemman sivustasuojan muodosti luutnantti Wedden johtama 3. Reservijääkäripataljoonan 4. Komppania vahvennuksestaan 229. Vuoristokonekivääriosasto. Oikea sivustasuojaja lähti etenemään pääradan suunnassa pohjoiseen ja vasen kohti Klaukkalaa ja Nurmijärveä.³⁰

Päävoiman muodostivat majuri von Redenin johdossa 3. Reservijääkäripataljoona, 2. Kaartin ratsuväkiprikaatin Saksilainen karabinierirykmentti, kaksi vuoristotykistöpatteria, yksi raskas patteri, puoli pioneerijoukkuetta, puoli kenttäsairaalaa ja kevyt ”kipinälenätinasema”. Joukkoihin kuului lisäksi kuormastokolonna ja kaksi Suomessa muodostettua kolonnaa. Tämä päävoima lähti etenemään etuosaston perässä.³¹

Saksalaisilla oli niin miehistö kuin huoltokuljetuksissaankin tarkoitus tukeutua rautateihin.³² Radan haltuun saaminen oli siten olennaisen tärkeää. Rautatiet sinänsä

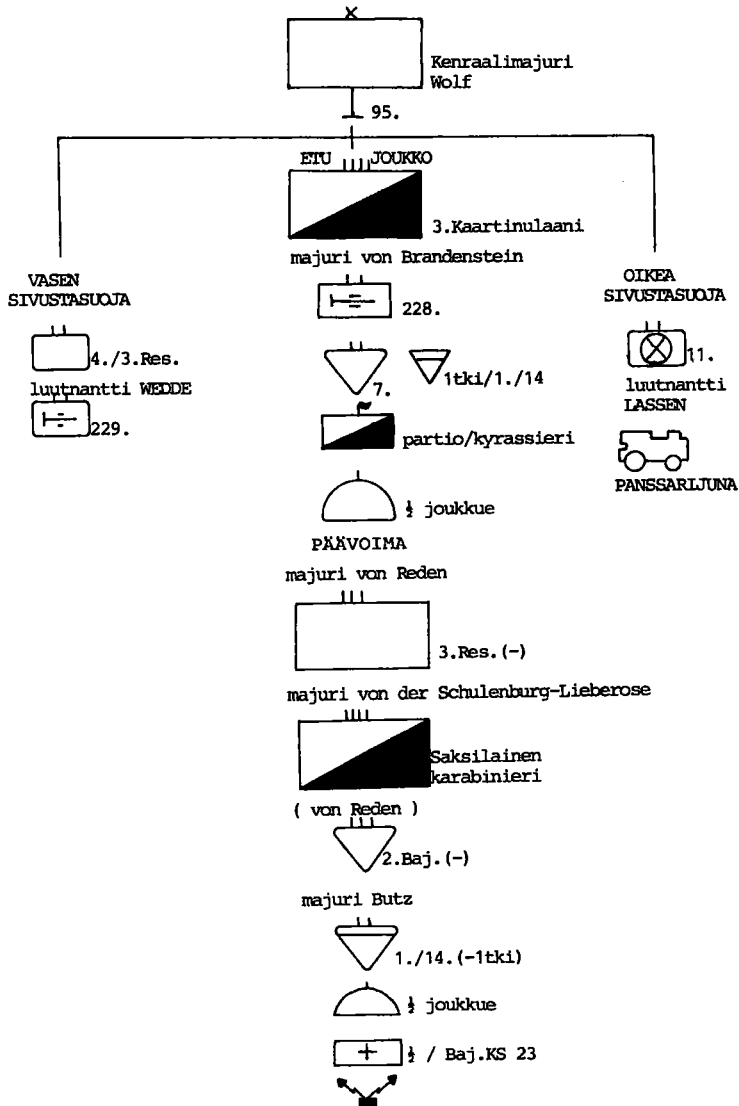
KARTTA 2: Punaisten puolustus ja saksalaisten eteneminen Hyvinkäälle

Lähteet: Suomen Vapaussota VIII (Donner ym.) 1931, Liite 10
SVS 1918, s. 106—108.

muodostivat tuohon aikaan päähuolto- ja kuljetustien maanteiden jäädessä selvästi toisarvoiseen asemaan. Tämä johtui maantiekuljetuskaluston kehittymättömyydestä ja hitaudesta rauteihin verrattuna sekä maanteiden yleisesti heikosta tasosta. Suomessa ne oli pääasiassa tarkoitettu hevosliikenteelle.

KAAVIO 2: Saksalaisen prikaatin taisteluosaston kokoonpano 19. 4. 1918

5.3. Joukot saavat taistelukosketuksen

von Brandensteinin etujoukko lähti liikkeelle suunnitelman mukaan 19. huhtikuuta aamulla (kartta 2) ja eteni Tuusulaan, jossa ratsumestari, kreivi von Plessenin joh-

tama eskadroona joutui taisteluun punakaartin kanssa. Taistelu kesti koko päivän, ja vasta illansuussa saksalaiset pääsivät jatkamaan etenemistään. Kärkijoukko oli vaihtunut ratsumestari, kreivi zu Solms-Baruthin johtamaksi eskadroonaksi. Se saavutti noin kello 22.00 Jäniksenlinnan, jonne se majoittui yöksi. Loppuosa etuosastosta jäi Ruskealaan.³³

Oikealla sivustalla osasto Lassen eteni radan suunnassa Keravalle, jossa joutui taisteluun punakaartin kanssa. Tuossa taistelussa oli kummallakin osapuolella tukeaan panssarijuna.³⁴ Punakaarti näyttää luopuneen Keravasta vasta, kun se totesi Tuusulasta Keravalle lähetetyn ratsumestari von Ehrenkrookin johtaman Karabinierirykmentin 4. Eskadroonan etenevän kohti Yrjölää, nykyistä Järvenpäätä. Punaisilla oli aikaa vetäytyä, sillä eskadroona saavutti radan vasta seuraavana päivänä.³⁵ Pääsyyinä punaisten irtaantumiseen näyttää siten olleen saarrostuksen pelko; puolustajat vetäytyivät Jokelaan ja Hyvinkäälle.³⁶ Radan suunnassa etenevä sivustasuojaja oli näin 20. 4. kasvanut runsaan kahden komppanian vahvuiseksi. Päivän aikana osasto pääsi Palopurolle (Tallbacka), mutta joutui jättämään tukena olleen 'panssarijunan' Jokelan aseman eteläpuolelle, jossa punaiset olivat räjäyttäneet Jokelanjoen sillan.³⁷

Jatkaessaan matkaansa etujoukko joutui Pengarkosken sillan luona taisteluun. Aamulla alkanut taistelu kesti aamupäivän, ja jo ennen puoltapäivää aloittivat punaiset irtaantumisen. Punaisten irtaantuminen tapahtui heidän viivytystaistelunsa kannalta liian aikaisin, sillä Rajamäkeä ei ollut ehditty evakuoida. Tämä näkyi seuraavissa tapahtumissa. Punaisten peräytyminen Pengarkoskelta avasi saksalaisille tien Nopon pysäkillä, joka oli miehittämätön. Saksalaiset varmistivat etelään, kohti Rajamäkeä, jonne tiedettiin jääneen punakaartilaisjuna. Varmistuksesta huolimatta onnistui yhden Rajamäen evakuointiin osallistuneen junan ajaa Nopon ohi Hyvinkäälle. Juna kärsi vaurioita, sillä paitsi saksalaisten tuleen se joutui myös punaisten omaan tuleen Ävikissä. Enempien evakuointien estämiseksi räjäyttivät saksalaiset radan Nopon pysäkin ja Rajamäen väliltä. Punakaartilaisen toinen evakuointijuna jäi myöhemmin tyhjänä saksalaisten saaliiksi Rajamäellä. Nopon taistelujen aikana ampui punaisten tykistö pysäkin seudulle ja panssarijuna kävi tukemassa taistelua.³⁸

Taistelujen riehussa Palopurolta, Pengarkoskella ja Nopossa oli vasen sivustasuojaja edennyt Klaukkalan kautta kohti Rajamäkeä. Juuri tuo Wedden osasto aiheutti sen, että punaiset alkoivat tyhjentää Rajamäkeä.³⁹ Tämä puolestaan johti Nopon alueen taisteluihin. Estääkseen Rajamäen alueelle jääneiden punaisten vetäytymisen Riihimäelle majuri Brandenstein lähetti ratsumestari von Jagowin eskadroonan vahvennuttuna 228. Vuoristokonekivääriosastolla Virmolaan. Vielä iltapäivän kuluessa suunnattiin sinne myös yksi jääkärikomppania. Kärkenä ollut 5. Eskadroona jäi Noppoon, siihen saakka kunnes päävoimiin kuuluva 3. Reservijääkäripataljoona otti alueen illansuussa valvontaansa.⁴⁰ Samalla etujoukko oli hajaantunut ja se pystyi etenemään kohti Hyvinkäätä vain kahden perusyksikön voimin.

Huhtikuun 20. päivän tapahtumat Nopon alueella hidastivat saksalaisten etenemistä kohti Hyvinkäätä ja pakottivat heidät samalla hajottamaan joukkojaan. Niinpä kun Kaartinlaanirykmentin 2. ja 4. Eskadroona lähtivät illansuussa etenemään kahden kiilana kohti Hyvinkäätä, punaisten vastarinta pakotti ne levittäytymään aseisiin Krissin mäkeen. Saksalaisten kärki oli Ävikin (Hevosmäen) edessä.⁴¹ Punaisilla oli luonnollinen puolustusasema, jota kevättulvainen Vantaanjoki vielä paransi.

Saksalaisilla oli edessään vaikeasti ylitettävät esteet: ns. Krissin sillat, jotka punai-

set olivat miinoittaneet, kevättulvainen Vantaa ja nousu Ävikin harjanteelle.⁴² Saksalaiset joutuivat valmistelemaan seuraavan päivän hyökkäystä. Samalla taistelu jatkui aina keskiyöhön, jolloin se hieman hiljeni. Taistelun tähän vaiheeseen osallistui myös punaisten Hyvinkäältä tullut panssarijuna. ”Rajamäeltä pohjoiseen murtoa yrittäneen panssarijunan hyökkäykset torjuttiin.”⁴³ Kysymyksessä lienee erehdys, sillä Nopossa oli rata räjäytetty ja siellä oli 3. Kaartinulaanirykmentin 5. Eskadroona. Lisäksi noin klo 17 Rajamäeltä lähtenyt pakolaisjuna oli pysäytetty ja siinä matkustaneet punaiset olivat lähteneet pakoon Herusten — Kytäjän — Hiinolan tietä Herajoen suuntaan perässään osia saksalaisjoukosta, jonka tehtävänä oli ollut edetä Virmolan suuntaan ja estää vihollisen pääsy pohjoiseen.⁴⁴ Tässä yhteydessä käytiin Herusissa taistelu, jossa kaatui ainakin 16 punaista.⁴⁵ Punaisten puolustustaistelu ja saksalaisten eteneminen Krissille ja Palopurolle 20. 4. kuluessa ilmenevät **kartasta 3.**

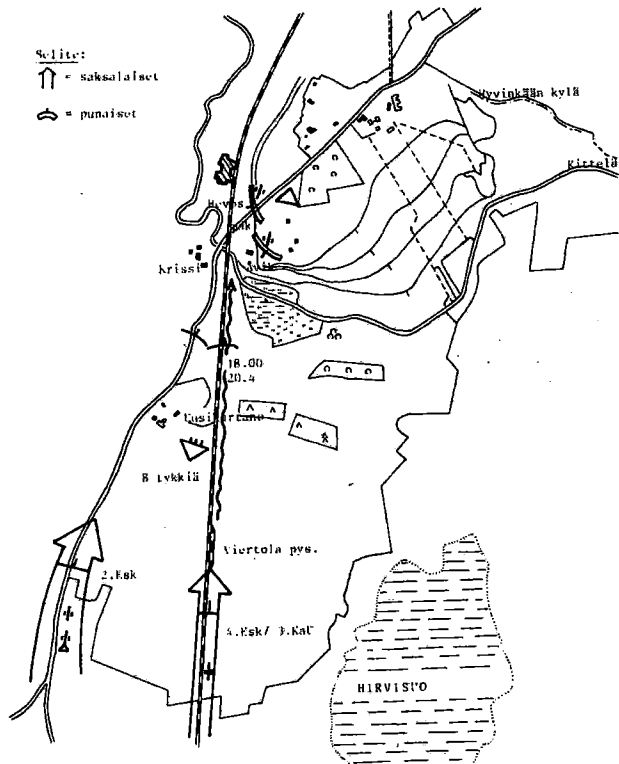
Saksalaiset valmistautuivat seuraavan päivän, sunnuntain, taisteluihin ryhmittämällä joukkonsa uudestaan ja lepuuttamalla niitä. Illalla klo 21.00:n aikoihin sai 3. Kaartinulaanirykmentti takaisin Noppoon jääneen 5. Eskadroonan. Rykmenttiä vahvennettiin myös 3. Reservijääkäripataljoonan 1. Komppanialla, jota johti luutnantti G. Bohne. Rykmentille alistettiin myös yksi vuoristotykistöpatteri lisää.⁴⁶ 3. Kaartinulaanirykmentillä oli niin ollen käytössään koko 2. Baijerilainen vuoristotykistöosasto. Lisäpatteri ajettiin tuliasemiin Uudenkartanon pellolle, jossa jo patteriston kaksi muuta patteria olivat asemissa.⁴⁷ Lisäksi oli käytössä viisi miinanheitintä ja raskas tykkipatteri.⁴⁸ Saksalaiset valmistelivat siten pataljoonan taisteluosaston hyökkäystä, sillä 3. Kaartinulaanirykmentti vastasi kokoonpanoltaan pataljoonaa. Tähän valmisteluvaiheeseen liittyy monina versioina kerrottu tarina, johon palataan tarkemmin Hyvinkään taistelujen synnyttämiä tarinoita tarkasteltaessa.

5. 4. Taistelu Hyvinkäältä 21. 4. 1918

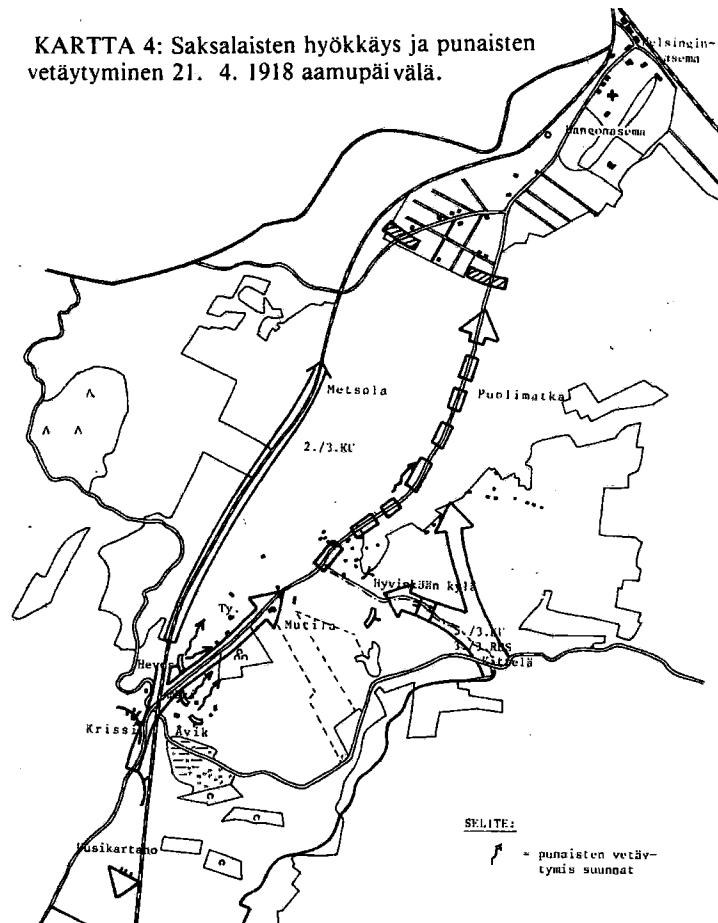
Lauantai-illan ja yön kuluessa sekä sunnuntaiaamuna ryhmittivät saksalaiset joukkonsa hyökkäykseen. Hyökkäys alkoi noin kello 7 aamulla tulivalmistelulla, joka suuntautui Ävikin aseisiin. Rintamassa yrittivät tämän jälkeen etenemistä 2. ja 4. Eskadroona, mutta niiden ensimmäiset yritykset näyttävät kilpistyneen punaisten vastarintaan. Oikealle saarrostoperaatioon suunnatuilla 5. Eskadroonalla ja 1. Reservijalkaväkikomppanialla, joita oli vahvennettu konekivääreillä, sen sijaan oli ’sotaonni’ matkassaan: paikallisten suomalaisten opastamina⁴⁹ ne löysivät Kittelän kohdalta vartioimattomana ns. Rantalalan sillan ja pääsivät sen kautta etenemään kohti punaisten selustaa.⁵⁰ Puolustusasemistaan punaisten on täytynyt nähdä peltoaukean yli etenevät saksalaiset. Puolusasema oli joutumassa uhanalaiseksi eikä punaisilla ilmeisesti ollut vapaita reservejä koukkaavien saksalaisten torjumiseksi. Tämä laukaisi tilanteen. Punaiset lähtivät vetäytymään Ävikistä ja koko Hyvinkäänkylästä kohti asemanseutua. Vetäytyessään he näyttävät tehneen voimakasta vastarintaa. Punaisten vetäytymisen alettua saksalaisten onnistui ylittää Krissin sillat, jotka jäivät räjäyttämättä (**kartta 4**).⁵¹

Samoihin aikoihin alkoi toinenkin saarrostopuolue, kun ratsumestari Ehrenkrook lähti eskadroonineen kiertämään Ridasjärven kautta Hyvinkäälle.⁵² Majamäen koulun tienoilla joukko joutui taisteluun punaisten kanssa, jotka lähtivät perääntymään vasta 2—3 tunnin taistelun jälkeen. Tuossa vaiheessa myös paikkakuntaa idän suuntaan

KARTTA 3: Saksalaisten eteneminen Krissille ja punaisten puolustusjärjestely Ävikissä.

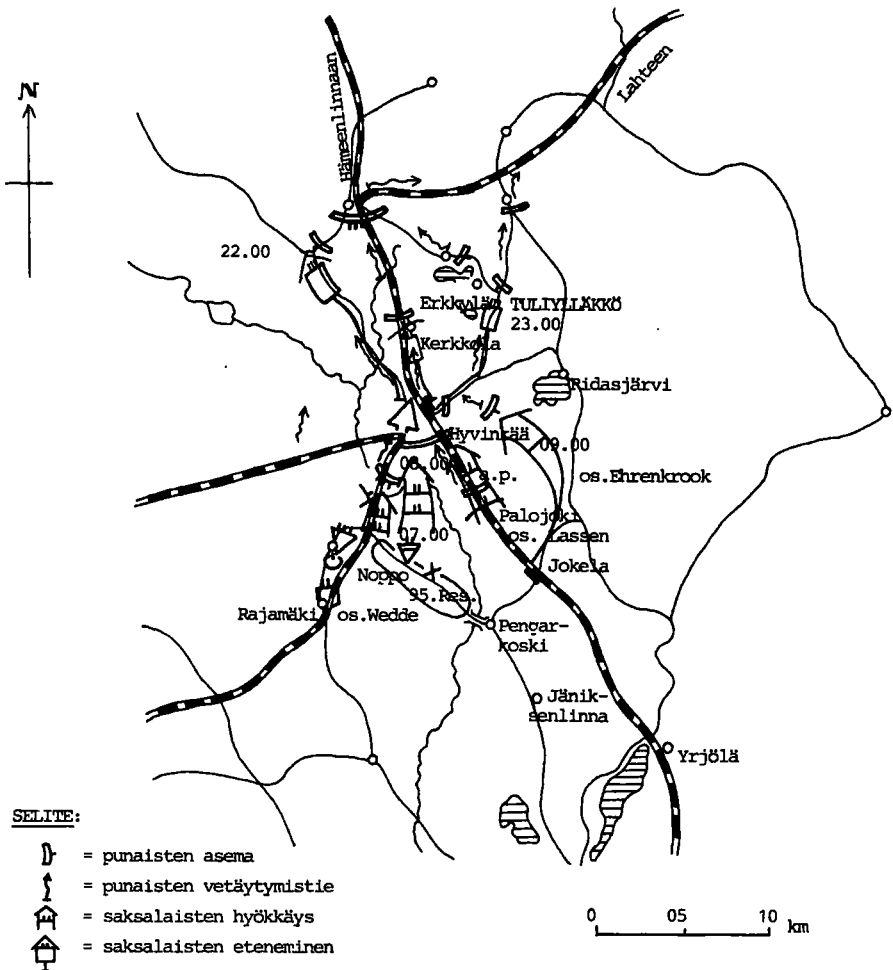
KARTTA 4: Saksalaisten hyökkäys ja punaisten vetäytyminen 21. 4. 1918 aamupäivä.

puolustavien punaisten on täytynyt saada tietoonsa, että puolustus Helsingintien suunnassa oli pettänyt ja että Hyvinkäätä evakuoitiin. Osasto Ehrenkrookille avautui tie kohti Helsingin radan asemaa.

Kun eskadroona lähti, jäi Lassenin 11. Polkupyöräkomppania Palopurolle, jossa se yritti murtaa punaisten puolustuksen. Täältä punaiset näyttävät lähteneen vetäytymään samoihin aikoihin kuin Majamäestäkin. Se avasi osasto Lassenillekin tien kohti Helsingin radan asemaa. Kartta 5 ilmentää kokonaisasetelman ja osoittaa punaisten vetäytymissuunnat ja saksalaisten etenemisen Hyvinkään jälkeen.

KARTTA 5: Hyvinkään valtaus ja punaisten vetäytyminen Riihimäelle 21. 4. 1918.

Saksalaiset joukot seurasivat punakaartilaisia Hyvinkään aseman suuntaan. Lounaasta tulevat etenivät sekä maantien että rautatien suunnassa. Saapuessaan asemanseudun taajamaan — kylään — saksalaiset kohtasivat ankaraa vastarintaa ja joutuivat paikka paikoin taistelemaan talo talolta⁵³ maaseutuasutuskeskustaistelua. Punaiset taistelivat taitavasti ja sisukkaasti, koska aamusta saakka käynnissä ollut evakuoituminen oli pahasti kesken Ävikin taistelun ratkettua saksalaisten eduksi. Evakuointi tapahtui — osin paonomaisesti — sekä rauta- että maanteitse⁵⁴ ja vetäytymistiet johtivat tuossa vaiheessa Erskylän kautta Hausjärvelle, rautatietä myöten Riihimäelle ja samoin Hyvinkäänkylästä Arolammien kautta Riihimäelle.⁵⁵

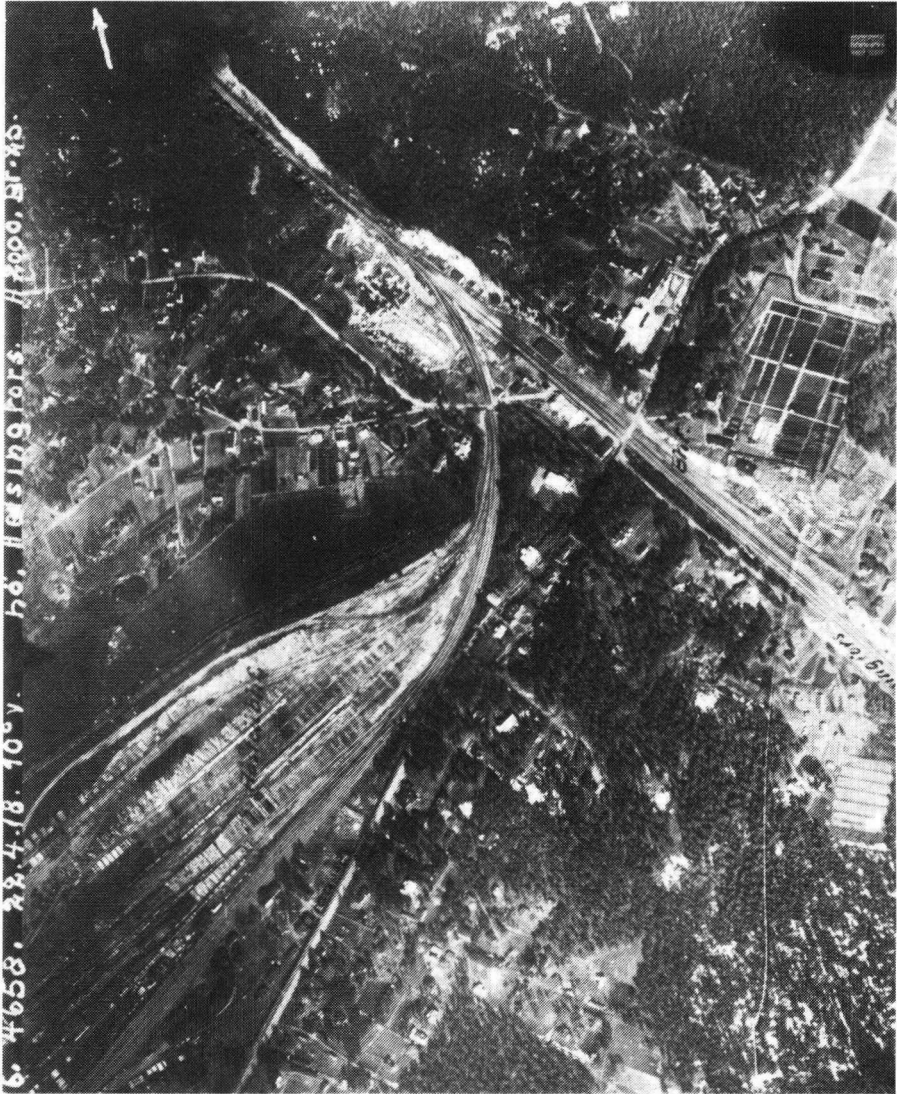
Asemanseudun valtaamisesta on erilaisia tietoja eri lähteissä. Varmaa näyttää olevan, että punaisten jälkijoukot saivat viivytettyä saksalaisia niin, että nämä vasta kello 13:n jälkeen onnistuivat valtaamaan asemat. Lopusta — kuten kylläkin myös valtausajankohdasta — on erilaisia versioita. On kerrottu, että oikea sivustasuoja — siis Ehrenkrookin osasto — valtasi aseman klo 16.30⁵⁶ tai että maantietä pitkin etenevä ratsumestari von Berchem-Kongisfeldin johtama 2. Eskadroona valtasi aseman klo 15.45:een mennessä.⁵⁷ Lappalainen on sitä mieltä, että Hyvinkää oli tyhjä punaisista jo puolelta päivin. Tämä arvio perustuu Sota-arkiston arkistomateriaaliin, muttei ota kantaa siihen, miltä suunnalta valtaaja tuli⁵⁸ asemalle, joka mitä ilmeisimmin tuohon aikaan oli Hyvinkään sydän. Kysymykseen ei anna vastausta myöskään 'Muistitietoja', joka toteaa: "Hyvinkäälle saksalaiset pääsivät vihdoin 21. 4. -18 n. klo 3 i.p."⁵⁹ Muista kertomuksista ja päivälehtien sotatapahtumauutisista selviää, ettei taistelu Hyvinkästä suinkaan ollut vielä puolen päivän aikaan ratkennut.⁶⁰ Näistä hajatiedoista on kuitenkin rakennettavissa kuva. Se selkenee, kun tarkastelee saksalaisten joko 17. 4. tai 22. 4. 1918 Hyvinkään asemanseudusta ottamia ilmakuvia (kuva 1).

On ilmeistä, että kaikki kolme osastoa tulivat pääpiirtein samanaikaisesti rautatieasemille, 2. Eskadroona Hangon radan asemalle, josta se jatkoi edelleen päärautatieasemalle, ja Lassen Palopuron suunnasta ja Ehrenkrook Ridasjärveltä viimeksimainitulle asemalle. Nämä kolme eri suunnista kohti Hyvinkään keskustaa etenevää joukkoa pakottivat punaiset perääntymään. Punaisten jälkijoukko vetäytyi pohjoiseen radan suunnassa, josta myös panssarijuna kävi sunnuntai-iltapäivän mittaan häiritsemässä valloittajia ja onnistui aiheuttamaan näille tappioita mm. Välenojan maastossa.⁶¹ Panssarijuna kiinnitti saksalaisten huomion ja suojaasi näin evakuoituvia punaisten omaisia.

Asemanseudun valtauksen jälkiselvittelyt ja alueen puhdistaminen kestivät jonkin aikaa, ja vasta illansuussa lienee 1. Eskadroona päässyt jatkamaan kohti Herajokea, jonne se saapui kello 22:n aikoihin.⁶² Punaiset olivat tyhjentäneet paikan, mutta he eivät vetäytyneet kauas, ja niin saksalaisten vartio-osastot joutuivat yöllä taisteluun Riihimäen puolustajien kanssa.⁶³ Illansuussa pääsi myös osasto Ehrenkrook jatkamaan matkaansa ja eteni Kerkkolaan, jonne joutui pysähtymään yöksi.⁶⁴ Pääosa joukoista majoittui yöksi Hyvinkään asemanseudun taloihin.⁶⁵

Koko päivän kestäneet taistelut olivat väsyttäneet hyökkäävät joukot. Tämä näkyy paitsi niiden majoittumisessa Hyvinkäälle, myös siinä, että etumaiset osat pääsivät liikkeelle vasta illalla ja majoittuivat nekin yöksi riippumatta siitä, oliko punaisia vastassa vai ei.

Hyvinkään jälkeen lähti myös majuri Redenin Saksilainen karabinierirykmentti kärkeen, etenemään kohti Erskylää ja Hikiää. Rykmentti joutui Erskylässä punaisten tuliylläkköön noin klo 23, ja sen oli pakko siirtyä hyökkäysryhmitukseen. Punais-

KUVA 1: Saksalaisten 22. 4. 1918 eli Hyvinkään valtauksen jälkeisenä päivänä paikakunnasta ottama ilmakuva. Se osoittaa, että itse taajama selvisi taistelusta vähäisin aineellisin vaurioin. Tämä kuva oli ensimmäisiä Suomessa sotilaallisiin tarkoituksiin otetuista ilmakuvista. Ensimmäinen ilmakuva Hyvinkäästä otettiin 17. 4. 1918. Ilmeisesti saksalaiset halusivat sen avulla etukäteen tutustua tulevaan taistelumaastoon. Mm. Riihimäestä on olemassa vastaavanlainen ilmakuva. (Sotamuseon kuvakokoelma)

ten irtaannuttua ei Redenin joukko pystynyt jatkamaan matkaansa, vaan majoittui yöksi Erskylän kartanon alueelle.⁶⁶ Aamulla 22. 4. 1918 oli 95. Reservijalkaväkiprikaati kuitenkin valmistautumassa Riihimäen valtaamiseen.⁶⁷

Vetäytyessään Hyvinkäältä punaiset jättivät jälkeensä runsaat 50 kuollutta. Osa näistä oli kaatunut taistelussa Hyvinkäänkylässä ja aseman seudun taajamassa, osa saksalaisten ajaessa takaa pakenevia punaisia Rajamäen pohjoispuolella. Saksalaisilta kaatui 21 miestä.⁶⁸

Hyvinkään taistelulla hankittu ajanvoitto oli tarpeen, mutta ei riittävä punakaartilille. Riihimäenkin jouduttua 22. päivän taisteluissa saksalaisten haltuun Svetšnikovin vetäytymissuunnitelmaa ei saatu kokonaan toteutetuksi. Toisaalta se merkitsi, että yhtenä kärkenä Hyvinkäälle hyökännyt osasto Ehrenkrook joutui osana Saksilaista karabinierirykmenttiä Syrjäntaassa taisteluun Länsi-Suomesta Lahteen matkalla olleen punakaartilaisosaston kanssa. Suurimmat tappiot tuossa taistelussa kärsi ratsumestari Bussche-Streithorstin 3. Eskadroona, joka tuli Hyvinkäälle päävoimien mukana.⁶⁹ Hyvinkään taistelu merkitsi kuitenkin sitä, että vielä kolme pakenevia kuljettavaa junaa pääsi saksalaisten nähden lähtemään Lahteen, ennen kuin 95. Reservijalkaväkiprikaatin taisteluosasto valtasi Riihimäen 22. 4. 1918.⁷⁰

5.5 Kertomuksia sodasta — tapahtumataustaa

Punaisen terrorin yhteydessä käsiteltiin jo joitakin mieliä kuohuttaneita tapahtumia, jotka Hyvinkäällä näyttävät saaneen myös punaisten oman tuomion. Valkoisen terrorin ilmenemiseen palataan tuonnempana. Tässä sen sijaan paneudutaan eräisiin taistelujen aikana sattuneisiin yksittäistapauksiin. Itse taisteluiden kannalta niillä ei juurikaan liene ollut merkitystä. Merkitys on lähinnä historiankirjoituksellinen sikäli, että esimerkit osoittavat, miten tieto muuntuu tarkoitushakuisesti ja muuttuu epäluotettavaksi. Kun saksalaiset valmistautuivat 20. 4. illalla seuraavana päivänä suoritettavaa hyökkäystä varten, sattui tapaus, josta on jäänyt useita versioita:

”Koko yön jatkuneen tulitaistelun aikana punaiset suorittivat sillan yli rynnäkön, joka varmisti heille, että vastassa oli saksalaisia.”⁷¹

Varhaisempi versio taas kertoo:

”Kiivas tulitaistelu jatkui koko yön heikentyen vain keskiyön ajaksi. Saksalaisilla näytti olleen heikkoja osia joukoistaan etulinjoissa, päävoimien ollessa taaempina reservissä. Etulinjan joukoistakin suurin osa sydänyön ajaksi vedettiin taakse lepäämään, vahvojen taisteluvartioiden jäädessä taisteluasemiin. Niinpä onnistui punaisille äkkirynnäkö sillan yli erään saksalaisen taisteluvartiin kimppuun. Hetken kuluttua heidät kuitenkin karkotettiin takaisin. Tässä kahakassa menettivät saksalaiset yhden ja punaiset kaksi miestä. Kuvaavana to-siseikkana kerrottakoon, että punaisille vasta tämän yöllisen kahakan kautta selvisi, että he taistelivat saksalaisia joukkoja vastaan. He saivat nimittäin siinä saaliikseen muutamia saksalaisia varuskappaleita ja jonkun saksalaisen kirjan. Tästä kertoi eräs taistelussa mukana ollut punaisen paikallisesikunnan jäsen häntä myöhemmin kuulusteltaessa.”⁷²

Tarinasta on olemassa kolmaskin versio:

”Erikoista neuvokkuutta ja kylmäverisyyttä vaatineen tehtävän suorittivat punakaartilaisitaistelijat Valto Olin ja Vihtori Aaltonen. Paikkakunnan ja sen lä-

hiympäristön erinomaisesti tuntien he kulkivat huhtikuun 19. ja 20. välisenä yönä Kittelän kosken kohdalla Vantaanjoen yli saksalaisten selustaan. Tiedusteluretkellä he yllättivät nukkuvat saksalaiset. He osasivat jo tuolloin käyttää hyväkseen sellaista menetelmää, jota sovelletaan nykyisessäkin sodankäynnissä. Jos he olisivat käyttäneet ampuma-aseitaan, niin he olisivat paljastaneet itsensä. Kylmää harkintaa, puukkojaan ja läheltä tapahtumapaikkaa löytämäänsä kuokkaa hyväkseen käyttäen he selvittivät tilanteen. Nujertaen saksalaiset he toivat saaliinaan konekiväärin omille linjoille vahvistukseksi. Saksalaiset tulivat täydellisesti yllätetyiksi eivätkä henkiin jääneet tienneet tapahtumasta mitään. He luulivat olevansa tekemisissä 'eläimellisen' vihollisen kanssa.'⁷³

Kertomukset voi yrittää yhdistää ja katsoa, mitä niistä jää käteen. Yöllä punaiset suorittivat tiedusteluhyökkäyksen sillan yli, mutta se torjuttiin, ja se päättyi punaisten vetäytymiseen. Punaisten kertomuksen mukaan mainitun rynnäköön suoritti pari punakaartilaisista, jotka menivät Kittelän kosken kohdalla Vantaanjoen yli saksalaisten selustaan ja onnistuivat tiedusteluretkellään yllättämään nukkuvat saksalaiset. Yllätetyksi tuli konekivääriasema, siis taisteluvartio.⁷⁴ Itse asiassa kertomukset täsmäävät, kun 'unohtaa' niihin liittyvän 'pakollisen rekvisiitan'. Saksalaisten yllättämisen tekee mahdolliseksi vain selustan kautta suoritettu tiedustelu, tuskin rynnäkö miinoitettujen siltojen yli. Kaikki saksalaiset eivät myöskään liene nukkuneet, päätellen siitä, että kumpikin osapuoli kärsi tappioita.⁷⁵ Väite, että punaisille vasta nyt olisi selvinnyt, että vastassa olivat saksalaiset,⁷² on outo — osapuolet olivat taistelleet toisiaan vastaan jo pari päivää.

Muuntuneita tarinoita on olemassa muitakin. Seuraavassa kaksi toisintoa, jotka ovat eläneet valkoisella puolella:

'Kerrottakoon vielä eräästä Hyvinkään taisteluihin välittömästi liittyvästä tapauksesta, joka maksoi muutamille saksalaisille sotilaille hengen. 21. päivän iltana teki punaisten panssarijuna Riihimäeltä hyökkäyksen Hyvinkäätä kohti. Se pääsi tällöin yllättämään erään saksalaisen varmistusryhmän Välenojan kohdalla. 4—5 saksalaista sotilasta haavoittui junasta suunnatusta tulesta niin vaikeasti, etteivät päässeet suojaan. Junasta astui silloin alas punakaartilaisia, jotka raa'alla tavalla lapioilla ja kiväärinperillä surmasivat nämä avuttomat sotilaat. Uutinen tästä raakalaisteosta kierteli sittemmin kaikissa keskusvaltojen ja puolueettomien maiden sanomalehdissä.'⁷⁷

Toinen versio kuuluu:

'Hyvinkään pohjoispuolen ensi talojen kohdalle tultua jyrtytti jälleen panssarijuna 5. eskadroona vastaan. Ripeän päättäväisesti antoi ratsumestari zu Solms räjäyttää kiskot rikki ja lähetti varavahtimestari Köhlken joukkueensa kera sivusta päin kiertäen rikkomaan rataa eräästä edempänä olevasta kohdasta, jotta vihollisjunalta siten paluutiekín saataisiin katkaistuksi. Panssarijuna pysähtyi räjäytyspaikalle ja purki sisästään satakunnan punakaartilaisista, joihin metsänreunaan kehittäytynyt eskadroona kohdisti voimakkaan tulen. Vihollisen täytyi kiirehtiä takaisin junaan, joka heti lähti matkoihinsa, koska rataa rikkomaan lähetetyn varavahtimestari Köhlken ei ollut onnistunut päästä pohjoisesta käsin ratapenkereelle saakka. Hänen joukkueensa oli ponnistellut sinne avoimen maaston yli, mutta päällikkö ja seitsemän ulaania oli jäänyt tantereelle. Heidän ruumiitaan korjattaessa havaittiin, että eläimellinen vihollinen oli

puukoilla ja perunakuokilla survonut hengiltä vahtimestari Köhlken ja ulaanit Kolan ja Fröhlrodtin, jotka olivat vaikeasti haavoittuneina jääneet avuttomina makaamaan sekä ryöstänyt ruumiit.”⁷⁸

Vaikuttaa siltä, että Honkalan kertomus on lähimpänä tosiasioita, mutta siitäkin on karsittava joitakin kohtia eri syistä. Kertomus vaatii myös eräitä tarkennuksia, mm. tapahtuma-aika on sijoitettava aikaisemmaksi taistelujen yhteyteen, kuten viimeksi siteerattu osanottajateoksessa oleva versio antaa ymmärtää. Panssarijana kylläkin on hyökännyt vielä illansuussa, mutta sen retket Hyvinkäälle loppuivat viimeistään Ehrenkrookin eskadroonan edettyä Kerkkolaan. Mikäli tämä pitää paikkansa, ei Honkalan ajanmääritys voi olla oikea. Näiden kertomusten perusteella ei sen sijaan voi pitää todistettuna, että Muistitietojen mainitsevat punakaartilaiset tosiaan kerrotulla tavalla tappoivat haavoittuneet kolme saksalaista. He ovat yhtä hyvin saattaneet olla edellisen yön tiedusteluhyökkäyksessä mukana. Mikään ei kuitenkaan sulje pois punakaartilaiden osuutta 21. päivänä sattuneesta tapauksesta. He ovat jopa saattaneet olla osallisina kummassakin. Sinänsä haavoittuneiden surmaamista tapahtui molemmin puolin.⁷⁹

Jälkipolvien halusta muistaa vuoden 1918 taistelua Hyvinkäällä kertovat seuraavat kaksi esimerkkiä. Muistitietojen toisinto kertoo:

”Taistelujen tuoksinnassa Kirjavalla tolalla saksalaisten tykinammuksen sirpaleet aiheuttivat erään rouvan ja hänen poikansa kuoleman. Äidin sylissä ollut pienokainen sen sijaan säilyi hengissä.”⁸⁰

Honkala kertoo mahdollisesti saman tapauksen sanoin:

”Kaksi siviilihenkilöä kuoli harhakuulien haavoittamina.”⁸¹

Ainoa, mikä näillä kahdella kertomuksella tulee todistetuksi, on se, että Hyvinkään taistelua vaati ainakin kaksi siviiliuhria.

Todenperäisimpiä lienevät jotkut kertomukset omien paheksuttavista teoista, joista Muistitietoja kertoo esimerkin.

”Haluttomuus sotatoimiin alkoi punaisten keskuudessa yhä enemmän lisääntyä. Hyvinkään asemallakin nähtiin usein seisovan punakaartilaiden juna, joilla ei enää ollut tarkoitustakaan suunnata kulkuansa rintamia kohden, vaan Venäjälle. Erikoisen maininnan ansaitsee päällikkönsä mukaan nimetty ns. Kokon juna, jossa oli punakaartilaisia perheineen. Kyseinen juna näyttäytyi pariin otteeseen lyhyin väliajoin Hyvinkäälläkin. Tämän junan miehet olivat todella mestareita evakuoimaan tavaraa mukaansa. He tyhjensivät asemanseudun kauppaliikkeet, mm. nykyisen Ahjon, jopa yksityiskotejakin. Näillä retkillään he löysivät ylenmäärin jokapäiväistä käyttötavaraa Venäjän matkalleen. Vastaavanlaiseen Hyvinkään punakaarti ei pystynyt.”⁸²

Tasapainon vuoksi kertoo samainen lähde vastaanlaiseksi arvioimansa tapauksen saksalaisista.

”Silloinen Hyvinkään Osuuskauppa, nykyinen Ahjo, sai toistamiseen kokea kovan evakuoinnin. Mikä ei ollut kelvannut Kokon junan porukalle se kelpasi nyt saksalaisille.”⁸³

Hyvinkään taistelu jätti jälkeensä kertomuksia, joiden todenperäisyyttä on vaikea vahvistaa. Useimmiten on selvää, että kerrotunlaisina tapaukset eivät ole voineet sattu-
tua, sillä niihin liittyy liian voimakas myyttiperäinen aines. Toisaalta kertomuksista on erotettavissa propagandistis-agitatorinen sävy, joka kertoo myös sen, että tarina on

tarkoitettu opetuksiksi myöhemmille sukupolville. Tämä käy erityisen hyvin ilmi muistitiedoista ja Honkalan artikkelista Sarkatakissa. Ilmiö sinänsä tunnetaan sodista yleisemminkin. Se kuuluu yhtenä piirteenä sotien luonteeseen.

Tietoisuus mm. 'sankaritarinoiden' tarkoituksesta saattaa johtaa siihen, että jokin tosiasiapitoinen kertomus voi jäädä vaille huomiota, ellei tapahtumakulkuja vertaile keskenään. Edellä on esitetty yksi tällainen rekonstruktio, joka oli mahdollinen. Tapahtuma-ajankohdan lähteet eivät välttämättä tunne koko tarinaa.

6. VALKOINEN HYVINKÄÄ

6.1 Vallattu Hyvinkää

Taistelu Hyvinkästä oli ohi parissa vuorokaudessa. Saksalaiset valloittajat jatkoivat matkaansa Riihimäelle, mutta jättivät varmistuksen paikkakunnalle. Näkyvänä merkinä siitä oli asemaa kohti suunnattu tykki.¹ Saksalaisilla oli menettelyynsä kaksi syytä: yhtäältä he halusivat taata järjestyksen paikkakunnalla, kunnes valkoiset olivat valmiit ottamaan vastuun, ja toisaalta osasto suojasi 95. Reservijalkaväkikiprikaatin huoltokuljetuksia. Hyvinkäällähän yhtyivät Hangon ja Helsingin satamista tulevat radat; tosin kumpikaan ei valtaushetkellä ollut liikennöitävässä kunnossa. Saksalaisten tehtäväksi jäi myös Hyvinkään ympäristön puhdistaminen alueella vielä toimivista hajanaisista punakaartilaisosastoista.²

Hyvinkään taistelut eivät aiheuttaneet suuria vaurioita ja mm. asemanseutu säilyi lähestulkoon vahingoittumattomana. Punaisten eivät myöskään onnistuneet räjäyttämään Krissin siltoja. Sen sijaan he tuhosivat Karkkilan radalla ns. Kuumolan sillan. Samoin he tuhosivat osan esikuntansa rakennusta eli Seurataloa. Saksalaiset puolestaan olivat räjäyttäneet rataa jonkin matkaa aseman pohjoispuolella pyrkiessään estämään punaisten panssarijunan operaatiot.³

Jo valtauspäivänä alkoivat kostotoimet. Teloittajina olivat saksalaiset, mutta aloitteentekijöinä olivat suomalaiset, jotka ilmiantoivat ainakin 9 vartiopalveluksessa ollutta punakaartilaisista. Tapahtuma on nähtävissä ainakin osittain kostona Köhlken ja hänen kahden alaisensa kohtalosta. Tapaus myös osoittaa, että kaikki punakaartilaiset eivät olleet poistuneet paikkakunnalta. Ehkä he luottivat siihen, että saksalaiset ja valkoiset kohtelisivat heitä sotavankeina. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Teloituksia seurasi murhenäytelmä: teloitetuilta jäi paikkakunnalle 29 alaikäistä lasta.⁴

Valtauspäivän jälkeen näyttää tilanne Hyvinkäällä joksikin aikaa rauhoittuneen. Tuona aikana tulivat punaisten 'kellarikaartilaisiksi' kutsumat valkoiset tai muuten asepalvelusta pakoilleet esiin punaisten vastaavasti pyrkiessä pysymään huomaamattomina.⁵ Tämä verraten rauhallinen aika näyttää johtuneen siitä, että valkokaarti ei vielä ollut ehtinyt järjestäytyä ja toisaalta saksalaiset keskittyivät Karkkilan ja Hyvinkään—Karjaan radan varren puhdistamiseen.⁶ Näihin tapahtumiin liittyi Karkkilanretki, johon osallistuivat Hyvinkäälle sijoitetut saksalaiset. Paikallisten osoittamat Karkkilan punaisten 16 johtomiestä tuotiin Hyvinkäälle.⁷ Hyvinkään—Karjaan rataosan lähialueita puhdistamaan sen sijaan lähetettiin Helsingin varusväen 14. Jääkäripataljoonan 1. Komppania panssarijunalla vahvennettuna.⁸

6.2 Suojeluskunnasta valkokaartiksi

Hyvinkään suojeluskunta perustettiin ilmeisesti syyskuussa 1917. Täyttä varmuutta perustamisajankohdasta ei ollut edes suojeluskunnalla itsellään, kun se esittäytyi Pohjois-Uudenmaan ja Helsingin suojeluskuntapiirien Sarkatakki-lehdessä vuonna 1926.⁹ Suojeluskunnan ensimmäiseksi päälliköksi vuonna 1917 valittiin rautatienkirjuri Väinö Aaltoila. Suojeluskunta, johon kuului aluksi ilmeisesti 29 miestä, syntyi aktivistisen hengen innoittamana. Sen tarkoituksena oli siis Suomen vapauttaminen.¹⁰ Tämä oli luonnollista, sillä suunta, josta Hyvinkään porvarispiirit saivat vaikutteensa, oli Helsinki. Punaisten vaikutteet tulivat alun pitäen Tampereelta, mutta ilmeisesti jo syksyllä 1917 Helsingistä.

Hyvinkäällä suojeluskuntaa ei tarvittu järjestyksen valvontaan, sillä siitä huolehti miliisi ja myöhemmin järjestyskaarti. Punaisten valvomalla paikkakunnalla suojeluskunnalla ei juuri ollut toimintamahdollisuuksia. Joitakin harjoituksia ja aseharjoituksia lienee kuitenkin pidetty. Aseistukseen joukko onnistui hankkimaan 16 kivääriä ja niihin 2 000 patruunaa. Ne saatiin todennäköisimmin Hämeenlinnaan sijoitetuilta venäläisiltä. Aseet olivat venäläisiä ns. kolmen linjan kiväärejä.¹¹

Hyvinkään suojeluskuntalaisista osallistui viitisentoista sotaan valkoisten puolella. Lähtiessään he veivät aseet mukaan.¹² 1920-luvun puolivälissä oli suojeluskuntalaisille säilynyt kuva vielä tarkahko:

”Hyvinkään suojeluskunta sai 26. p. tammikuuta 1918 Helsingin suojeluskunnalta käskyn liittyä Mäntsälän suojeluskuntaan. Suojeluskuntalaiset lähtivätkin sitten kivääreineen tammikuun 27. p:n iltana Mäntsälään. Mäntsälän suojeluskunnan mukana ottivat Hyvinkääläiset osaa kaikkiin kapinan aikaisiin tapahtumiin Porvoon seuduilla mm. Sääksjärven ja Keravan taisteluihin.”¹³

Kaikkiin tapahtumiin hyvinkääläiset tuskin osallistuivat. Itä-Uudellamaalla he kuitenkin joutuivat ensimmäistä kertaa taistelemaan oman paikkakunnan punakaartilaisia vastaan. Kaikkiaan ei Hyvinkään suojeluskuntalaisten osallistuminen itsenäisyssotaan ollut mitenkään merkittävä. Kaikki suojeluskuntalaiset eivät myöskään lähteneet taisteluun, vaan osa katsoi viisaimmaksi siirtyä 'kellarikaartiin'.¹⁴ Saksalaisten vallattua Hyvinkään tulivat siis piiloutuneet esiin ja osa heistä on saattanut osallistua 21. huhtikuuta taisteluun punakaartia vastaan.¹⁵

Suojeluskunta eli Hyvinkään oloissa hiljaiseloa, josta se heräsi saksalaisten vallattua paikkakunnan. Ehkä juuri tuo pakollisen hiljaiselon kausi oli yksi niistä tekijöistä, jotka tekivät Hyvinkään valkoisesta kaartista aktiivisen yksikön, joka halusi näyttää muillekin, ettei paikkakunnalla oltu toimettomina.

Jo valtauksen jälkeisenä päivänä lähetti Bertil Osolin saksalaisen laivasto-osaston komentajalle kirjeen, jossa pyysi tämän toimenpiteitä 63 nimeltä mainitun vapauttamiseksi ja näille matkustuslupaa Hyvinkäälle.¹⁶ Valkoiset näyttävät tämän mukaan pysyneen ainakin osittain selvillä siitä, minne suojeluskunnan jäsenet tai siihen myötemielisesti suhtautuneet henkilöt olivat joutuneet punaisen vallan aikana. Se taas, että Osolin pystyi lähettämään kirjeensä, osoittaa, etteivät punaiset olleet selvillä, keitä Hyvinkään suojeluskuntaan lopulta kuului tai missä he piileskelivät. Samaa osoittaa se, että ainoastaan yksi suojeluskuntalainen sai surmansa punaisten toimeenpanemissa teloituksissa. Osolinin lähettämä nimiluettelo sisälsi lisäksi joitakin sellaisia nimiä, joita ei voi luokitella paikkakuntalaisiksi.¹⁷ Tämä näyttäisi osoittavan, että oli olemassa

maalainen organisaatio. Uskottavammaksi sen tekee, että valkokaartin päälliköksi ja hänen apulaisekseen tulivat ulkopaikkakuntalaiset H. A. Wilen ja I. Gylling-Laorsi. Heistä ainakin ensinmainittu oli Hyvinkäällä jo 4. 5., sillä tuolloin nimitys Valkokaarti saa vahvistuksensa Wilenin allekirjoittamista asiakirjoista. Suojeluskunnaksi nimi muuttui uudelleen vasta kesällä 1918.¹⁸ Hyvinkään suojeluskuntaa koskettelevat kertomukset eivät tunne Valkokaarti-vaihetta; ehkä se on haluttu unohtaa.

Sen sijaan kirjoituksissa mainitaan:

”Hetä Hyvinkään tultua vapaaksi punaisista ja ryssistä, alkoi suojeluskunta toimia omalla paikkakunnalla. Etsittiin piileskeleviä punaisia, pidettiin vartiota ja aseharjoituksia.”¹⁹

Ei sanaakaan valkoisesta terroristista.

Näyttää ilmeiseltä, että Valkoisen kaartin esikunnan alaisena toimi komppania, joka avusti, vartioi vankeja ja harjoitteli. Se näyttää myös toimeenpanneen teloitukset saksalaisten lähdettyä. Komppania lienee ollut osa suojeluskuntaa. Suojeluskunta, joka nimellisesti oli olemassa, näyttää siten tässä vaiheessa jääneen valkokaartin varjoon. Ainakin osa valkokaartin esikunnan jäsenistä tuli suojeluskunnan riveistä. Hyvinkään Valkoinen kaarti näyttää itse asiassa olleen jonkinlainen sotaosasto, jossa ei ollut yhtään lakimiesjäsentä. Tuo oikeusistuin oli jakaantunut I. ja II. tutkijalautakuntaan, joita Wilen ja Gylling-Laorsi johtivat. Niihin kuuluivat paikallisina jäseninä mm. metsänhoitaja²⁰ Yrjö Tapiovaara ja muurari Johan F. Vallenius, jonka paikkakuntalaiset ristivät ’nummituomariksi’. Tutkijalautakunnilla oli apunaan kuulustelijoita ja edellä mainittu komppania, jonka päällikkö oli entinen Venäjän armeijan ratsuväen luutnantti Pentti Hornborg. Epäselväksi jää, mitä osaa esitti Aaltoila, joka suojeluskunnan historiikissa on saanut kunnian toimia sen päällikkönä, tehtävässä, josta hän erosi jo kesällä 1918.²¹ Seuraava päällikkö, ylioppilas Lauri Helso, oli toimessaan vain muutaman viikon, ja vasta syksyllä Hyvinkään suojeluskunta sai pysyvemmän päällikön, kun toimeen tuli luutnantti J. Larva.²²

On oletettava, että suojeluskunnan päällikkö oli valtauksen jälkeen enemmän tai vähemmän sivustakatsoja. Aaltoilan johtamassa suojeluskunnassa ottivat radikaalimmat ainekset vallan. Tämän osoittaa vakuuttavasti se, ettei päällikön nimi esiinny terroria käsittelevissä asiakirjoissa. Päällikkökautensa jälkeen Aaltoila jäi kuitenkin esikunnan jäseneksi aina tammikuuhun 1926, jolloin koko esikunta vaihdettiin kerralla toiseen, ”syistä, joita ei voinut kertoa”.²³

Hyvinkään valtauksen ajalta on kertomuksia kiitollisuudesta saksalaisia kohtaan. Paikkakuntalaiset poseerasivat saksalaisten kanssa valokuvissa; kerrotaanpa erään emännän lahjoittaneen heille punaisten teurastaman naudan ruuaksi. Hyvinkään suojeluskunnan piirissä tuo kiitollisuus ilmeni niin vuonna 1926 kuin vuonna 1938:kin.²⁴

6.3. Valkoinen valta ja sen lieveilmiöt

Uusien vallanpitäjien järjestäytymiseen kului jonkin aikaa, mutta viimeistään 3. 5. 1918 olivat valkoisen Suomen hyvinkääläistyypiset tutkijalautakunnat ottaneet vallan. Hyvinkäällä se tapahtui valkoisen kaartin eikä suojeluskunnan nimissä, vaikka osa tutkijalautakuntien jäsenistä kuului suojeluskuntaan. Vallanotto merkitsi, että yksi yleismaailmallisen vallankumousoikeusilmiön monista ilmenemismuodoista oli syntynyt. Voimassa olevien lakien kanssa näillä tuomioistuimilla ei yleensä ole mitään tekemistä. Oikeuden ne ottavat omiin käsiinsä.

Ennen kuin saksalaiset toukokuun alkupäivinä vetivät joukkonsa pois Hyvinkäältä²⁵, he tasoittivat tietä uusille vallanpitäjille. Tämä tapahtui valloittajille ja kapinan kukistajille tyypilliseen tapaan: vangitsemalla ja teloittamalla. Epäselväksi on jäänyt, olivatko 20. 4. eri puolilla Hyvinkäätä kadonneet miehet valkoisen terrorin ensimmäiset uhrin vai katsoivatko he vain parhaaksi karistaa paikkakunnan tomut jaloistaan.²⁶ He ovat saattaneet kuolla myös taistelussa. Valloituspäivänä sai lisäksi kolme punakaartilaisista surmansa epäselvissä oloissa. Ei ole täyttä varmuutta siitä, kuolivatko he taistelussa vai antautuessaan vangeiksi. Tiedetään, että kaksi heistä sai surmansa Hevosmäessä, jossa heidät ammuttiin kodeissaan, toinen portaille ja toinen eteiseen. Kolmas kuoli Kytäjän Reininmäessä Rajamäestä Riihimäen suuntaan pakenevien punaisten pakoreitillä.²⁷

Hyvinkään tapaisessa paikassa tiedon tapauksista on täytynyt levitä nopeasti. Vainkuus on siten ollut lähes välitön. Väestö peloteltiin pysymään aloillaan. Teloitukset olivat samalla ilmoitus punaisille painua maan alle. Niinpä seuranneen 1½ viikon ajalta ei olekaan tietoja arkebuseerauksista.²⁸ Tämä johtunee myös siitä, etteivät valkoiset olleet ehtineet järjestäytyä. Kolmantena vaikuttavana tekijänä lienee ollut se, että voittajien akuutti kostonhimo oli tyydytetty. Tilanne siis rauhoittui joksikin aikaa, kunnes valkoiset ja saksalaiset saivat käsiinsä lisää punaisia.

Seuraavat teloitukset tapahtuivat vapunpäivänä, jolloin saksalaiset ampuivat ns. Lippaan santaluiskassa²⁹ 11 punaista. Ammutuista kuusi oli hyvinkääläisiä ja loput viisi Nurmijärveltä. Seuraavana päivänä teloitettiin samassa paikassa 16 Karkkilan alueen työväenyhdistysten jäsentä.³⁰ Näillä terroritoimilla oli valtauspäivän vastaaviin verrattuna jo toinen luonne: valkoiset olivat aloittaneet Hyvinkään ympäristön oletettujen punaisten johtomiesten likvidoinnin. Ilmeisesti Hyvinkäälläkin pyrittiin siihen, ettei vallankumouksellinen sosialismi vähään aikaan nostaisi päätään. Erityisen selkeäksi tämän tekee se, että teloitetut Karkkilan seudun punaiset olivat antautuneet taistelutta kotipaikkakuntansa valtaajille. Karkkilassa järjestettiin jopa antautumisseremonia 25. 4. 1918 klo 13.00, jonka jälkeen valkoiset ja punaiset vielä olivat yhdessä vartiopalveluksessa.³¹ Tämän vuoksi ei olekaan ihme, että saksalaiset pystyivät tuomaan Karkkilasta mukanaan hyväuskoisia punakaartilaisvankeja Hyvinkäälle palatessaan.³² Nuo vangit sitten ammuttiin 2. 5. 1918. Teloittajina olivat jälleen saksalaiset. Ei ole kuitenkaan epäilystäkään siitä, etteikö paikallinen valkokaartin esikunta ollut mukana toiminnassa. Hyvinkäällä ei enää vallinnut Karkkilan henki, ellei sitten katsota, että Karkkilan henki oli petoksen henki.

Toimintakuutio sinänsä on yleismaailmallinen: voittaneen puolen tapana on likvidoida potentiaaliset vastustajat. Melkein voisi puhua ihmiselle lajityypillisestä käytäytymisestä. Ehkä osittain vaistonvaraisesti, mutta myös tietoisesti punaiset juuri tästä syystä pyrkivät Neuvosto-Venäijälle. Jotkut heistä selvisivät siellä 1930-luvun puhdistuksistakin. Toisaalta voidaan spekuloida sillä, mitä olisi tapahtunut, jos punaiset olisivat voittaneet. Olisiko sama kohtalo eräänlaisen historiallisen väistämättömyyden perusteella odottanut ainakin valkoisten johtomiehiä? Huhtikuun punaisessa terrorissa oli kieltämättä viitteitä tähän suuntaan.³³ Historialliseksi tosiasiaksi jää, että punaiset hävisivät, joten mitään evidenssiä esitetyn oletuksen tueksi ei siten ole.

Saksalaiset eivät Hyvinkäällä selviä terrorivastuusta aivan niin puhtain paperein kuin Paavolainen — 'Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918' — trilogiassaan on antanut ymmärtää.³⁴ Ainakin Hyvinkäällä heidän tililleen on luettava yhteensä 36 pu-

naisen teloitus kolmena eri päivänä. Jos saksalaiset tämän jälkeen eivät paikkakunnalla teloittaneetkaan enää ketään, johtui se yksinkertaisesti siitä, että he lähtivät Hyvinkäältä toukokuun alkupäivinä.³⁵

Kahteen viimeiseen teloitukseen liittyy episodi, joka kuvaa sitä kiirettä, joka teloitajilla näyttää olleen päästä pois paikalta. Toukokuun ensi päivien teloitusten uhrin haudattiin niin matalalle, että valkoisen kaartin päällikkö joutui antamaan kompanianpäällikölle käskyn:

”Koska kansliaan on ilmoitettu, että viimeksi teloitettut ovat niin huonosti haudatut, että kädet näkyvät maanpinnalla, jätän Teidän huoleksenne ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, että tämä epäkohta heti korjataan. Toimenpiteistänne on Teidän minulle raporteerattava.”³⁶

Hyvinkäällä pelättiin koleraa, johon tuolloin kerrottiin jonkun Erkylässä kuolleen.³⁷ Valkoisen kaartin esikunta otti vaaran huomioon ja antoi tarpeelliset ohjeet:

”Vastaisuudessa mahdollisesti tapahtuviin teloituksiin nähden on Teidän ehdottomasti huolehdyttävä siitä, että teloitettavaksi tuomittujen hauta on valmiina teloitustilaisuuteen. Myöskin on toimittava niin, että tarpeellinen miehistö heti teloituksen jälkeen hautaa ruumiit.

Koleeravaaraan katsoen on tarkoin katsottava, että haudat ovat vähintään 2 m syvät.”³⁸

Käskeytettiin 4. toukokuuta, ja se merkitsi samalla, että Valkoinen kaarti oli ottanut vastuun mahdollisista tulevista teloituksista. Ne tapahtuivatkin 6. 5. ja ne jatkoivat 1. ja 2. päivänä tapahtuneitten linjaa. Samoin oli kaksi päivää myöhemmin. Erotuksena aikaisempiin verrattuna oli vain se, että nyt olivat myös teloituksen toimeenpanijoina suomalaiset. Toukokuun 8. pnä alkoi kahden viikon ajanjakso, jonka kuluessa teloitettiin kaikkiaan 53 % kaikista Hyvinkäällä surmatuista. **Taulukosta 3** ilmenee, että Hyvinkäällä tapettiin kaikkiaan 160 henkilöä Uudenmaan läänin kaikkiaan 1 361:stä.³⁹ Se merkitsi, että paikkakunnalla teloitettiin toiseksi eniten punaisia; vain Helsinki vei voiton. Hyvinkääläisiä punaisia kuoli valkoisen terrorin uhreina 112.⁴⁰

Hyvinkäällä oli kaksi vankien säilytyspaikkaa: miesten ja naisten vankila. Miehiä säilytettiin aseman kohdalla radalle viettävässä rinteessä sijainneessa kaksikerroksisessa tiilirakennuksessa, naisten säilytyspaikkana taas oli silloinen aseman puukoulu.⁴¹ Kun tutkijalautakunta oli määrännyt kuolemantuomion, siirrettiin tuomitut radan toisella puolella olleeseen puuputkaan, josta heidät sitten kuljetettiin teloituspaihalle.⁴²

Tutkijalautakunnat käyttivät tuomion kirjaamiseen eufemistista tapaa: merkintänä oli risti tai 'p.p.', jonka on oletettu tarkoittavan 'punaista puuputkaa'. Merkit tarkoittivat: teloitettavaksi.⁴³ Kuten ilmeisesti vastaanlainsiin paikkoihin, liittyy Hyvinkään puuputkaankin yksi pelastumistarina. Sen mukaan olisi myöhemmin puolustusvoimissa kenraaliluutnantiksi ylentynyt W.E. Tuompo, joka itsenäisyysodossa toimi kompanianpäällikkönä valkoisella puolella, jollakin tavalla saanut tiedon nuoruudenystävänsä Väinö Niemelän tuomiosta ja sitten puuttamalla asiaan estänyt Niemelän teloituksen.⁴⁴

Teloituksista näyttää toukokuun kuluessa muodostuneen jonkinlainen kansanhuvi. Osoituksena tästä on pidettävä vartijoiden asettamista rautatien viertä kulkevalle maantielle pysäyttämään liikenne ja estämään uteliaitten sivullisten tulo teloituspaihalle. Tätä tukee se, että teloituspaiikka siirrettiin sivummalle.⁴⁵ Mainittuja uteliaita on

TAULUKKO 3: Valkoisen terrorin uhrin — Hyvinkäällä surmansa saaneet.

Aika (v. 1918)	Määrä							HUOM! M = miehiä N = naisia
	Teloitettu		Epäselviä		YHTEENSÄ			
	M	N	M	N	M	N	Kaikki	
21. 4.	9	—	3	—	12	—	12	
1. 5.	11	—	—	—	11	—	11	Pääosa Nurmi- järveltä Karkkilassa antautuneet
2. 5.	16	—	—	—	16	—	16	
6. 5.	2	—	1	—	3	—	3	ulkopaikka- kuntalaisia pääosa Lopelta
8. 5.	11	—	—	—	11	—	11	
11. 5.	4	—	—	—	4	—	4	
12. 5.	6	—	—	—	6	—	6	
13. 5.	15	—	—	—	15	—	15	eri puolilta Poh- jois-Uuttamaata kaksi porilaista
14. 5.	13	—	—	—	13	—	13	
15. 5.	6	—	—	—	6	—	6	Hyvinkään ympäristöstä 4
16. 5.	2	—	—	—	2	—	2	
17. 5.	10	—	—	—	10	—	10	Pääosa ympäristöstä
23. 5.	17	—	—	—	17	—	17	
27. 5.	4	—	—	—	4	—	4	
28. 5.	8	3	—	—	8	3	11	
29. 5.	3	—	1	—	4	—	4	
?	12	2	—	—	12	2	14	
31. 5.	—	—	1	—	1	—	1	
Yhteensä	149	5	5	—	155	5	160	

pidetty myös 'valppaina katselijoina', jotka sitten ilmoittivat muille niiden nimet, jotka olivat läsnä teloituksissa.⁴⁶

Valkoinen terrori ei kohdistunut hyvinkääläisiin pelkästään heidän kotipaikkakunnallaan, vaan myös eri puolilla maata. **Taulukko 4** koee näyttää terrorin eri ilmene-

TAULUKKO 4: Taisteluissa kaatuneet, kadonneet ja valkoisen terrorin uhрина kuolleet hyvinkääläiset.

PAIKKA	AIKA	LUKUMÄÄRÄ			HUOM!
		M	N	YHT.	
1. Taistelut					
Itä-Uusimaa	8. 2.	1	—	1	Mäntsälä Väärinmaja Hämeenlinna
Pohjoinen rintama	8.—21. 3.	25	—	25	
Hyvinkää	21. 4.	6	—	6	
Lahti	25. 4.—1. 5.	18	3	21	
Viipuri	27. 3.	1	—	1	
1. yhteensä	8. 2.—1. 5.	51	3	54	
2. Terrorin uhrit					
Hyvinkää	21. 4.—31. 5.	107	5	112	
Hennala	4. 5.— 1. 6.	1	19	20	
Mualla		7	2	9	
2. yhteensä		115	26	141	
3. Vankileireillä	6. 6.—12. 12.	44	5	49	
4. Kadonneet		21	7	28	
1.—4. YHTEENSÄ		231	41	272	
5. Siirtyi Neuvosto-Venäjälle		5	—	5	
KAIKKI		236	41	277	

Lähde: Muistitietoja 1971, s. 30—45, joilla on täydellinen nimiluettelo. Ero sivulla 49 olevaan yhteenvetoon johtuu siitä, että jokelalaiset on laskettu pois ja ettei vankilasta pääsyn jälkeen kuolleita ole otettu mukaan laskuihin.

mismuodot ja uhrien määrät. Terroriksi on luettu aina 1. 6. saakka tapahtuneet surmatyöt. Myös osa vankileireillä kuolleista lienee saanut surmansa mielivallan uhreina. On kuitenkin vaikeampi osoittaa, kuinka moni hyvinkääläinen näin menehtyi. Lopputulokseksi jää, että ehdoton enemmistö valkoisen terrorin hyvinkääläisistä uhreista kuoli suojeluskuntalaisten tai valkoisen kaartin teloittamina. Saksalaisten teloittamien punaisten osuus nousi kuitenkin yli 20 %:iin kaikista Hyvinkäällä surmatuista punaisista. Paikkakunnallisesti arvioituna määrä on huomattava, eikä se siten noudata valtakunnallista tendenssiä, jonka mukaan saksalaisten toimeenpanemat teloitukset jäivät terroritilastossa vähäisiksi verrattuna 'suojeluskuntien' ja yleensä 'paikkakuntalaisten' toimeenpanemiin.⁴⁷

Hyvinkään tutkijalautakunnat tuomitsivat kuolemaan ihmisiä, joilla ei itse asiassa voinut katsoa olleen tekemistä punaisten tai itse sodan kanssa. He olivat vain joutuneet sen keskelle. Paikkakunnalta on osoitettavissa ainakin kaksi varmaa tapausta, mutta niitä on saattanut olla muitakin. Toinen kuolemantuomioista annettiin sen seurauksena, että rikollinen ilmiantoi erään naisen salatakseen tätä vastaan tekemänsä rikoksen.⁴⁸ Jälleen paljastuu yksi muuallakin havaittu piirre: rikolliset ainekset käyttävät hyväkseen poikkeavia oloja.

Jotkut Hyvinkään aktiivisimmista punaisista pakenivat Neuvosto-Venäjälle. Näin 'katosi' mm. Lauri Kara. Lauri Sivénin ja Oskar Koivulan kohtalot sen sijaan ovat jääneet epäselviksi. Viimeksi mainittu on saattanut saada surmansa Lahdessa.⁴⁹ Hyvinkään pataljoonan komentaja Juho Eslin sen sijaan onnistui ensin pakenemaan, mutta jäi uudelleen vangiksi ja kuoli elokuussa 1918 Lappeenrannan vankileirillä. Hyvinkään ensimmäinen punainen nimismies ammuttiin Hennalassa. Hennalassa sai surmansa 20 niistä 41 hyvinkääläisestä naisesta, jotka tapettiin tai teloitettiin 'sotasyllisinnä'.⁵⁰

Hyvinkään teloituksista suurin osa tukee sitä teesiä, jonka mukaan "erilaisten puhdistusmotiivien suurimpana yhteisenä tekijänä oli . . . uuden kapinan pelko".⁵¹ Historiantutkimusten tulosten perusteella⁵² arvioituna pelko ei ollut aiheeton.

6.4 R a u h o i t t u v a t a a j a m a

Teloitusten ja mielivallan kausi päättyi Hyvinkäällä toukokuun 1918 lopussa. Pahin kausi oli ohi, kun 27.—29. 5. 1918 tapahtunut teloitus- ja murhasuma oli jäänyt taakse. Samalla lienee brutaalein kostonhimo laannut. Oma osuutensa oli varmaan myös Kytäjän isännän Hjalmar Linderin Hufvudstadsbladetissa julkaistulla kirjoituksella "Nog med blodbad".⁵³ Paradoksaalista kylläkin, julkaisupäivä 28. 5. 1918 oli sama, jona Hyvinkäällä teloitettiin kaksi ilmeisen syytöntä naista. Linderin sanat ilmaisevat sen, mitä etäisyyttä tapahtumiin ottaneen henkilön on täytynyt tuntea, kun hän on seurannut verenvuodatusta maassa.

"Hvad som försiggår i landet är förfärligt. Trots öfverbefälhavarens förbud fortgå arkebuseringarna oafslätligt. Den röda galenskapen har faktiskt efterträdts af den vita terrorn. Och dessa arkebuseringar gifva ett sådant intryck af godtycke, då offren hämtas till och afrättas på ställen där inga våldsdåd begåtts, att det helt säkert göra mera ondt än godt och i själfa verket bildar en ypperlig ehuru föga ärorik fortsättning af Työmies brandartiklar och uppväcka

osläckligt hat där sådant icke förut funnits. Tusentals änkor, tietusentals faderlösa hafva mist sina försörjare utan att staten på något sätt trädte emellan för att hindra deras nöd eller ens gifvit anvisningar därtill. I fångalägren dö fångarna såsom flugor . . . Och den goda öfverklassen går omkring och rycker på axlarna och säger: låt dem dö, de hafva förtjänat det, smittan skall utrotas med rötterna.

Men den enkla mannen på landet, äfven den som trots hot och lockelser varit hvit under hela upproret säger: detta grundar ett hat, som icke släcks, under generationer.”⁵⁴

Kirjoituksen julkaissut lehti kielsi murhia tapahtuneen ja totesi, ettei pitänyt osoittaa armoa niille, jotka olivat toimeenpanneet

”sädana bestialiska våldsdåd som de röda banditerna”.⁵⁵

Linderin selvänäköisyyttä ei käy kieltäminen. Oli kuin hän olisi ennustanut Suomen tulevaisuuden kymmeniksi vuosiksi eteenpäin. On ilmeistä, että Linderin sanat ovat vaikuttaneet hänen kotiseudullaan, olihan hän paikkakunnan arvostetuimpia asukkaita. Todistamattomaksi kuitenkin jää, kuinka suuri vaikutus kirjoituksella oli teloitusten loppumiseen Hyvinkäällä pari päivää myöhemmin. Vaikutusta sillä on täytynyt olla. Toisaalta karkkilalaisten teloituksella Hyvinkäällä on saattanut olla vaikutusta siihen, että Linder julkaisi kirjoituksensa, sillä myös Karkkila kuului hänen ’valtakuntaansa’. Mitä ilmeisimmin kirjoitus kuitenkin on vaikuttanut siihen, että kesästä lähtien yhä useampi hyvinkääläinen nousi puolustamaan punaisia. Tätä varmaankin helpotti se, että punaisten hyvinkääläiset johtajat olivat kesään mennessä joko saaneet surmansa, kadonneet tai joutuneet vankileireihin.

Mannerheim lähetti toukokuun 11. päivänä joukoille sähkeen, jossa hän puuttui joukkojensa ja niiden liepeillä riehuneen aineksen toimintaan:

”Koska tietooni on tullut, että sotavankeja on ammuttu, niin ilmoitan täten, että Suomen Senaatti on laatinut esityksen valtiopäiville jätettäväksi sotaotkouden vallan ulottamisesta myöskin punaisiin sotavankeihin.

Ennen kuin asia tulee ratkaistuksi ei mitään teloituksia saa tapahtua.”⁵⁶

Kun Mannerheim lähetti sähkeensä, oli teloitusten päävaihe Hyvinkäällä juuri päässyt käyntiin. Sähke on ilmeisesti vaikuttanut vain vähitellen, jos sen sisältö yleensä on levinnyt suojeluskuntajoukkoihin. Teloitusten jatkuminen kiihtyvällä vauhdilla ei osoita, että ohjetta olisi laajemmin noudatettu.

Hyvinkäällä oloja rauhoittavasti näyttäisi vaikuttaneen eräiden paikkakuntalaisten toiminta. Reagointitapoja oli kaksi: joko pysyteltiin syrjässä tai sitten yritettiin auttaa niitä punaisia, joita jonkun mielestä ei pitänyt rangaista. Eräissä tapauksissa mielipiteet siten jakaantuivat kahtia. Kun suojeluskunnan esikunta esimerkiksi elokuun alussa lausunnossa, jonka olivat allekirjoittaneet mm. Yrjö Tapiovaara ja I. Gylling-Laorsi, ilmoitti erään Vihtori Niemen olevan kiivas yllyttäjä, vaarallinen ja tunnettu kiihottaja, antoi 9 paikkakuntalaista hänestä toisenlaisen lausunnon. Eräs heistä, itsekin suojeluskuntalainen, oli valmis ottamaan Niemen työhön tilalleen. Myös paikkakunnan sivistyneistö näyttää useissa tapauksissa sanoutuneen irti väkivaltaisuuksista.⁵⁷

Elämän palaaminen normaaleihin uomiinsa Hyvinkäällä punaisen kauden jälkeen on edelleen tutkimatta. Erityisiä vaikeuksia ei kuitenkaan näytä olleen, ellei sellaiseksi lueta sitä, että työväen urheiluseurojen toiminta pääsi käyntiin huomattavan hitaasti

sodan jälkeen. Tämä taas johtui siitä, että huomattava osa niiden jäsenistä oli taistelut punaisten riveissä.⁵⁸ Muutoin ainakin osa kulttuuriperäisistä toiminnoista, kuten mm. kirkolliset toimitukset,⁵⁹ näyttävät jatkuneen vähäisin keskeytyksin Venäjän vallan ajasta punaisen vallan kauden yli valkoisen vallan aikaan. Väestön pääosa on siten yrittänyt pitää yhteiskunnallisia toimintoja käynnissä vallanpitäjästä riippumatta.

Tutkijalautakuntien toiminnan lakkauttaminen kesällä 1918⁶⁰ näyttää edistäneen olojen normalisoitumista sikäli, että paikkakuntalaisten ei enää tarvinnut toukokuun tavoin pelätä 'noutajaa'. Samaan suuntaan vaikutti heinäkuun 1. päivänä julkaistu kuulutus (kuva 2), joka koski vankileireiltä vapautettavia. Kuulutuksella kiellettiin mielivaltaiset kuolemantuomiot, sillä siinä todettiin paitsi se, että henkilöt oli asianmukaisesti tutkittava myös:

"ainoastaan milloin hän on havaittu erittäin vaaralliseksi kapinalliseksi, on hän lähimpään vankileiriin passitettava, mutta muussa tapauksessa pidettävä poliisivalvonnan alaisena kotiseudullaan".⁶¹

Kuulutus

Sen johdosta, että lähipäivinä tullessa vankileireiltä asettamaan vapaalle jalalle, joskin poliisi- ja kunnalliviranomisten sekä suojeluskuntien tarkkan valvonnan alaisiksi, melkoinen määrä tutkimuksessa vähemmän vaaralliseksi havaittuja vankia, saam tältä kieltäen asianomaisia tältä jälkeänsä enään vankileireihin lähetettäväksi muutamassa kotipaikkakunnalta vaarattomiksi katsottuja henkilöitä.

Tarkoituksena on kuitenkin ole vapauttaa rauhallisesta kesästä, joka on ollut osallinen valtiirikokseen, ja siitä syytä pitkööt kunkin paikkakunnan viranomaiset omi kädessä huolen siitä, että jokainen tällaiseen rikokseen syyllinen, olkoonpa hän kantanut asetta tai ollut kiihottaja, urkkija tai muu kapinallinen toimihenkilö, asianmukaisesti tutkitaan, jota varten syytetyn voi kunnustelun ajaksi pidättää, ja ainoastaan milloin hän on havaittu erittäin vaaralliseksi kapinalliseksi, on hän lähimpään vankileiriin passitettava, mutta muussa tapauksessa pidettävä poliisivalvonnan alaisena kotiseudullaan. Kuuluteluja varten on käännettä, H. STERNIN, Fabianinkatu 26, lähetettävä pöytäkirjakoivakkeita ja ovat kuulustelussa syntyneet pöytäkirjat, syytetyn maine kirjauksen ja suojeluskunnan esikunnan lausunnon kura, viihymättä minulle lähetettävät voidakseen ne kunnustelun täydentää ja alkanen lähetää asianomaiselle Valtiorikosoukudelle, ja tulevat ne myöhemmin kieltävikin samassa järjestyksessä, kuin nyt ehdonalaiseen vapauton laakettuja vankia koivat asiat.

Helsingissä, heinäkuun 1 p:nä 1918.

Tutkintoasiain Päällikkö

Majuri Gustaf Aminoff.

Tähän kuulutukseen perustui mm. aikaisemmin käsitelty suojeluskunnan lausunto, jota tuossa vaiheessa jo uskallettiin vastustaa. Kuulutuksesta näkyy myös, että järjestysvalta oli vähän erin siirtymässä valkokaarteilta ja suojeluskunnilta poliisiviranomaisille. Olot olivat tässäkin suhteessa normalisoitumassa. Samaan suuntaan vei kehitystä puhe suojeluskuntain lakkauttamisesta; asia oli esillä jo toukokuussa.⁶² Lakkauttaminen ei kuitenkaan ollut ajankohtainen, ja elokuun 2. päivänä annettiin asetus suojeluskunnista. Samalla määritettiin suojeluskuntien tehtäväkenttä. Sisäpoliittisella sektorilla niiden tehtäväksi jäi poliisiviranomaisten avustaminen ja silloinkin vain pyydettyä.⁶³ Suojeluskuntien jäsenmäärä näyttää Uudellamaalla pysytelleen 2 %:n tienoilla huolimatta siitä, että lääni oli suojeluskunta-aatteen kannalta valvutuneinta seutua Suomessa. Vain läänin pohjoisrajalla Etelä-Hämeessä nousi toimintaan osallistujien määrä korkeammaksi.⁶⁴ Vuoden 1918 syksystä suojeluskuntien jäsenmäärä Etelä-Suomessa kääntyi laskuun, jota jatkui aina 1920-luvun lopulle.⁶⁵ Pelko suojeluskuntien lakkauttamisesta oli ehkä syntynyt, kun kohu arkebuseerauksista levisi pelkoa herättävänä suomalaisten enemmistön ja vastuuntuntoisten henkilöiden keskuuteen. Loppujen lopuksihan itsenäisyysotaan osallistui aktiivisesti vain vajaat 10 % kansasta.⁶⁶ Tuon osan toiminnan seurauksena oli kahtiajakautunut kansa.

Elämän palautumista kutakuinkin normaaliksi kuvastivat yhtenä indikaattorina jatkossa työväen yhdistystoiminnan elpyminen, suojeluskunnan haltuunottaman työväentalon palauttaminen takaisin Hyvinkään työväenyhdistykselle kesällä 1919⁶⁷ sekä kunnalliselämän ohjautuminen normaaleihin uomiinsa vaalien jälkeen.

Hyvinkään tapauksessa yhtenä leimallisena piirteenä olivat ne yli 200 sotaorpoa, jotka pääasiassa valkoinen terrori jätti kunnan huolehdittaviksi. Avustustoiminnan käynnistyminen oli myös yksi olojen rauhoittumisen merkki. Vielä vuonna 1919 oli paikkakunnalla 172 perhettä avustusten piirissä, suurin osa näistä punaisten perheitä, mutta oli myös muita.⁶⁸

Ajan kuluessa asenteet muuttuivat, mutta hitaasti. Elettiin aikaa, jolloin Eurooppa oli kiihtyvällä vauhdilla kulkemassa kohti II maailmansotaa. Vuonna 1939 Hyvinkään nimismies sai tehtäväkseen siirtää eri puolille paikkakuntaa haudattujen punaisten jäännökset yhteishautaan. Joidenkin itsenäisyysodassa kadonneiden kohtalo selvisi vasta vanhojen joukkohautojen avaamisen yhteydessä. Kaivamassa oli harvoja, hautaamassa 21. 5. 1939 sen sijaan suuri joukko saattoväkeä Hyvinkään seurakunnan huolehtiessa järjestelyistä.⁶⁹

LÄHDEVIITTEET

Luku 2: Itsenäisyysota

- 1 Ks. esim. Paavolainen 1966, s. 11—12 ja 15, sekä Jutikkala 1977, s. 463. Jutikkala keskittyy kirjoituksessaan selvittämään 'vapausota' -termin käyttöä 'kansalaissota' -sanan rinnalla.
- 2 Hersalo II/1962, s. 9.
- 3 Kunnas 1976, s. 39, op.cit. *Kansan Tahto* 15. 1. 1918, *Itä-Suomen Työmies* 17. 1. 1918 ja *Uusi Aura* 19. 1. 1918.
- 4 Kunnas 1976, s. 39—40.
- 5 Ibid., s. 40.
- 6 Ibid., s. 41 (Ilkka 6. 6. 1918).
- 7 Helsingin Sanomat 27. 1. 1918 ja Kunnas 1976, s. 41.
- 8 Kunnas 1976, s. 42.
- 9 Puntila 1967, s. 115.
- 10 Rasila 1976, s. 85. Jutikkala (1977, s. 463) pitää kansalaissotaa yleisesti hyväksyttynä terminä.
- 11 Vrt. Jutikkalan (1982, s. 439—441) arvostelua Turo Mannisen väitöskirjasta. Varsinkin yhteenvedossa (s. 441) ilmenee esitetty väite pelkistettynä.
- 12 Väinö J. Oinonen: *Sotilaskielen sanakirja I osa (A—M)*, 1953, s. 196 ('kansalaissota, bellum sociale, saman valtion kansalaisten toisiaan vastaan käymä sota') ja II osa, s. 578 (sisällissota, ks. kansalaissota); vrt. myös Upton II/1980, s. 10—11.
- 13 Oinonen 1953, s. 196.
- 14 Vrt. Puntila 1967, s. 115.
- 15 Suomen Senaatin päätös N:o 170/10. 9. 1918 ja Laki N:o 55/28. 4. 1919.
- 16 Itälä 1977, s. 456, sekä Manninen 1974, s. 19 ja 31.
- 17 Salkola I ja II/1985 ja Hersalo I/1955.
- 18 Upton I/1980, s. 317—318 ja 339—341, sekä Rasila 1980, s. 83.
- 19 Vrt. Itälä 1977, s. 458.

Luku 3

- 1 Hautala 1951, s. 11.
- 2 Ibid., s. 13—18.
- 3 Ibid., s. 18—20; vrt. myös Alanko 1985, s. 5—9.
- 4 Hautala 1951, s. 28; Hyvinkään asemanseudun kartta vuodelta 1844; Vainio 1934, s. 3 ja Alanko 1985, s. 30—32.
- 5 Vainio 1934, s. 76.
- 6 Hautala 1951, s. 33—35.
- 7 Ibid., s. 34 ja 39.
- 8 Ks. Hautala 1951, s. 42—44; op.cit. *Suomen Virallinen lehti* nro 107/1872.
- 9 Hautala 1951, s. 40—44.
- 10 Ibid., s. 47.
- 11 Ibid., s. 49 ja 63—67.
- 12 Ibid., s. 51—53.
- 13 Tällaisia seurakuntia tai puoli-itsenäisiä yhdyskuntia olivat mm. Forssa, Wärtsilä, Riihimäki ja Hyvinkää (Suomen tilastollinen vuosikirja 1919).
- 14 Uusimaa nro 7/1903 ja Hautala 1951, s. 69—71.
- 15 Hautala 1951, s. 81. Taulukossa on rautatieläisten määrä korjattu Hautalan esittämästä 196:een siksi, että 96 ei noudata tendenssiä, eikä mikään seikka tue sitä, että rautatieläisten määrä olisi vähentynyt.
- 16 Suomen tilastollinen vuosikirja 1919.
- 17 Hautala 1951, s. 113—115 ja 139.
- 18 Suomen tilastollinen vuosikirja 1910 ja 1919.
- 19 Hautala 1951, s. 139—146.
- 20 Ibid., 143—153.
- 21 Ibid., s. 154—157 ja 165—169.
- 22 Ibid., s. 175—178.
- 23 Ibid., s. 139—145.
- 24 Ibid., s. 191—202.

- 25 Ibid., s. 201—203.
- 26 Ibid., s. 203.
- 27 Uusimaa nro 65/1905; Ks. Hautala 1951, s. 203.
- 28 Ibidem.
- 29 Hautala 1951, s. 203—204.
- 30 Ibid., s. 205.
- 31 Kitunen 1926, s. 211 ja Hautala 1951, s. 206—207.
- 32 Suomen tilastollinen vuosikirja 1919 ja Piilonen 1982, s. 236—237, kartta 10. Muistitietoja vuosien 1917—1918 tapahtumista Hyvinkäällä mainitsee (s. 3) asukaslukuksi 1. 6. 1917 7 371 henkeä.
- 33 Rasila 1980, s. 84.
- 34 Vrt. Upton 1/1980, s. 385—386 ja 413—414 sekä Paasivirta 1984, s. 86—88.
- 35 Vrt. Salkola 1/1985, s. 270—318 ja Hersalo 1/1955, s. 462—464.
- 36 Vrt. Upton 1/1980, s. 317—318 ja 339—341; Rasila 1980, s. 83 sekä Paasivirta 1984, s. 92—93.
- 37 Salkola 1/1985, s. 270—318 ja Upton 1/1980, s. 120—136.
- 38 Salkola 1/1985, s. 298.
- 39 Ibid., s. 299.
- 40 Ks. Hersalo 1/1955, s. 470—480 ja Hannula 1934, s. 52—54.
- 41 Ks. Lauerma 1984, s. 138.
- 42 Kitunen 1926, s. 209.
- 43 Vrt. Hautala 1951, s. 18—20 ja 25—26 sekä Vainio 1934, s. 38.

Luku 4

- 1 Generalstabens, Kommunikationsavdelningen, Serie F V, vol. 10/33d, Krigsarkivet, Stockholm.
- 2 Muistitietoja 1971, s. 3.
- 3 Ibid., s. 4; samalla sivulla todetaan, että ”kukaan ei uskaltanut liikkua ilman vallankumouksen punaista tunnusta”.
- 4 Lauerma 1966, s. 743 ja Muistitietoja 1971, s. 4.
- 5 Muistitietoja 1971, s. 5 ja Piilonen 1982, s. 69.
- 6 Muistitietoja 1971, s. 5.
- 7 Ibidem.
- 8 Ibidem.
- 9 Ibid., s. 6; alleviivaus on tutkijan tekemä.
- 10 Muistitietoja 1971, s. 6. Ks. myös Laine 1978, s. 92.
- 11 Muistitietoja 1971, s. 6.
- 12 Ibidem.
- 13 Ibidem ja esim. Upton 1/1980, s. 38.
- 14 Ks. Upton 1/1980, s. 38 ja Muistitietoja 1971, s. 6.
- 15 Lappalainen 1/1981, s. 15 ja Muistitietoja 1971, s. 6.
- 16 Muistitietoja 1971, s. 7; Piilonen 1981 ei mainitse Hyvinkäätä, eikä se esiinny kartassa 2, s. 70—71. Piilonen teoksen lähdeluettelosta ei löydy mainintaa muistitiedoista, vaikka hän näyttää tutkineen arkistoja Hyvinkäällä. Muistitietoja 1971 on tässä asiassa pidettävä luotettavampana.
- 17 Muistitietoja 1971, s. 7; Vrt. Salkola 2/1985, s. 15—20 sekä liitekartat 15 ja 16, joissa on päädytty samankaltaiseen lopputulokseen kuin jäljempänä.
- 18 Ibidem.
- 19 Piilonen 1982, s. 22.
- 20 Lappalainen 2/1981, s. 27 ja 35—37.
- 21 Paavolainen 1966, s. 125.
- 22 Muistitietoja 1971, s. 7.
- 23 Ibidem ja Lappalainen 2/1981, s. 55.
- 24 Muistitietoja 1971, s. 7.
- 25 Muistitietoja 1971, s. 7 ja Paavolainen 1974, s. 66.
- 26 Muistitietoja 1971, s. 7.
- 27 Ibid., s. 8.
- 28 Ibidem.
- 29 Lappalainen 1/1981, s. 100.
- 30 Ibid., s. 139.

- 31 Muistitietoja 1971, s. 8 ja Lappalainen, 1/1981, s. 99—100.
- 32 Piilonen 1982, s. 31.
- 33 Suomen tilastollinen vuosikirja 1919, Piilonen 1982, s. 32 ja Alanko 1985, s. 6. Hyvinkäästä tuli itsenäinen kunta kesäkuussa 1917. Uusien kunnallislakien mukaiset vaalit oli tarkoitus toimeenpanna 20. 3. 1918.
- 34 Piilonen 1982, s. 32 ja 45.
- 35 Ibid., s. 191, 225—6, 231, 236—7, 268, 210—11 ja 289—290.
- 36 Muistitietoja 1971, s. 7—9.
- 37 Piilonen 1982, s. 98—9, 158—9, 176—7, 180—1, 191, 210—11, 226—7, 236—7 ja 290—1.
- 38 Ibid., 158—9.
- 39 Mm. Honkala, Sarkatakki n:o 5/1938, s. 163.
- 40 Piilonen 1982, s. 335.
- 41 Muistitietoja 1971, s. 6.
- 42 Ibidem.
- 43 Ks. mm. Muistitietoja 1971, s. 6.
- 44 Muistitietoja 1971, s. 6 ja Anna Laine 1978, s. 92.
- 45 Sarkatakki n:o 4/1933, s. 89.
- 46 Ks. esim. Lappalainen 1/1981, s. 16.
- 47 Muistitietoja 1971, s. 9.
- 48 Muistitietoja 1971, s. 9 ja Piilonen 1982, s. 176—182.
- 49 Muistitietoja 1971, s. 9; op.cit Hyvinkään Punaisen Kaartin Esikunnan kirje Työväen toimeenpanevälle komitealle 28. 2. 1918.
- 50 Hakala 1978, s. 39—41 ja Laine 1978, s. 89.
- 51 Muistitietoja 1971, s. 9.
- 52 Juikkala 2/1977, s. 247.
- 53 Jutikkala 2/1977, s. 246.
- 54 Kuulutus Työmies lehdessä 5. 4. 1918.
- 55 Ibidem.
- 56 Hakala 1978, s. 37—9.
- 57 Vastaa nykyistä kunnanhallituksen puheenjohtajaa.
- 58 Piilonen 1982, s. 335.
- 59 Lappalainen 1/1981, s. 94 ja 99 sekä Hannula 1934, s. 112 ja 121 sekä Muistitietoja 1971, s. 9 ja Paavolainen 1966, s. 126—127 ja Sarkatakki 4/1933, s. 88—89.
- 60 Muistitietoja 1971 s. 8 ja Sarkatakki 4/1933, s. 89.
- 61 Sarkatakki 4/1933, s. 89.
- 62 Sarkatakki 4/1933, s. 88—9, Paavolainen 1966, s. 126—7 ja Muistitietoja, s. 10.
- 63 Muistitietoja 1971, s. 10.
- 64 Sarkatakki 4/1933, s. 88—89 ja Paavolainen 1966, s. 126—127.
- 65 Muistitietoja 1971, s. 10.
- 66 SVS 1918, osa III 1922, s. 259.
- 67 Kitunen 1926, s. 209.
- 68 Paavolainen 1966, s. 125, 135 ja 152—153 sekä 159.
- 69 Paavolainen 1974, s. 66.
- 70 Paavolainen 1974, s. 67.
- 71 Paavolainen 1966, s. 125 ja 135.
- 72 Paavolainen 1967, s. 169 ja Paavolainen 1966, s. 316.
- 73 Muistitietoja 1971, s. 10 pitää huhtikuun tapausta itsemurhana.
- 74 Paavolainen 1966, s. 126.
- 75 Muistitietoja 1971, s. 10 ja Paavolainen 1966, s. 126. Sarkatakki n:o 4/1933 ei mainitse huhtikuun tapausta Hyvinkään Suomen Vapaudelle antamien uhrien joukossa. Muutoinkin kirjoituksessa luetaan vain 14 uhria, kun Paavolainen (1966, s. 316) mainitsee luvuksi 16.
- 76 Paavolainen 1967, s. 166 ja 135 ja Paavolainen 1974, s. 66.
- 77 Ibid., s. 125 ja 135.
- 78 Ibid., s. 147.
- 79 Ibid., s. 134 ja 149.
- 80 Esikunnan johtajana oli Eino Rahja.
- 81 Paavolainen 1966, s. 159—160.
- 82 Paavolainen 1974, s. 85—87; ja Paavolainen 1966, s. 159—160.
- 83 Muistitietoja 1971, s. 8.

- 84 Lappalainen 1/1981, s. 95—96 ja Muistitietoja 1971, s. 9. Lappalainen ei mainitse hyvinkääläisiä, mutta he osallistuivat kuitenkin etenemiseen Mäntsälän kautta Porvooseen.
- 85 Lappalainen 1/1981, s. 100—104 ja Muistitietoja 1971, s. 9. Muistitietojen mainintaa vain kahden kompanian osallistumisesta on pidettävä virheellisenä. On mahdollista, että ne on sekoitettu Porvoon suunnalla toimineisiin.
- 86 Lappalainen 2/1981, s. 312—5 ja Muistitietoja 1971, s. 7—8.
- 87 Muistitietoja 1971, s. 7.
- 88 Lappalainen 1/1981, s. 100.
- 89 Muistitietoja 1971, s. 7—9.
- 90 Lappalainen 2/1981, s. 312—5.
- 91 Ibidem.
- 92 Muistitietoja 1971, s. 11 ja Lappalainen 2/1981, s. 312.
- 93 Lappalainen 2/1981, s. 312—5.
- 94 Lappalainen 1/1981, s. 139.
- 95 Ibid., s. 139 ja 249.
- 96 Ibid., s. 139.
- 97 Lappalainen 2/1981, s. 55 ja liitekartat 3 ja 4, sekä 1/1981, s. 84—85 ja 88—89.
- 98 Ibidem., s. 109. Lauri Sivén oli Lauri Karan seuratoveri ja hänkin telinevoimistelija Hyvinkään Pontevassa (Hautala 1951, s. 208).
- 99 Lappalainen 2/1981, s. 110.
- 100 Ibidem.
- 101 Ibid., s. 54—5.
- 102 Ks. Lappalainen 2/1981, s. 55—64, 107—111 ja 116—119.
- 103 Ibid., s. 109—111.
- 104 Muistitietoja 1971, s. 12.
- 105 Ibid., s. 12—13.

Luku 5

- 1 Hannula 1934, s. 261—303.
- 2 SVS 1918, osa VI.
- 3 SVS 1918, osa VI, s. 17.
- 4 Lappalainen 1/1981, s. 84—85 ja SVS 1918, osa VI, s. 17.
- 5 Soikkanen 2/1969, s. 241—242; ks. myös Muistitietoja 1971, s. 14; Alkuperäinen asiakirja: Punakaartin yleisesikunta, Vapaussodan arkisto 296, VA.
- 6 Muistitietoja 1971, s. 14—15.
- 7 Hakala 1978, s. 39.
- 8 Muistitietoja 1971, s. 15 ja Sotamuseo kuvakokoelmat n:o 43.
- 9 Pikatykki.
- 10 Talvio 1985, s. 81—82.
- 11 Ibidem.
- 12 Muistitietoja, s. 14—15.
- 13 Soikkanen 2/1969, s. 239; Alkuperäinen asiakirja: Vapaussodan arkisto 187, VA.
- 14 Muistitietoja 1971, s. 15.
- 15 Ibid., s. 13 ja 15; Seuratalolta oli asemalle matkaa noin 200 m.
- 16 Lappalainen 2/1981, s. 227.
- 17 Hakala 1978, s. 39—40 ja Muistitietoja 1971, s. 13.
- 18 Honkala 1938, s. 161.
- 19 Muistitietoja 1971, s. 15.
- 20 Ibid., s. 11—12.
- 21 Lappalainen 2/1981, s. 227.
- 22 Ibidem.
- 23 Muistitietoja 1971, s. 14.
- 24 Hakala 1978, s. 39—40 ja Muistitietoja 1971, s. 13—14.
- 25 Muistitietoja 1971, s. 13 ja Laine 1978, s. 99.
- 26 Kartta 1:20 000, lehti Hyvinkää, Lappalainen 2/1981, s. 227, SVS 1918, osa VI, s. 108 ja SV VII 1931, liite 10 sekä Muistitietoja 1971, s. 12—16.

- 27 Hakala 1978, s. 37—39.
- 28 Erillinen polkupyöräkomppania, sama, joka sittemmin toimi osasto Lassen-nimellä Rovaniemellä.
- 29 Majuri Brandenstein oli eri mies kuin eversti Brandenstein.
- 30 SVS 1918, osa VI 1925, s. 106—107.
- 31 Ibidem.
- 32 Ibid., s. 107.
- 33 Ibid., s. 108.
- 34 SV, osa VII 1931, s. 226—227 ja Talvio 1985, s. 82.
- 35 SVS 1918, osa VI 1925, s. 108; SV osa VII 1931, s. 227 ja Talvio 1985, s. 82.
- 36 Talvio 1985, s. 82.
- 37 Lappalainen 2/1981, s. 227; SVS 1918, osa VI, s. 108—9; SV, osa VII 1931, s. 226—228; Honkala 1938, s. 161.
- 38 SVS 1918, osa VI 1925, s. 108—110; SV osa VII 1931, s. 228, Lappalainen 2/1981, s. 227 ja Muistitietoja 1971, s. 15—16.
- 41 Lappalainen 2/1981, s. 227; Honkala 1938, s. 161—162; SVS 1918, osa VI, s. 109 ja SV osa VII 1931, s. 228—9.
- 42 Kartta 1:20 000, lehti Hyvinkää ja Honkala 1938, s. 161—162.
- 43 SVS 1918, osa VI, s. 109.
- 44 SVS 1918, osa VI, s. 109 ja Honkala 1938, s. 162.
- 45 Muistitietoja 1971, s. 17.
- 46 SV osa VII 1931, s. 229—230.
- 47 Honkala 1938, s. 162.
- 48 SV osa VII 1931, s. 229 ja Honkala 1938, s. 162.
- 49 Muistitietoja 1971, s. 15.
- 50 SVS 1918, osa VI 1925, s. 110; SV, osa VII 1931, s. 230—231; Honkala 1938, s. 163 ja Muistitietoja 1971, s. 15—16.
- 51 SVS 1918, osa VI 1925, s. 110; SV, osa VII 1931, s. 230—231; Honkala 1938, s. 163; Lappalainen 2/1981, s. 227 ja Muistitietoja 1971, s. 15—16.
- 52 Honkala 1938, s. 163 ja SVS 1918, osa VI 1925, s. 110.
- 53 SVS 1918, osa VI, s. 110; SV, osa VII 1931, s. 230—231 ja Honkala 1938, s. 162—3 sekä Hakala 1978, s. 39—41.
- 54 Lappalainen 2/1981, s. 229 ja Honkala 1938, s. 163 sekä Hakala 1978, s. 39—41 ja Muistitietoja 1971, s. 16 sekä SV, osa VII 1931, s. 230.
- 55 Muistitietoja 1971, s. 16.
- 56 SVS 1918, osa VI 1925, s. 110.
- 57 SV, osa VII 1931, s. 230—231.
- 58 Lappalainen 2/1981, s. 229 ja 306.
- 59 Muistitietoja 1971, s. 16.
- 60 Hakala 1978, s. 40—41, Hufvudstadsbladet N:o 29/23. 4. 1918.
- 61 Honkala 1938, s. 163.
- 62 SVS 1918, osa VI s. 110—112, 1. Eskadroona ja 228. Vuoristokonekivääriosasto tulivat Hyvinkäälle noin klo 17.00 kertoo puolestaan Suomen Vapaussota VII 1931, s. 231. Muistitietoja osaltaan ilmoittaa ajaksi n. klo 3 i.p.
- 63 SVS 1918, osa VI, s. 111.
- 64 SVS 1918, osa VI, s. 111.
- 65 SV, osa VII 1931, s. 233.
- 66 SV, osa VII 1931, s. 232; SVS 1918, osa VI 1925, s. 111 ja Honkala 1938, s. 163.
- 67 SVS 1918, osa VI, s. 112; SV, osa VII 1931, s. 233 ja Lappalainen 2/1981, s. 229.
- 68 Muistitietoja 1971, s. 17; Honkala 1938, s. 163; SV osa VII 1931, s. 232; Saksalaisten kaatuneiden muistomerkki Hyvinkäällä ja Kitunen 1926, s. 212.
- 69 Muistitietoja 1971, s. 16 antaa tapahtumista virheellisen kuvan. Oikeiden tietojen saamiseksi ks. esim. luutnantti Paul Kunkelin kuvausta Syrjäntaan taistelusta (Vapaussodan itsenäisyysarkisto 3, VA), josta selviää, että kysymyksessä oli Saksilainen karabinierirykmentti eikä 3. Kaartinuulaanirykmentti. Syrjäntaan taistelussa kaatui 37 upseeria ja karabiniereriä ja haavoittui 28 karabiniereriä; op.cit. Soikkanen 1969, s. 344—345.
- 70 Muistitietoja 1971, s. 16 ja SVS 1918, osa VI 1925, s. 113 ja Helsingin Sanomat N:o 35/23. 4. 1918.
- 71 Lappalainen 2/1981, s. 227 ja 229.
- 72 Honkala 1938, s. 162.
- 73 Muistitietoja 1971, s. 14.

- 74 Muistitietoja 1971, s. 15.
- 75 Honkala 1938, s. 162.
- 76 Honkala 1938, s. 162 ja Lappalainen 2/1981, s. 227—229.
- 77 Honkala 1938, s. 163.
- 78 SV, osa VII 1931, s. 230.
- 79 Paavolainen 1974, s. 107—108 ja 118—121.
- 80 Muistitietoja 1971, s. 17.
- 81 Honkala 1938, s. 163.
- 82 Muistitietoja 1971, s. 13.
- 83 Ibid., s. 17.

Luku 6

- 1 Muistitietoja 1971, s. 17.
- 2 Honkala 1938, s. 163; Kitunen 1926, s. 209 ja Helsingin Sanomat N:o 34/22. 4. 1918.
- 3 Muistitietoja 1971, s. 17; Honkala 1938, s. 163 ja SV, osa VII 1931, s. 230.
- 4 Muistitietoja 1971, s. 19 ja Paavolainen 1967, s. 354—355 sekä SV, osa VII 1931, s. 230. Ilmiantajista on kaksi versiota; niistä luotettavampana on pidettävä Paavolaisen esittämää. Siitä ilmenee, että saksalaisten yllyttäjinä olivat Palkkisillan kartanon päällysmiehet ja sisäkkö. Muistitietoja 1971 tarkastellessaan asiaa omista lähtökohdistaan nimeää syylliseksi tilanhoitajan.
- 5 Paavolainen 1967, s. 355 ja Muistitietoja 1971, s. 17.
- 6 SVS 1918, osa VI 1925, s. 113.
- 7 Muistitietoja 1971, s. 17.
- 8 SVS 1918, osa VI 1925; s. 113.
- 9 Sarkatakki nro 9/1926, esitteli Hyvinkään suojeluskuntaa laajajhokosti.
- 10 Hersalo I/1955, s. 229 ja 549 sekä Kitunen 1926, s. 209.
- 11 Hersalo I/1955, s. 229 ja Kitunen 1926, s. 209.
- 12 Hersalo I/1955, s. 229 ja 549.
- 13 Kitunen 1926, s. 209.
- 14 Muistitietoja 1971, s. 17 ja Hakala 1978, s. 37—39.
- 15 Muistitietoja 1971, s. 17; tieto on hyvin epävarma.
- 16 Muistitietoja, s. 18.
- 17 Ibid., s. 18—19 ja 21.
- 18 Muistitietoja 1971 s. 21 ja 25.
- 19 Kitunen 1926, s. 209.
- 20 Kitunen 1926, s. 209 kertoo Tapiovaaran olleen metsäkonsulentti. Ilmeisesti muistitietoja 1971 on antanut asiaan paremmin sopivan tittelin miehen myöhemmän ammatin perusteella.
- 21 Kitunen 1926, s. 209 ja Muistitietoja 1971, s. 18—19.
- 22 Kitunen 1926, s. 209—210.
- 23 Kitunen 1926, s. 210—211, Muistitietoja 1971, s. 18—25.
- 24 Hakala 1978, s. 40—41; Vrt. myös Honkala 1938, s. 163 ja Kitunen 1926, s. 212.
- 25 Honkala 1938, s. 163.
- 26 Muistitietoja 1971, s. 44.
- 27 Ibid., s. 32—33 ja 44.
- 28 Paavolainen 1967, s. 355 ja Muistitietoja 1971, s. 33.
- 29 Lippaan santaluiska on jonkin matkaa Hyvinkään asemalta pohjoiseen. Myöhemmin teloituspaikka siirrettiin Sahanmäkeen. (Muistitietoja 1971).
- 30 Muistitietoja 1971, s. 17, 19—20 ja 34—35.
- 31 Lappalainen 2/1981, s. 229.
- 32 Muistitietoja 1971, s. 17.
- 33 Vrt. Paavolainen 1974, s. 85—86.
- 34 Ks. esim. Paavolainen 1967, s. 354—355 ja Muistitietoja 1971, s. 20.
- 35 Ks. Honkala 1938, s. 163. Muistitietojen kommentti, jonka mukaan saksalaiset olisivat kieltäytyneet jatkamasta teloituksia, menettää ainakin Hyvinkäälle sovellettuna merkityksensä: jollei ole paikalla, ei voi surmatakaan.
- 36 Muistitietoja 1971, s. 20—21 (op.cit.).
- 37 Ibid., s. 20.

- 38 Ibid., s. 21 (op.cit.).
 39 Paavolainen 1967, s. 162.
 40 Vrt. Paavolainen 1974, s. 133, jossa esiintyy luku 108. Erotus lukuun 112 on varsin pieni ja johtunee hie-
 man erilaisista perusteista. Muistitietoihin liitettyjen luetteloiden perusteella jälkimmäinen vaikuttaa oike-
 ammalta.
 41 Muistitietoja 1971, s. 20.
 42 Ibid., s. 21—22.
 43 Ibid., s. 22.
 44 Ibidem.
 45 Ibid., s. 21.
 46 Ibidem.
 47 Paavolainen 1967, s. 327.
 48 Muistitietoja 1971, s. 22—24.
 49 Paavolainen 1967, s. 227 ja Muistitietoja 1971, s. 44—45.
 50 Muistitietoja 1971, s. 39—44.
 51 Paavolainen 1967, s. 371.
 52 Jutikkala 1980, s. 141—146.
 53 Hufvudstadsbladet N:o 61/28. 5. 1918, s. 9.
 54 Ibidem.
 55 Hufvudstadsbladet N:o 61/28. 5. 1918, s.9. Toimituksen vastaus Hj. Linderille.
 56 Soikkanen 1969, s. 302—303.
 57 Muistitietoja 1971, s. 25.
 58 Hautala 1951, s. 208.
 59 Muistitietoja 1971, s. 21.
 60 Ibid., s. 26.
 61 Shiststo, asiakirjoja 1918—1919 (—1922), SArk. T 20253/29.
 62 Hersalo II/1962, s. 14.
 63 Asetus suojeluskunnista, Ask. N:o 86/2. 8. 1918.
 64 Hersalo II/1962, s. 34—35.
 65 Ibid., s. 116.
 66 Kronlund, julkaisemattomat tutkimukset 1985.
 67 Muistitietoja 1971, s. 27—28 ja Seppo Verhiön valokuvakokoelmat, Hyvinkää.
 68 Mm. Muistitietoja 1971, s. 26.
 69 Muistitietoja 1971, s. 28—29 ja Jouko Mäkisen valokuvakokoelmat, Hyvinkää.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

- Kungliga krigsarkivet (KArk.), Stockholm.
 — Generalstabens arkiv
 Hemliga handlingar
 Kommunikationsavdelningen
 Serie F V, Främmande länder, Finland 1917—1919.
 Sota-arkisto (SArk.), Helsinki
 — Sotahistorian toimisto
 Nurmion paperit
 asiakirjoja 1918—1919 (—1922)
 Sotamuseo (SM)
 — Sotamuseon valokuvakokoelma
 Saksalaiset ilmakuvat
 Saksalaisten vuonna 1918 Hyvinkäällä kaatuneiden muistomerkki,
 Hyvinkää

PAINETUT LÄHTEET

- Muistitietoja vuosien 1917—18 tapahtumista Hyvinkäällä, Keräystoimikunta; Hyvinkää 1971 (Muistitietoja 1971)
- Nyky-suomen sanakirja (toim. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) osat I—6, 5. painos, Porvoo 1962—1964.
- Oinonen, Väinö J: Sotilaskielen sanakirja I—II, top.rot 1953
(Oinonen 1953)
- Soikkanen, Hannu: Kansalaissota dokumentteina 2 — Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917—1918, Helsinki 1969
(Soikkanen 1969)
- Suomen asetuskokoelma 1918 (SAsk. 1918)
- Suomen asetuskokoelma 1919 (SAsk. 1919)
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1910 (STV 1910)
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1919 (STV 1919)
- Uusi tietosanakirja, osa 9, Helsinki 1962.

Kartat

- Maanmittaushallitus (MH)**
- Hyvinkään asemanseudun kartta vuodelta 1844
 - Topografikartta 1:20 000 lehti Hyvinkää, 1934
- Valtionarkisto (VArk.), Helsinki**
- Hyvinkään Nurmijärven puoleinen alue vuonna 1882, Metsähallituksen tekemä 1882.
- Yksityisten hallussa oleva materiaali**
- Jouko Mäkisen kuvakokoelma, Hyvinkää
 - Seppo Verhiön valokuva- ja postikorttikokoelma, Hyvinkää
- Jari Kronlundin hallussa oleva aineisto**
- julkaisematon tutkimus suojeluskuntien synnystä 1917—1918 Helsinki 1985.

Bibliografiat

- Paikallishistoriallinen bibliografia I, julk. Paikallishistoriallinen toimisto r.y., Helsinki 1965.

LEHDET

- Helsingin Sanomat, tammi—toukokuu 1918, Helsinki (HYK)
- Hufvudstadsbladet, tammi—toukokuu 1918, Helsinki (HYK)
- Työmies, tammikuu—huhtikuu 1918, Helsinki (HYK)

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

- ALANKO, Marja:** Hyvinkään kulttuuriympäristön historiallinen kuvaus, Helsinki 1985 (Alanko 1985).
- HAKALA, Bruno:** Hyvinkään valtaus keväällä 1918 — Juuret Hyvinkäällä — kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä, toim. Riitta Harkoma-Laine, Hyvinkää 1978, s. 37—42 (Hakala 1978).
- HANNULA, J.O.** Suomen vapaus sodan historia, 2. painos, Porvoo 1934 (Hannula 1934).
- HAUTALA, Kustaa:** Hyvinkään seudun historia 1860—1950, Forssa 1951 (Hautala 1951).
- HERSALO, N. V.** Suojeluskuntain historia I — Puolustustahtoinen kansa, Lahti 1955 (Hersalo I/1955).
Suojeluskuntain historia II — Puolustuskelpoinen kansa, Vaasa 1962 (Hersalo II/1962).
- HONKALA, Toivo:** Taistelut Hyvinkään seuduilla v. 1918, Sarkatakki nro 5/1938, s. 161—163 (Honkala 1938).
- Hyvinkään Suomen vapaudelle antamat uhrin, Sarkatakki nro 4/1933, s. 88—89, (Sarkatakki 4/1933).
- ITÄLÄ, Jaakko:** Yhteinen itsenäisyys vai yhteiset myytit, Kanava 8/1977, s. 455—459 (Itälä 1977).
- JUTIKKALA, Eino:** Erään nimityksen syntyvaiheet — Arviointi Turo Mannisen väitöskirjasta: Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Studia historica Jyväskyläläisiä 24, Jyväskylä 1982 — Kanava 7/1982, s. 439—441 (Jutikkala 1982).
- Moninminen sota, Kanava 8/1977, s. 463—465 (Jutikkala 1/1977)**
- Punainen ja puolipunainen kunnallishallinto vuonna 1918 — Arviointi Juhani Piiloson väitöskirjasta: Vallankumous kunnallishallinnossa — Punaisen Suomen historia 1918, Helsinki 1982 — Kanava 4/1977, s. 246—248 (Jutikkala 2/1977).**

- KITUNEN, V. Muutamia hajapiirteitä Hyvinkään suojeluskunnan toiminnasta, Sarkatakki nro 9/1926, s. 209—212 (Kitunen 1926).
- KUNNAS, Maria-Liisa: Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918, Vaasa 1976 (Kunnas 1976).
- MANNINEN, Ohto: Kansannoususta armeijaksi — Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevättalvella 1918, Historiallisia tutkimuksia 95, Forssa 1974 (Manninen 1974).
- LAPPALAINEN, Jussi T. Punakaartin sota I — Punaisen Suomen historia 1918, Helsinki 1981 (Lappalainen 1/1981).
Punakaartin 2 — Punaisen Suomen historia 1918 (Lappalainen 2/1981).
- LAINNE, Anna: Varmaan on joulukun on perunoita syötäväksi — Juuret Hyvinkäällä — kertomuksia ja muistelmia Hyvinkäältä ja hyvinkääläisistä, toim. Riitta Harkoma-Laine, Hyvinkää 1978, s. 85—10 (Laine 1978).
- LAUERMA, Matti: Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27 — Vaiheet ja vaikutus, Porvoo 1966 (Lauerma 1966).
Jääkärien tie, toim. Markku Onttonen ja Hilka Vitikka, Porvoo 1984 (Lauerma 1984).
- PAASIVIRTA, Juhani: Suomi vuonna 1918, Porvoo 1957 (Paasivirta 1957).
Suomi ja Eurooppa 1914—1939, Hämeenlinna 1984 (Paasivirta 1984).
- PAAVOLAINEN, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I — ”Punainen terrori”, Helsinki 1966 (Paavolainen 1966).
Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 II — ”Valkoinen terrori”, Helsinki 1967 (Paavolainen 1967).
Vankileirit Suomessa 1918, Helsinki 1971 (Paavolainen 1967).
Suomen kansallinen murhenäytelmä, Helsinki 1974 (Paavolainen 1974).
- PIILONEN, Juhani: Vallankumous kunnallishallinnossa — Punaisen Suomen historia 1918, Helsinki 1982 (Piilonen 1982).
- PUNTILA, L. A. Suomen poliittinen historia 1809—1955, 4. painos, Helsinki 1967 (Puntila 1967).
- SALKOLA, Marja-Leena: Työväenkaartien synty ja kehitys punakaarteiksi 1—2 — Punaisen Suomen historia 1918, Helsinki 1985 (Salkola 1/1985 ja Salkola 2/1985).
- Suomen poliittinen historia 1905—1975, toim. Viljo Rasila — Eino Jutikkala — Keijo K. Kulha, 2. painos, Jyväskylä 1980;
— JUTIKKALA, Eino: ”Ensimmäinen tasavalta” (1919—1945) (Jutikkala 1980) ja
— RASILA, Viljo: Suomen poliittisen historian vuodet 1905—1919 (Rasila 1980).
- Suomen vapaussota, osa VII, toim. Kai Donner ym., Jyväskylä 1931 (SV, osa VII 1931).
- Suomen vapaussota vuonna 1918, osa III, toim. Helsinki 1922 (SVS 1918, osa III 1922).
- Suomen vapaussota vuonna 1918, osa VI, toim. Helsinki 1925 (SVS 1918, osa VI 1925).
- TALVIO, Paavo: Suomen puolustusvoimien panssarijunat 1918—1939 ja niiden edeltäjät vapaussodassa, Sotahistoriallinen aikakauskirja 4, s. 70—114, Vaasa 1985 (Talvio 1985).
- UPTON, Anthony F. Vallankumous Suomessa I—II, Jyväskylä 1980 (Upton I/1980 ja Upton 2/1980).
- VAINIO, V. I. Nurmijärven rosvo — Piirteitä Hyvinkään seudun historiasta, Hyvinkää 1934, Hyvinkään kaupunginkirjaston kotiseutukokoelma (Vainio 1934).